

MAGYAR MŰVÉSZEK AUSZTRIÁBAN A MOHÁCSI VÉSZIG

ÍRTA:
GENTHON ISTVÁN

NÉGY KÉPPEL

NYOMATOTT BUDAPESTEN, A KIR. MAGY. EGYETEMI
NYOMDA 350 ÉVES JUBILÁRIS ESZTENDEJÉBEN. 1927

Holl Imre és
H. Gyürky Katalin
könyvtárából

MAGYAR MŰVÉSZEK AUSZTRIÁBAN A MOHÁCSI VÉSZIG

ÍRTA:
GENTHON ISTVÁN

4 KÉPPEL

NYOMATOTT BUDAPESTEN, A KIR. MAGY. EGYETEMI
NYOMDA 350 ÉVES JUBILÁRIS ESZTENDEJÉBEN. 1927

BEVEZETÉS.

Ezer esztendő elmúlt azóta, hogy Magyarország kapcsolatba került a szomszédos Ausztriával s ezek a kapcsolatok egy évezreden keresztül hol lazább, hol szorosabbra fonódó szálakkal összefűzték a két országot. A honfoglaló magyarok letelepedési helyük központjául a Dunántúlt választották, vezéreik itt ütöttek sátrat s itt alakultak az első magyar városok, Székesfehérvár, Buda és Esztergom. A régebbi német és szláv lakosság, amely nyugatról szivárgott be, itt ismerkedett meg a magyarsággal, még a külföldi portyázások ideje előtt. A kalandra induló magyarok Ausztria mezőin vágatnak keresztül, a szomszédos németek közül pedig az elsők Szent István menyasszonyának, Gizella bajor hercegnőnek kíséretében érkeznek az országba.

Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetét hatalmas változást jelölő dátum osztja ketté: a mohácsi vész. A nemzeti királyság korának politikai kapcsolatai Ausztriával lazák és ritkák, hiányzik belőlük az állandóság és a folytonosság jellege. Az árpádházi királyok korában apró epizódokra szorítkozik. Példa erre II. Konrád német császár betörése, vagy a babenbergiek örökségéért folytatott harc, amely utolsó fázisában Ottokár cseh király ellen fordult. Magyar fegyverek döntötték el a látszólag jelentéktelen dűnkruti csatát, amelyben a cseh király napja leáldozott s a magyar fegyverek egy addig kevés szerepet játszó uralkodócsalád későbbi óriási hatalmának megalapítását segítették elő, Habsburg Rudolf diadalrajuttatásával.

A árpádházi királyok kihalása után az Anjouk alatt fénykorát élő Magyarországnak alig voltak jelentős politikai kapcsolatai Ausztriával. Zsigmond király uralkodása idején s később vejének, Albertnek személyében azonban már komoly formában kísért a Magyarországot beolvasztó osztrák biroda-

lom gondolata, amelyet V. László királysága napirenden tartott. Mátyás király uralkodásának fényes és gondtalan korszaka pedig összeesik a Habsburg világhatalom kialakulásának idejével. III. Frigyes császár ravasz és körültekintő taktikája, amely fiában, I. Miksában még fokozottabb ügyességgel párosult, az osztrák birodalom gondolatát diadalra juttatta. Hiába foglalta el Mátyás fél Ausztriát fővárosával egyetemben s hiába választott az ország II. Ulászló személyében Jagelló-családbeli uralkodót, a zilált, pártharcokban elgyengült ország Mohács csapása nélkül is csak ideig-óráig tudott volna a Habsburg-politika centralizáló uralmi céljainak ellentállni.

A török hódoltság alatti és utáni Magyarország politikai történetében a Habsburg-ház, illetve a vele összeforrott osztrák birodalom már egészen más szerepet játszott, mint az előző korban. Az olykor támadó, olykor pedig szövetező Ausztriát koronás feje összekapcsolta Magyarországgal s a szomszéd az egyesülés pillanatában megszerezte az elsőbbséget a száz sebből vérző, törököktől sanyargatott hazánkkal szemben. Új helyzet állott elő s ez az új helyzet nemcsak a politikai történetben éreztette hatását, hanem a szellemi élet összességének területén is.

Mohács művészetünk történetében is fordulópontot jelöl, még inkább egy oly összefoglalás lapjain, amely az Ausztriába vándorolt művészeinket sorakoztatja fel. Ez az oka annak, hogy a történet ama véres határvonalánál, amelyet a mohácsi vész vont meg, befejeződik munkánk. Művészet terén 1526-ig mi voltunk az adó fél, Ausztriából nagyobbára csak puska-művesek és várépítők kerültek hazánkba, azok is többnyire osztrák földön keresztül hozzánk vándorolt olaszok voltak. A török hódoltság másfél évszázada alatt művészexportunk fokozatosan csökkent s lassan helyet adott az osztrák importnak, amely, mint ismeretes, a barokk művészet hazánkban való meghonosításával érte el csúspontját.

Művészeink Ausztriába való vándorlása bizonyára már a román stíl korában megkezdődött. Oklevéli adat nem maradt erről, de emlékekből következtethetünk. Richard Kurt Donin¹ a románkori kapuzatokat vizsgálva, egy egységes alsó-ausztriai-magyarországi portálépítő-iskola hipotézisét állítja fel, sok valószínűséggel, noha a fejlődésben francia hatások is közrejátszottak. Külkereskedelmünk nyugat felé már a XI. században² megindult s ez is bizonyos tekintetben támpontul szolgálhat, mert a lassan kiépülő kereskedelmi útvonalak egyúttal a vándorútra, idegenbe induló magyar művé-

szek országútjává váltak. A középkori Bécs volt Kelet-Európa kereskedelmének legfontosabb gócpontja s az út Magyarországhól Németországba s a távolibb nyugatra kizárólag Ausztrián, illetve Bécsen keresztül vezetett, akár Sopron, akár Pozsony volt az előző állomás. Hogy a középkori művészek valóban a kereskedelmi útvonalakon vándoroltak külföldre s hogy ritkán tértek le a nagy országutakról, azt Ausztriába került mestereink igazolhatják. Legtöbbjük az első állomáson, Bécsben megtelepedett s nem ment tovább. Mások csak Bécsujhelyig jutottak, abban az időben, amikor ez a város volt a birodalom székvárosa. Gráchan, Salzburgban és Innsbruckban alig dolgozott középkori művésznk, mert ezek a városok távolestek a nemzetközi útvonalaktól. Bécs után Nürnberg és München a magyar vándorművészek állomáshelyei, ezek a nagy országutak mentén elterülő városok, nem pedig az említett osztrák centrumok, noha ezek földrajzilag Bécshez közelebb fekszenek.

Művészeink külföldre való vándorlásának oka nem abban keresendő, hogy itthoni elhelyezkedésük lehetetlenné vált volna. Az olasz rinascimento művészei is hazájuknak legtöbb mecenással megáldott korában árasztották el legjobban a külföldet. Mátyás korában, amikor az udvar mellett annyi kitűnő főpapi mecenás pártolta a művészetet, találni a legtöbb magyar mestert Ausztriában. Bécs nemcsak az útvonal mentén feküdt, hanem rohamosan is fejlődött, munkát adott mindenkinek, aki falai közé érkezett. A magyarországi udvari és főúri mecenássággal szemben demokratikusabb alapon pártolta a művészetet. A Bécsben élő mesterek megrendelői többnyire gazdag városi polgárok voltak s a középkori Ausztria legnagyobb szabású műemlékét, a Szent István-dómot is nagyobb részben polgárok adományaiából emelték. A polgári mecenásság többkezü és állandóbb volt, mint a főúri s ha nem is szerzett kényelmes udvari állásokat, megtisztelte művészeit városi tanácsossággal vagy tekintélyt növelő templomgondnoksággal, mint az alábbiakból kitűnik.

*

Külföldre került mestereink élete és munkássága máig nincsen feldolgozva, bár akadt közöttük jónéhány, aki olasz, német, lengyel, francia és osztrák földön jelentős sikereket aratott. Az eljövendő kutatás nagy reményekkel keesegtet, hiszen az itt összegyűjtött mesterneveknek több mint a fele mindedig teljesen ismeretlen volt, az ismertek nagyobb részét pedig csak a helybeli osztrák szakirodalom említette; így lesz ez a többi, feldolgozásra kerülő országokban is. Földrajzilag azokra a területekre szorítkoztunk, amelyek a béke-

beli Ausztria magvát alkották, kirekesztettük a művészetileg ide nem tartozó Csehországot, Galiciát, Dalmáciát stb., amelyeket amúgy is csak politikai szálak fűzték az anyaországhoz.

A nagyobbára elavult irodalom sok félreértése folytán az első forráshoz mentünk vissza, az oklevelekhez. A *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses* 36 kötetében több mint húszezer oklevélkivonatban közölte a császári ház műgyűjteményeire s az ausztriai művészet történetére vonatkozó egykorú adatokat. Ezeknek feldolgozása szolgáltatja az alábbiak gerincét. Mellettük sok adat származik a *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien* c. nagyméretű oklevélpublikáció köteteiből, az apróbb forráskiadványokat nem említve. Hézagossá vagy szűkszavú kivonat esetén az eredeti oklevélhez fordultunk.

Jól tudjuk, hogy az anyag nem teljes, de nem is lehet az, amíg az osztrák vidéki levéltárak és apátságok okirattömege feldolgozásra nem kerül. A szűkreszabott terjedelem miatt tartózkodtunk az oly mesterek bővebb tárgyalásától, akik a hazai irodalomban ismertebbek (pl. Aquila János, a jánosréti mester), bár nevüket a teljesség kedvéért megemlítjük. Ugyancsak a relatív teljesség kedvéért utalunk a jegyzetekben néhány oly mesterre, akiknek magyar származása kétséges. Esetleges később felbukkanó adatok kedvéért történt így s általában az alábbiaknak is az a főcélja, hogy a magyar művészet eljövendő rendszeres felkutatásához egy szerény téglával hozzájáruljon.

Bécs, 1927 júliusában.

I. A XIII. ÉS XIV. SZÁZAD.

A XIII. század végén, 1288-ban tűnik fel az első névszerint ismert magyar művész Ausztriában s azóta csaknem megszakítás nélkül tart mestereink osztrák földön való megtelepedése. Az időrendben legkorábbi magyar művészek többnyire a kisművészetek mesterei, szücsök, nyereg- és övkészítők, éremvésők, nyílfaragók és lakatosok. Feltűnik a szücsök nagy száma. Az irodalom ezekkel a látszólag jelentéktelen foglalkozású, mesterember-művészekkel alig törődött, kimaradtak az átböngészett oklevelek feldolgozásából s csak a Thieme—Becker-féle lexikon kezdeményezése óta fordul feléjük a figyelem. Elhallgatásuk sok tekintetben igazságtalan volt, mert sohasem tudni, hogy egyszerű foglalkozásuk mögött mi rejtőzött. Abban az időben, amikor az írott kútfők a katedrálisok alkotóiról mint lapidákról vagy steinmetzokról, szóval mint kőfaragókról emlékeztek meg, az igénytelen lakatos vagy övkészítő mögött jelentős művész is megbújhatott. A milánói Castello Sforzesco páratlan kulesgyűjteményének díszzeit vagy a heiligenkreuzi kolostor remekbe készült, híres lakatjait³ is csak egyszerű lakatosok készítették, akiket az oklevél csak úgy említ, mint a többit. Ez a megfontolás vezetett minket, mikor e munka lapjaira iparos-mesterek nevét is felvettük, akiknek voltaképpen csak kapcsolataik voltak a művészettel. A korban későbbiekre egyes fejezetek végén kerül sor.

Időrendben az első magyar művész, akinek ausztriai szerepléséről tudunk, *Pécsi Ulrik* (Ulrich der Fünfkirchner) pénzverőmester, aki a felsőausztriai Enns városában levő pénzverő vezetője volt, úgynevezett münzmeister. Kún László királyunk uralkodása alatt vagy még előbb költözött ki Ausztriába, 1288-ban⁴ tűnik fel neve egy Bécsből keltezett oklevélben, amely szerint Ulrik mester ott volt az I. Albert osztrák hercegnek meghódolt főurak között, ami arra enged következtetni, hogy pénzverőmesteri állása hatalmat és tekintélyt biztosított neki. 1301-ben⁵ hagyatéki ügyben tanuskodott, a következő évben⁶ pedig a bécsi Asszonyok kápolnája építkezéseire 3 forintot hagyományozott. 1303-ban⁷ és 1309-ben⁸ újból hagyatéki ügyekben tanuskodott, az utóbbi alkalommal szerepel neve utoljára. Hogy pénzverőmester létére az érme tervezésében és vésésében szerepet játszott-e, avagy sem, nem lehet tudni.

György (Gorig der Kürschner an dem Neusiedel) szücsmesterre vonatkozó egyetlen oklevél 1350-ból⁹ való. Egy szőlőkert eladási ügyéből következő viszálykodásnál szerepelt tanuként. Neve arra vall, hogy a Fertő-tó partjairól került Ausztriába, talán épp a tanuskodás kedvéért, de hogy ez a tanuskodás hol történt, nem ismeretes.

Az Ausztriában dolgozó hazánkbeli ötvösök gazdag sorát *Selmeci Wolfhart* (Wolfhart von der Schebmitz) nyitja meg, akiről sajnos, csak annyit tudni, hogy 1364-ben¹⁰ már nem volt az élők sorában s hogy Bécs határában (an der nidern Hohenbárt) szőleje volt. 1412—1436 között¹¹ az oklevelek egy másik Selmeci Wolfhart nevét említik, aki szintén szőlőtulajdonos volt, 1430 előtt halt meg s foglalkozása ismeretlen. Talán fia volt az előbb említett Wolfhart mesternek, aki Selmecebányáról, a virágzó bányavárosból került az osztrák fővárosba s ügylátszik megrendelésekkel is el volt látva, mert jövedelméből ingatlant vásárolhatott.

Ortolf, II. Albert osztrák herceg udvari kovácsa és fia, *Pozsonyi János* (Jans der Sattler von Prespurch) nyeregkészítőmester 1365-ben¹² Bécsben él. Ortolfnak háza volt a város szívében, a vár mellett. Nem lehet eldönteni, hogy fia származott-e Pozsonyba vagy pedig Ortolf maga is onnan való, annyi bizonyos, hogy Pozsonyi János magyar földön is dolgozott. Hogy a nyeregkészítésnek éppen a XIV. században sok köze volt a művészethez, annak legszebb bizonyosságai azok a gótikus stílusú elefántcsontnyergek, amelyek ugyan többnyire Franciaországban, Burgundban készültek, de készültek szerényebb formában a keletibb Európában is.

Feltűnően sok magyar származású szücsmester dolgozott Ausztriában a XIV. század folyamán, később számuk alaposan megesappant. Az említett György szücsmester után, egy emberöltővel később *Pécsi Henrik* (Heinricus de Fünfehirchen) tűnik fel Bécs városában. 1371-ben¹³ eladta házát, amely a város egyik kapuja, az úgynevezett Werdertor (Porta Insularum) mellett állott. Az oklevél feleségének, Annának nevét is említi.

Dietrich Ungerdorfer (Dietrich der Ungerdorffer) szücsmesterről több feljegyzés megemlékezik. 1376-ban¹⁴ feleségével, Katalinnal együtt megvásárolja György bécsi polgár házát. Három évvel később¹⁵ eladja a házat s ugyanez év májusában¹⁶ újat vásárol. Ügylátszik szücsmesteri jövedelméből családi fészek vásárlására is teltett. Neve alighanem magyar származásra mutat; ugyanis Ungerdorf nevű helység tudomásunk szerint sem Ausztriában, se Németországban nincsen. Detre mester neve mellett bizonyára azt akarja jelölni, hogy a szücsmester egyik magyar faluból került az osztrák fővárosba.

Lajtai János (Jans von der Leytta) övkészítő időrendben a következő művész. 1379-ben¹⁷ Klára nevű feleségével megvette

Keresztély bécsi ötvös házat. Nevéből nem lehet bizonyosan megállapítani, hogy magyar származású volt-e avagy nem, lehet, hogy Bruck környékéről, szóval osztrák területről került Bécsbe, de valószínűbb, hogy a Lajta magyar partjáról, mert német várost vagy falvat az oklevél kiállítója inkább említett volna. János mesterről csak ezen adásvételi szerződés kapcsán tudunk, az írott források sem előbb, sem később nem említik nevét.

Az osztrák földön, főképp Bécsben dolgozó kassai származású művészek hosszú sorát *Kassai Ulrik* (Ulrico de Chaschaw) szücsmester nyitja meg, aki 1379-ben¹⁸ Margit nevű feleségével Bécsben a Werdertor mellett házat vásárolt. Ekkor már bizonyára évek óta élt az osztrák fővárosban. Ügylátszik, mestersége igen sokat jövedelmezett, mert 1388-ban¹⁹ újabb házat vett, anélkül, hogy az előbbit eladta volna.

Egy másik szücsmester, *Budai Jakab* (Jacob von Ofen), mint neve is mutatja, a magyar fővárosból jött Bécs városába, de nem telepedett meg ott. Erre enged következtetni legalább is az az oklevél, mely a szücs mestert budai esküdtenek (gesworn man der stat zu Oven) nevezi, ami középkori néemtséggel tanácsstagok is jelenthet.²⁰ Jakab mester 1382-ben²¹ látogatott el Bécsbe s ott egy ingatlan eladási ügyében tanuskodott s a kiállított oklevelet ő hitelesítette pecsétjével. A viaszpecsét, sajnos, lepattogzott, a címer annyira megrongálódott, hogy leírása lehetetlen.²² Jakab mester tekintélyes budai polgár s tisztos jövedelmű szücsmester lehetett, életét bizonyára Budán élte le; bécsi kirándulása után nem ismeretes osztrák földön való tartózkodásának emléke.

Jóval több feljegyzés maradt *Csallóközi János* (Hans auf der Schütt) viaszöntő-mesterről, aki 1382-ben tűnt fel Bécsben. Főfoglalkozása a templomi gyertyák öntése volt, de fogadalmi viaszfárgyak készítésével is foglalkozhatott. Az említett év márciusában²³ Katalin nevű feleségével együtt fél holdnyi szőlőt vett Bécs határában, ugyanez esztendő októberében²⁴ házat vásárolt, két év múlva pedig, 1384-ben,²⁵ egy újabb házat. Egyik háza 1387-ben²⁶ a városi adókönyvben szerepel, megtudjuk róla, hogy a Hoher Markton állott. Ugyanezt a házat az okiratok többször²⁷ említik. János mester 1391-ben²⁸ szaporította utoljára ingatlanait egy negyed hold szőlővel. Hét évig ezután nem hallani róla. 1398-ból²⁹ maradt életéről a legutolsó tudósítás s egyben a legérdekesebb is. A viaszöntőmester végrendelete ez, amelyből megtudjuk, hogy Katalin asszony halála után újból megnősült, bizonyos Dorottyát vett el feleségül. Végrendeletében tekintélyes összegeket hagyott különböző kegyes intézményekre, köztük 10 dénárt a bécsi Szt. István-dóm építésére, 10—10 dénárt a prédikátor-kolostornak, az augusztinusoknak, a minoritáknak és a fehér barátoknak. Böven gondoskodott második feleségéről, nagyszámú rokonságáról, sőt még szolgájáról is, általában a végrendelet igen vagyonos embernek mutatja.

György (Görg der Unger) selyemhímző neve egyetlen egy alkalommal bukkan fel az oklevelekben, 1395-ben,³⁰ amikor Katalin nevű feleségével együtt megveszi Hessel győri zsidó bécsi házat. Ez az adat azért is figyelemreméltó, mert a burgundi udvarban működő Etienne de Hongrie-val³¹ csaknem egyidőben emlékezik meg egy magyar hímzőmester külföldi sikeréről.

A XIV. század végén jelennek meg az első magyar festők Ausztriában. Ezek közül itthon is ismeretes³² *Aquila János*, akinek freskói a magyar Dunántúl és Ausztriában maradtak az utókorra. A művein elhelyezett évszámok tanúsága szerint 1392 és 1405 között dolgozott e két országban. Alakja kikívánczozik összefoglalásunk kereteiből. Nem bizonyos, hogy magyar származású volt, oklevéli adat sem ismeretes róla s végül munkásságát erős szálak fűzik össze a középkori magyar freskófestés történetével, amelyből kiragadva bajos lenne fejlődéstörténeti helyét megjelölni. Nevét a teljesség kedvéért említettük, vele bizonyítható a legjobban, hogy nemcsak azok a művészeink dolgoztak osztrák földön, akiket az írott források említenek, sőt a feljegyzésekben nem szereplők között akad jelentősebb, sokat foglalkoztatott mester is.

Aquila János mellett kartársát, *Budai János* (Hanns von Ofen) Bécsben dolgozó festőt kell megemlíteni, aki több írott forrásban szerepel, munkája azonban nem ismeretes. János mester 1399-ben³³ Bécs város külső tanácsának tagja, tehát ismert és megbecsült személyiség az osztrák fővárosban. Ekkor egy kardesiszár feleségének végrendeleténél tanuskodott s ez az egyetlen írott forrás, amely életében említi őt. 1404 június 10-én³⁴ özvegye, Anna asszony a tanács elé járul rokonsági kötelekeit bizonyítani. Ugyanabban az évben³⁵ egy feljegyzésben az elhunyt mester háza is szerepel, amely a Szent Pongrác-kápolna mögött volt. Ez a kápolna, mint Meldemann Miklós metszetén (1529)³⁶ látható, a Szent István-dóm és a Skót-kapu közötti terület közepén állott, körülbelül a mai Graben és Bognerstrasse találkozásánál. János mester bizonyára már 1399 előtt telepedett le Bécsben, tanácstagsága erre mutat; abból pedig, hogy háza volt, arra lehet következtetni, hogy művészetét megbecsülték és honorálták.³⁷

II. MAGYAROK A BÉCSI SZENT ISTVÁN-DÓM ÉPÍTÉSÉNÉL. — A XV. SZÁZAD ELSŐ FELE.

1.

Ausztriába vándorolt művészeink tevékenységének főideje a XV. század. Első évtizedeiben a mesterek tekintélyes része az osztrák középkori művészet legmonumentálisabb emlékével, a bécsi Szent István-dómmal került kapcsolatba. Ezek a kőfaragók, a dóm-műhely tagjai, zárt csoportot alkotnak s a század elejének

Ausztriába került magyar mesterei között már munkahelyük miatt is a legnevezetesebbek.

A Szent István-dóm története összeforr a városéval, amelynek közepén áll, alapkövének letétele alig pár évtizeddel későbből való, mint a város megalapítása. A Szent István vértanúról nevezett templomot, amely első, szerény formáját Jasomirgott Henrik herceg idején kapta, 1147-ben szentelte fel Regimbert passauai püspök.³⁸ Ez a templom, amely akkoriban a még kicsiny városka szélén állott, 1258-ban leégett. Ottokár cseh király, aki a Babenbergeknél zürzavaros korszakban Ausztriát birodalmához csatolta, későromán stílusban újat építtetett helyére, amelyből a bejárati homlokzat, az úgynevezett óriási kapuval (Riesentor) még ma is áll. Bécs városa fejlődött és izmosodott, a templom körül új utcák és házak nőttek ki a földből s a város széle messze eltolódott. A XIV. század elején a dóm már csaknem mértani pontossággal Bécs közepén emelkedik. A gót stílus első hullámveréseinek idején megkezdődik a régimódi s amúgy is kicsiny templom gyökeres átalakítása. A munkálatokat a kórus átépítése vezeti be, amely II. Albert herceg uralkodása alatt, 1340-ben befejeződik. IV. Rudolf herceg (1359) kezdi az új hosszhajót építeni, de a zsúfolt pompájú, gazdagon dekorált részlet csak 1446-ban kerül tető alá. A hangsúly azonban a tornyokra esett; mint az északi gótikus katedrálisoknál általában, ezek készülnek legdíszesebben s a legnagyobb szeretettel. A későromán ízlésű bejárati homlokzatot nem lehetett velük díszíteni, ezért a kórus két oldalára kerültek s szinte alig függenek össze a hosszhajó testével. A 136 méter magas déli torony 1433-ban elkészült, északi párjának építése azonban 1511-ben abbamaradt s ma is esonkán áll.

Homály takarja, hogy ki volt az első templom mestere s hogy az Ottokár király, Albert és Rudolf hercegek korabeli építkezéseket kik vezették, mert a dómra vonatkozó első írott feljegyzések nyom nélkül megsemmisültek. Mesternevekről voltaképpen csak 1404-től kezdve tudunk, ezeket bő részletességgel az egykorú számadási könyvek őrizték meg.³⁹ A megmaradt írott források a hosszhajó és a két torony emelésének idejéből valók, így azoknak mestereiről meglehetősen tájékozva vagyunk. 1404 előtt ismeretes az építkezés vezetői közül Seifrid (1368) és Ulrich Helbling. Az első műhelyvezető, úgynevezett Werkmeister, akiről aránylag többet tudni, Wenczla (1404–1407) volt. A régebbi irodalom a déli torony tervezőjének s felépítése megkezdőjének tartotta, azonban kevés joggal, mert Wenczla mester mindössze három és fél évig vezetett az építkezéseket. A déli torony igazi mestere valószínűen a csehországi Peter von Prachatitz (1407–1429) és pallérja, Hans von Prachatitz (1433) volt, az utóbbi Péter mester halála után átvette a vezetést s az építkezést befejezte.

Mindezek a mesterek a számadáskönyvekben mint a dóm

kőfaragó-műhelyének fejei szerepelnek, azonban joggal lehet bennük az egész építkezés vezetőit látni. Közük alatt igen sok mester dolgozott, kik részben szobrok és dekoratív részletek faragásával, részben kőművesmunkával vették ki részüket az építkezésből. A nagyarányú munka híre széles gyűrűben vett hullámot s a szélrőzsa valamiennyi irányából magához vonzotta a mestereket. Nagyobb részük idegen Ausztria földjén. Cseh- és Stájerországból, Krajuából, Ulm, Mainz, Strassburg, Passau, Regensburg és Nürnberg városokból, Franciaországból és Alsó-Lotharingiából ide vándorolt kőfaragók találkoznak a műhelyben s közöttük nem utolsó szerepet játszanak a magyar mesterek, akik Kassáról, Körmöcről, Kismartonból és egyebünnen valók.

Kilenc oly mesterről emlékeznek meg az írott források, akiknek magyar származása kétségtelen s noha ezek a kőfaragók sohasem emelkedtek műhelyvezetői rangba, jelentős szerepet vállaltak a faragott részletek kidolgozásában. Minden bizonnyal a plasztikai dísz egy része is az ő kezük alól került ki — ki más faraghatta volna ezeket, ha nem a műhely legügyesebb tagjai? — sajnos, azonban az alkalmazott szobrok, vízöntő-szörnyek és domborművek mestereiről a különben bőbeszédű számadáskönyvek egyetlen egy alkalommal sem emlékeznek meg, aminek okát abban látjuk, hogy ezek a napi munka keretein kívül, szerződéses megállapodás alapján készülhettek s a reájuk vonatkozó számadáskönyvek elpusztultak. Kettő a magyarok közül, Bálint és Péter mester, Wenczla keze alatt dolgozott, a többiek, Peter és Hans von Prahaticz hosszúra nyult tevékenysége idején. Mindannyian a hosszajó és a tornyok építésekor voltak a műhely tagjai, tehát a legserényebb munka éveiben.

Bálint mester,⁴⁰ vagy ahogyan a számadáskönyvek nevezik, Valtein Unger, még Peter von Prahaticz társa volt Wenczla műhelyében. 1403 december 29-én egy kőrőzsa kifaragásáért 8 garast kapott, ekkor szerepel először a számadásokban. Működésének az írott forrásokban 1404 szeptember 27-ig maradt emléke, fiálékat, tornyocskákat, ívrészleteket és pillérnyalábokat faragott, azonkívül két tabernakulum kidolgozásában is résztvett. Kőfejtéssel is foglalatoskodott, ami alatt valószínűleg azt kell érteni, hogy a műhelybe szállított nyers kőtömbökről lefaragta a reá, alkalmatlan részeket. Huszonnyolc reábízott dekoratív jellegű munka kifaragását sikerrel elvégezte, csupán két ízben faragta el a követ, amiért nem is kapott fizetséget; különben egy-egy tornyocskáért vagy ívrészletért 10—20 garast fizettek neki. Neve nem ismeretlen sem a magyar,⁴¹ sem az osztrák⁴² szakirodalomban, magyar voltát a reá vonatkozó adatok osztrák kiadója⁴³ sem vonta kétségbe.

Kortársa, *Péter* mester⁴⁴ (Peter Unger) ritkábban szerepel a feljegyzésekben. 1404 július 19-én állt a műhely szolgálatába s

ugyanaz év augusztus 9-ig maradt ott. Munkája alacsonyabbrendű volt, mint a Bálinté. Noha arról is tudomásunk van, hogy oszlopfőt faragott, többnyire a falazáshoz használt egyszerű kövek ki-formálásában vett részt, amelyet ölenkint számolt el a vezetőséggel.

Wenczla mester műhelyében kezdte pályafutását *Körmöci András*⁴⁵ (Andre von der Chremnitz, Andre Kremnitzer) is, aki azonban jóval tovább maradt az építkezéseknél, mint mestere. 1404 január 12-én szerepel először a feljegyzésekben, amelyek azután igen sokszor említik nevét, egészen 1427 november 27-ig. Durvább munkán kezdette, öltre mért követ, quadereket faragott, de már ugyanabban az időben megbízták pillérnyalábok és ivrészletek faragásával. Kézügyessége egyre fejlődhetett, mert az utolsó évben kővirágok, liliomok és csigák, szóval kényesebb munkák készítését bízták rá. 1421 novemberében felesége, Katalin asszony eladta Bécs határában fekvő szőlőjüket, ugyanaz év decemberében Michael von Egenburg említi végrendeletében András mestert, akit szobrásznak (pildhauer) mond. Kitűnik, hogy a kőfaragó 12 arannyal tartozott neki, amiért övét és bőrtáskáját adta zálogba. Körmöci András bizonyára résztvett a templom plasztikai díszítésében, erre mutat hosszú ideig tartó nagy tevékenysége s az is, hogy szobrásznak nevezik.

1410 december 16-án Bécs város tanácsa előtt egy ugyanevű magyar származású kőfaragó jelent meg tanuként, *Keresztély*⁴⁶ (Christian) soproni mester. 1415-ben a dómműhely kőfaragói között bizonyos Christian⁴⁷ mester tűnik fel, akinek neve mellől hiányzik a soproni származás jelzése, talán azonos az előbbivel. Fialékat és leveleket, azonkívül csigákat és pillérrészleteket faragott. Csak ebben az évben történik róla említés, október 6-a után nem szerepel többé a feljegyzésekben.

*Márton*⁴⁸ (Mert Unger) kőfaragó mindössze egy hétig dolgozott a műhelyben. 1416 november 7. és 14. között. Napszámba fizették; négy quaderkő kifaragásán kívül munkásságának írott emléke nem ismeretes.

A dóm számára dolgozó mesterek között két kassai származású is volt, akik Bécsbe jövetelük előtt bizonyára a kassai dóm műhelyében dolgoztak. A két hatalmas arányú templom építői között bizonyára voltak kisebb kapcsolatok, ezeket azonban bajos feltárni, mert az Erzsébet-templom középkori építéstörténetéről kevés adat ismeretes. Mihalik József⁴⁹ kutatásaiból tudjuk, hogy a kassai dómot 1400—1402 között kezdték építeni, 1431-ben már istentiszteletet tartottak benne, ami nem jelenti, hogy teljesen elkészült. Annál meglepőbb, hogy a legnagyobb építőtevékenység idején találunk két kassai kőfaragót Bécsben. Az egyik *Kassai Miklós*⁵⁰ (Niclas von Kasehau), 1420 január 27-én szerződött a dóm kőfaragói közé. Dekoratív részleteken dolgozott, virágokat, pillér-

és ablakrészleteket faragott, mint társai, azonkívül néhány napig a tornyon is dolgozott. Munkabére nem haladta meg a többiekét. 1421-ben kelt végrendeletében Michael von Egenburg őt is adósai között említi, 155 fillérnyi tartozása fejében kabátot adott zálogba. Kieslinger a középkori osztrák szobrászatról írt könyvében⁵¹ megemlékezik róla, a számadáskönyvek azonban nem tudnak szobrairól vagy domborműveiről, csupán dekoratív faragványairól. Miklós mester 1426 október 12-én szerepel utoljára az írott forrásokban. *Kassai Gáspár*⁵² (Gaspar von Kaschau) egyetlen egy munkájáról tudunk, 1429 december 10-én egy levél kifaragásáért 14 garast kapott.

Ugyanebben az időben két Kismartonból származó mester is ismeretes a Szent István-templom kőfaragói között. *Kismartoni Péter*⁵³ (Peter von der Eisneinstat) az egyik, aki 1422 január 31-én állt munkába s az előbbiekkal teljesen azonos feladatokon dolgozott 1423 január 16-ig. A másik *Kismartoni István*⁵⁴ (Stephan von der Eisneinstat), akit a számadáskönyvek csak egyszer említenek, 1430 január 11-én, amikor közelebről ismeretlen munkájáért 15 garast kapott. Kismarton a mesterek szülővárosa lehet, a két kőfaragó minden bizonnyal nem itt, hanem nagyobb városban sajátította el a gyakorlati készséget, talán Bécsben vagy Budán a Zsigmond-korabeli építkezéséknél, vagy a felvidéki városokban. Az utóbbiak közül elsősorban Kassa jöhet tekintetbe, ahová az Erzsébet-templom építése a távoli vidék csaknem valamennyi számbavehető erejét koncentráltta.

A bécsi dóm nemcsak kőfaragómesterei révén került kapcsolatba hazánkkal; köveinek egy részét is magyar bányákban fejtették. A déli torony építéséhez szolgáló mészkrét még osztrák föld termette, a lajtahegységbeli mannersdorfi és aui bányák. Ezek már a XV. század elején háttérbe szorultak a széleskúti bányával⁵⁵ szemben, amelynek termését a dómműhely 1435-től 1476-ig csaknem állandóan vásárolta. Az északi torony alja magyar kőből való s 1476-ban, amikor kiépítésére került volna a sor, a műhely vezetősége ugyancsak a széleskúti bányák kőanyagát akarta felhasználni, a munka azonban néhány évtized múlva abbamaradt. A magyar nemzet színeiben pompázó, piros-fehér-zöld eseréptető a szájhagyomány szerint ugyancsak hazánkkal áll kapcsolatban: akkor készült, amikor Mátyás király uralkodott a városban s színeivel erre akar emlékeztetni. Végül meg kell említeni, hogy az építkezés költségeire adakozók és hagyományozók között is akadnak magyarok, mint például az említett Csallóközi János mester, aki végrendeletében 10 dénárral járult hozzá a dóm emeléséhez.

2.

Mielőtt a dómműhely mestereivel párhuzamosan dolgozó magyarokra kerülne a sor, meg kell emlékeznünk arról a feltevésről.

amely nagyhírű szobrászainknak, Kolozsvári Mártonnak és Györgynek munkásságát összekapcsolja a Szent István-dóm egyik domborművével.

A XIV. század második felének bécsi művészete a következő század városi kultúrájával szemben udvari jellegű. A gótikus stíl, amely emberöltőnként tisztult, a középeurópai országokban ebben az időben pompázó virágokat hajtott. Németországban a dómplasztika és a miniatürfestés nagy fellendülése, Ausztriában az úgynevezett hercegi műhelyek munkássága, Csehországban Károly császár köre és a wittingau mester, Magyarországon pedig Nagy Lajos művészetpártolása és a Kolozsvári-testvérek működése teszi ezt a rövid korszakot emlékezetessé.

Mind a négy ország művészete az udvar, a nagy mecénások körül virágzott ki s a stílrökonság oroszlánrésze ennek tulajdonítható. A korbéli ausztriai emlékek, amelyek főképp Rudolf osztrák herceg († 1375) műpártolói tevékenységére vallanak, többnyire szobrásziak. A badeni *pietà* (Berlin, Friedrich-Museum) nyúlánk, karsú alakjainak formai nemességével, lágy megmintázásával s végül a fájdalom ábrázolásának idealizálásával méltóan képviseli az irányt. Mellette most csak a Szent István-dóm egyik timpanonját említjük, amely a déli oldalkaput, az úgynevezett hercegi kaput (Fürstentor) díszíti s amelynek domborműve Saul bukását ábrázolja. A kőből készült, sokalakos és zsúfolt lovasrelief mozgalmas cselekményével voltaképpen idegen a korbéli hágyadt, lirizáló emlékek között, formafelfogása azonban annál szorosabban összekapcsolja ezekkel. Ugyanazok a karsú, nyúlánk alakok szereplnek rajta, mint a hercegi műhelyek körébe tartozó munkákon, most felfegyverzett lovasok, akiknek darázs derekú páncélja szinte világsfias eleganciára vall. A mozdulatok finomak, csaknem negédesek, a dombormű pedig apró, erősen kidomborodó alakjaival törékenynek látszik s elefántesontmunkákra emlékeztet. A stíl kétségtelen rokonsága vezette Gargert⁵⁶ és nyomán Kieslingert⁵⁷ arra a feltevésre, hogy a timpanon-dombormű a prágai Szent György-szobor mestereinek, Kolozsvári Mártonnak és Györgynek hatása alatt készült, illetve sajátkezű alkotása.

Garger megelégszik a rokonság egyszerű rámutatásával, Kieslinger ezzel szemben a Kolozsvári-testvérek szerzősége mellett tör lándzsát. Utal arra, hogy 1390-ben bécsi építőmesterek mentek Prágába a dóm körüli munkálatok befejezésére. A magyar, cseh és osztrák középkori kapcsolatok eléggé ismeretesek, ezeket ő a Prágába került Heinrich der Warenhoferral s a Bécsben dolgozó kassai művészek nagy számával bizonyítja s végül nem utolsó sorban a Kolozsvári-testvérekkel. Márton és György mesterek szerint tipikus internacionális művészek, hol Aachenben, hol Prágában, hol pedig Nagyváradon tűnnek fel; miért ne dolgozhattak

volna tehát 1375 után, amikor Prágából visszatértek, néhány hónapig Bécsben?

Kieslinger nem ismeri eléggé a kérdés irodalmát, mert ha ismerné, tudhatná, hogy az aacheni címerek Nagy Lajos király ajándékaként kerültek ki az országból s különben sem bizonyos, még csak nem is valószínű, hogy a Kolozsvári-testvérek művei lennének. Az aacheni működésre tehát semmiféle adat nincs, de emlék sem ismeretes, amely erre vallana. Ernyey József⁵⁸ pedig reámutatott arra, hogy a Szent György-szobor Nagy Lajos király megrendeléséből a pozsonyszentgyörgyi oltár számára készült s a huszita betörés elől vitték előbb Königgrätzbe, majd Prágába. Tehát a műveszpár prágai munkásságáról sem tudunk, általában semmiféle adat sem ismeretes arról, hogy Magyarország határain kívül dolgoztak volna.⁵⁹

Mindamellett lehetséges, hogy tanulóveik alatt ellátogattak külföldre, mert a Szent György-szobrot pusztán a magyar ötvös-művészet korbéli hatalmas virágzásával megmagyarázni nem lehet; nézetünk szerint azonban nem Ausztria az az ország, amelyet nevükkel kapcsolatba lehet hozni, hanem Franciaország. A prágai szobor franciás szellemű, a gótikus kor nyugatibb udvari művészetére vall. A bécsi kapudombormű főképp a lovasok arányai-ban kétségtelenül a prágai szoborra utal, a lovak ábrázolásával azonban lényegesen mögötte marad. A Kolozsvári-testvérek hatottak az ismeretlen bécsi mesterre, de nem voltak azonosak vele. Ez a hatás nem megfajthatatlan, hiszen a Szent György-szobor akkor még Bécshez közelebb, Pozsonyszentgyörgyön állott.

Néhány évtizeddel a heregi műhelyek feloszlása után, 1415-ben tűnik fel Ausztriában az első magyar szobrász, aki névszerint ismeretes. *Budai Jakab* (Jacob von Ofen) ez, akinek munkásságáról is tudomásunk van. Az említett évben⁶⁰ elkészítette Paul der Geyr városi tanácsosnak, a Szent István-dóm káplánjának sírlapját, amely valószínűleg a templomba került, mert felállításáért a mesternek egy dénárral kellett a dóm építéséhez hozzájárulnia. A szűkszavú feljegyzés homályban hagyja, hogy figurális, címeres vagy pusztán feliratos sírlap volt-e ez az alkotás, csak annyit említ, hogy kisebb, igénytelenebb munka (ain chlain grabstain) volt. Mestere Budáról került Bécsbe, se előbbi, se későbbi működéséről nem tudunk.

Tíz évvel később, 1425-ben⁶¹ *Kassai Péter* (Peter von Kaschau) miniátor jelenik meg tanuképen Bécs városának tanácsa előtt. Az oklevél modist-nek nevezi, ami scriptort és miniátort is jelenthet, azonban inkább az utóbbit.⁶² Kassai Péter, János mesternek, a váci püspök miniátorának⁶³ kortársa, néhány évvel előbb dolgozott, mint a selmeci Gobil Márton,⁶¹ sajnos, azonban munkája mindaddig nem ismeretes. Nevét már azért is érdemes megemlíteni, mert vele miniátoraink osztrák kapcsolataira mutathatunk

rá. Kassai Péter bécsi tartózkodása megerősíti a névtelen művek tanuságát. A selmeci városi jegyzőkönyv keretdíszeinek ismeretlen mestere például tiroli hatás alatt dolgozott.⁶⁵ A XV. század elején dolgozó miniátoraink közül bizonyára nem Kassai Péter volt az egyetlen, aki osztrák földön megfordult.

A század elején még egy magyar származású művészt említenek az egykorú kútfők, akinek jelentősége a kisművészekén felülemelkedik, *Siebenbürger János* (Hanns der Siebenbürger) bécsi ötvöst. Nem kész mesterként érkezett Bécsbe, már tanulóéveit is Ausztriában töltötte. 1407 december 8-án⁶⁶ hallani először róla, ekkor Nicolaus der Krapf salzburgi ötvös inasa. Mesterének végrendeleténél tanuskodik, amely okmány Bécsből kelt. Krapf munkásságának utolsó éveiben műhelyét Salzburgból áttette a fővárosba s így nem tudni, hogy Siebenburger már Salzburgban vagy csak Bécsben szegődött el hozzá. 1416-ban⁶⁷ János újból végrendeletnél tanuskodik, ekkor már kész mester lehetett. Ugyancsak hagyatéki ügyekben szerepel egy év múlva, 1417-ben⁶⁸ is. 1423-ban⁶⁹ a tanács előtt jelenik meg tanuképen. Jól kereső mester lehetett már ekkoriban, amint egy 1425-ben⁷⁰ kelt oklevélből kiviláglik. Ez évben ezüstövet és három márka ezüstöt adományoz a Szent István-dómnak, hogy abból Szűz Mária és Szent Farkas ereklyéinek megőrzésére ezüst ereklyetartót készítsenek. Az ereklyetartó megaranyoztatását feleségére bízta, akinek keresztnevét az okmány nem említi. A Szent Farkas-kápolnának pedig másfél márka aranyozott ezüstöt adományozott kehely készítésére. Három év múlva, 1428-ban⁷¹ szerepel utoljára a feljegyzésekben, ismét mint tanu.

Siebenbürger János időrendben az első osztrák földön dolgozó magyar művész, akinek erdélyi származását az oklevelek hangsúlyozzák, azonban csak a művészek között első, mert már 1368-ban tudunk bizonyos Petrus de Sibenburger bécsi polgárról.⁷² Már itt is, mint János mester esetében, a név még bizonyosan Erdélyt jelenti; amit az elébe állított mutatószócska is bizonyít. Túlzás lenne azonban azt állítani, hogy valamennyi Siebenbürger nevű osztrák lakos, aki az oklevelekben szerepel, magyar lett volna. A kivándorolt erdélyiek ugyanis megtelepedtek Ausztriában, családot alapítottak s generációk során a származást jelölő név családnevvé alakult át. Az alább tárgyalandó számos művész mellett neves közéleti szereplők viselték ezt a nevet. 1521-ben például Siebenbürger Márton dr.⁷³ jogtudós volt a bécsi polgármester, aki az I. Miksa császár halála után kinevezett kormányzattal éles ellentétbe került s ezért Bécsújhelyt lefejezték. Nevét ma a bécsi városházán elhelyezett emléktábla örökíti meg. 1560—1561-ben fia, Tamás viselte a polgármesteri méltóságot s a katonai épületek feletti felügyeleti jogot is ő gyakorolta. A kiterjedt, hatalmas család egyik őse került ki valamikor osztrák földre s lehet, hogy ők maguk erdélyi származásukat régen elfelejtették. Közlebbi

adatok nélkül magyarságuk mellett lándzsát törni éppoly túlzott és helytelenül értelmezett patriotizmus lenne, mint Dürert magyar művésznek vallani. Az alábbiakban mégis valamennyi Siebenbürgert felsorakoztattuk, tekintet nélkül arra, hogy nevük előtt a helymutató *der* megtalálható-e avagy sem; művészekről lévén szó, esetleg felbukkanó munkáik (kapsán az eljövendő kutatás könnyebben találhat magyarországi nyomaikra, amely esetben említésük nem volt hiábavaló.

A kisművészek közül *Ulrik* pozsonyi lakatos 1405-ben⁷⁴ tűnik fel Bécsben, amikor a városi tanács előtt tanuskodik arról, hogy Albert herceg elhunyt síposa, Márton, neki édestestvére volt. Nyilván ugyanez az Ulrik szerepel két évvel később egy okiratban,⁷⁵ noha származási helye itt nincs megjelölve.⁷⁶ Működési helyére vonatkozóan az írott kútfő homályos. Ulreich der Schlosser von Pressburg jelenthet pozsonyi származású bécsi lakatost, vagy egyszerűen pozsonyi lakatost is, aki néhányszor megfordult az osztrák fővárosban, Testvéréről, *Márton*ról is megemlékezhetünk, noha nem tartozott a képzőművészek táborába. Albert herceg szolgálatában állott, aki alatt az ez időben uralkodó IV. Albert osztrák herceget kell bizonyára érteni; sipos (Pfeifer), tehát udvari muzsikus volt s magyar származását bizonyítja az a körülmény, hogy testvérét az oklevél pozsonyinak mondja.

Aránylag több adat maradt *Budai János* (Hanns der Ofner, Hanns Ofner)⁷⁷ pénzverőről. 1416-ban Bécsben dolgozott s ugyanitt még negyvenhat év múlva is kimutatható. 1416-ban⁷⁸ háza volt a bécsi Vöröstorony (Rotenturm) mellett, amely a Szent István-dómtól nem messze állott. 1418-ban⁷⁹ felesége, Dorottya, Nikolsburgi Györgytől Bécs határában szőlőt örökölt. 1420-ban⁸⁰ egy pénzverőinas végrendeleténél tanuskodott, majd huszonhat esztendőig semmit sem tudni róla s 1446-ban,⁸¹ mikor újból szerepel, már másutt, a Stubentor mellett, háztulajdonos. Hogy ugyanarról a János mesterről van szó, az abból világlik ki, hogy feleségének, Dorottyának nevét újból említi az 1462-ben⁸² kelt utolsó oklevél, amely házát az Iskola-utca sarkán (Schulstrass am eck) állónak mondja. A „néhai“ jelző viszont arra mutat, hogy a mester ekkor már nem volt életben. Ingatlanai folytán valószínű, hogy nem egyszerű alkalmazott, hanem pénzverőmester volt s mint ilyen, kapcsolatai lehettek a művészettel is. A középkori pénzverőmesterek nagyobb része ugyanis nemesak felügyelő és adminisztrátor volt, hanem tervező művész is, aki a forgalomba kerülő pénznemet mintázta

1420 május 4-én⁸³ három önöntőmester tanuskodott Bécsben egy ötvös végrendeleténél s egyiküket *Siebenbürger János* (Hanns Sibenwurger) néven említi az egyetlen reá vonatkozó írott forrás. Így tehát csak annyit tudni róla, hogy a XV. század első évtize-

deiben Bécsben élt és ónöntéssel foglalkozott. Ez az adat annyiban is érdekes, mert az ón középkori feldolgozásának korai tanúbizonyosságával szolgál. A virágzást megindító híres német bányákat (Schönfeld, Graupen) az előbbi században helyezték üzembe — 1376-ban már volt Bécsben ónöntő-céh⁸⁴ — de az ónipar renaissance-korabeli fejlettsége, a remekbe készült kannák, tányérok és kupák hosszú sora még csak távoli ígéret volt.

Egy másik erdélyi származású művész, *Siebenbürger Péter* (Peter der Sibenburger) bécsi lakatos három évvel később ad életjelt magáról, 1423-ban⁸⁵ s aztán hasonlóképp örökre eltűnik. Tanuskodási ügyben szerepel s nevének ortográfiájából, a *der* helymutatóból látszik, hogy nem a bécsi család egyik tagjával, hanem erdélyi művésszel van dolgunk.

Péter mesteren kívül a század első évtizedeiben még két ide tartozó lakatosról emlékeznek meg források, *Flöderl Ulrikról* (Ulreich der Floderl) és *Flöderl Jánosról* (Hanns der F.). Testvérek voltak, amit éppen Ulrik bizonyít a hatóság előtt egy 1429-ben⁸⁶ kelt oklevélben, Ulrik Bécsben, János Pozsonyban dolgozott. Hogy a család melyik városba való volt, a szűkszavú oklevélből nem derül ki. Jánosról nincs több hír, Ulrik azonban továbbra is Bécsben dolgozott. 1444-ben⁸⁷ már háza volt a Kärtnerstrassen. 1448-ben⁸⁸ meghalt, házat fia, Lénárd és leánya, Magdolna örökölte.

III. KASSAI JAKAB.

Külföldre vándorolt művészeink egyik legnevezetesebbje volt Kassai Jakab, a freisingi főoltár mestere. Nemesak hazai műtörténetünk szemszögéből nézve jelentős. neve az északibb országok plasztikai stíljének fejlődésében is határjelző állomás. A Kolozsvári-testvérek után ő az egyetlen magyar szobrász, akinek nevéhez nemzetközi problémák megoldása fűződik, a korabeli művészet egyik vezetőmestere, akihez fogható nem találni az osztrák földön dolgozó középkori magyar művészek között, de német kortársai között sem.

Jakab mester Kassáról indult el a XV. század első negyedében. Oklevéli adat nem maradt arról, hogy a kassai dóm dekoratív kiképzésében szerepet vállalt volna, nevének az ausztriai feljegyzésekben szereplő ortográfiája (Jacob *der* Kaschauer), sőt maga a neve is származását kétségtelenné teszi. A kutatás mai állása szerint sajnos nem rendelkezünk oklevéli adattal, amely azt bizonyítaná, hogy Kassán lépett a mesterek sorába. Ha rendelkezniék vele, még több joggal vallhatnók ezt a rendkívüli képességű szobrászt hazánkfiának, bár enélkül is, a kassai fadaragó-iskola hagyományainak letéteményeseként magyar művész maradt külföldön

is, mint az alábbiakból kitűnik. Valószínűleg mesterré avatása után került el szülővárosából s vándorútja során jutott Bécsbe. Franz Wolter,⁸⁹ aki elsőnek foglalta össze a reá vonatkozó adatokat, arra gondol, hogy a bécsi Szent István-dóm műhelyében kezdte meg pályafutását. A dóm megmaradt számadáskönyvei éppen ezekben a kritikus években a legbőbeszédűbbek, jelentéktelen kőművesek nevét is számontartják, Jakab mesterét mégsem említik; hihetőbb tehát, hogy pályáját festőként kezdte s ifjúkorában sem volt dekoratív szobrász.

1429 február 15-én⁹⁰ szerepel neve először az írott forrásokban, amelyek arról tudósítanak, hogy Kassai Jakab festő, mint tanu megjelent Bécs városának tanácsa előtt. Ezután *hét* évig nem hallat magáról s amikor újból felbukkan, 1436-ban,⁹¹ munkásságáról is megemlékeznek az írott források. A Tummersdorfer-család megbízta őt egy festett üvegablak készítésével, amely ez évben a bécsi fehér barátok kápolnájába került. Jakab mester az ablakért 20 dénárt kapott. A fehér barátok kápolnáját, amely a Szent István-dómmal szemben, körülbelül a mai Graben és Kärntnerstrasse sarkán állott,⁹² azóta lebontották s a kérdéses üvegablak is eltűnt; a róla maradt adat azonban igen értékes, mert Jakab mester legkorábbi megbízatásáról tudósít. A Tummersdorfer-család Ausztria legtekintélyesebb főúri familiái közül való volt s az osztrák vidéki városok középkori üvegablakai közül nem egy az ő bőkezűségüket dicséri,⁹³ azonban ma még korai lenne mindezeket a topográfiailag szétszórt emlékeket Jakab mester nevével kapcsolatba hozni, annál is inkább, mert ezidőszerint egyetlen egy hiteles. Kassai-műhelyben készült ablakot sem ismerünk.

1441-ben⁹⁴ Jakab mester III. Frigyes császár tudomásával eladta házat Hans Waleh bécsi polgárnak. Az oklevél ezúttal feleségét, Margitot is említi, akinek neve egyetlen egyszer s csak itt szerepel. Ebből az eladási ügyletből tűnik ki, hogy Jakab mesternek háza volt Bécsben. Nemsokára még ugyanabban az évben⁹⁵ új házat vásárolt, amely a régi Kohlmarkton állott a mai Burggasse környékén. Nevének híre ekkor már a távolibb vidékekre is elhatolt. Talán ebben az évben, vagy a következőben bízta meg őt Nicodemus della Scala freisingi püspök a helybeli templom főoltárának elkészítésével. A veronai osaládból származó tudós és művészetpártoló főpap többször megfordult Bécsben, 1432-ben⁹⁶ is ott időzött, utoljára pedig 1443-ban. Valószínűleg személyesen is tárgyalt Jakab mesterrel egy ily bécsi kirándulás alkalmából. A mestr megfelel a munkának s a freisingi főoltárt 1443 június 28-án a megrendelő püspök fel is szentelte. Ez utóbbi adatot Kassai Jakab nevével együtt a müncheni érseki könyvtár 250. sz. kódexének belső borítóklapjára írt latinnyelvű feljegyzése őrizte meg.⁹⁷

A freisingi főoltár Jakab mester egyetlen hiteles műve, amely

legalább töredékeiben az utókorra maradt. Írott forrás nem emlékezik meg arról, hogy az oltár Bécsben készült-e avagy Freisingben, valószínűbb azonban, hogy az osztrák fővárosban, mert alkotóját a következő évben, 1444-ben ismét Bécsben találjuk. Ekkor⁹⁸ VI. Albert herceg 47 dénárt utal ki neki ismeretlen szolgálataiért. Ugyanebben az évben⁹⁹ Emmersdorf község 100 tárcapajzsot készített vele, darabját 1 magyar forintért. A munka nem készült el idejében, noha Jakab mester teljes járandóságát felvette. Ebből viszály, majd a következő évben¹⁰⁰ per származott, amelynek további fázisairól nem maradt feljegyzés.

1445-ben¹⁰¹ örökösödési ügyben tanuskodott, az oklevél itt a városi tanács tagjának nevezi, tehát ekkor már elérte mindazt, amit egy jól kereső és sokak által becsült művész akkoriban Bécs városában elérhetett. Ugyanebben az évben fordul elő először címeres pecsétje¹⁰² egy oklevelen, amelyet Offerl Pál ennsi polgár ügyében állított ki a bécsi hatóság. A címer,¹⁰³ amely ezután több oklevelen megtalálható, ferdén álló pajzsában három kis pajzsot, középpütt két egymáshoz támasztott vésőt vagy esetet ábrázol,¹⁰⁴ a sisakon pedig, lant közepén ismét a két vésőformájú eszköz látható. A címer használata nem jelenti azt, hogy Jakab mester nemes ember volt, a XV. században gyakoriak az úgynevezett polgári vagy mestercímerek s Jakab mesteré is bizonyára az utóbbiak közül való; nemes embert különben sem találni ezidőben a művészek sorában.

Az említett év novemberében¹⁰⁵ VI. Albert hercegnél levő adóságaiból 20 bécsi fontot megfizetett, 27 fonttal továbbra is adós maradt. Néhány nap mulva¹⁰⁶ ismét pecsétjével hitelesített egy oklevelet. A Kohlmarkton álló házat 1447 előtt eladta, mert azt III. Frigyes császár ebben az évben¹⁰⁷ tanácsosának, Walter Czebingernek ajándékozta. Erről az ajándékozásról a császár Bécs városának polgármesterét és tanácsát is értesítette¹⁰⁸ s ugyanitt megtudjuk, hogy Jakab mestertől annak idején Wernhart Fuchesperger vette meg a házat.

Fontosabb és érdekesebb tudósítás maradt 1449-ből,¹⁰⁹ amely szerint ez évben Jakab mester a bécsi Szent Mihály-templom egyik oltárát elkészítette. Kétségtelenül szárnyasoltárról volt szó, mert a feljegyzés arról beszél, hogy az oltárt képtáblák díszítették. Sajnos, a képek elkallódtak vagy lappanganak; Jakab mester e második nagyszabású műve nem maradt az utókorra, bár a Szent Mihály-templom aránylag kevés változással ma is áll.

További munkássága alig ismeretes. 1452-ben¹¹⁰ négy dénárt kapott egy zászló készítésére és kifestésére. 1453-ban¹¹¹ és a következő három évben¹¹² ismét pecsétje szerepel különböző okleveleken, 1454-ben¹¹³ neve újból feltűnik a városi tanács tagjainak listáján. Ugyanez év májusában¹¹⁴ a tanácsurak Wenko von Rukkenaw zsol-

dosesapatának betörése ellen hadsereget állítanak s a kikölesönzött 50 ló közül egyet Jakab mester kapott meg.

Hajlott korában tekintélyes állásokkal tisztelték meg pogártársai. 1457-ben¹¹⁵ Bécs városnak a Widmerton (Porta Signorum) melletti negyedében hadnagyul választották meg, ő vezette ki a negyed fegyverforgató népét a kapukhoz, amidőn híre járt, hogy V. László király Prágában meghalt s támadástól, zavargásoktól kellett tartani. 1461-ben¹¹⁶ még mindig a negyed hadnagya, 1460-ban¹¹⁷ s a következő évben¹¹⁸ pedig tanácsstag volt. Közben és később oklevélhitelesítő pecsétjével gyakran szerepelt. Utoljára 1461 szeptember 28-án¹¹⁹ említi életében őt az írott forrás. Halálának évét nem tudni, csak annyi bizonyos, hogy 1463-ban már nem vot az élők sorában, ugyanis a bécsi zarándokház számadáskönyve¹²⁰ ekkor említi, hogy a néhai mester végrendeletében 1 dénárt hagyományozott a ház céljaira. 1461 ősze és 1463 utolsó hónapjai között halt meg, talán 1463 derekán. Jóval később, 1490-ben¹²¹ és 1495-ben¹²² neve még két alkalommal feltűnik az oklevelekben, az előbbiben, — amely magyar szempontból már azért is érdekes, mert Mátyás királyunknak Visegrádról kelt írása, — mellékesen a házáról történik említés, az utóbbi évben pedig egykori házát új tulajdonos vásárolta meg.

Az írott források Jakab mestert valamennyi esetben festőnek nevezik, de tudunk arról is, hogy üvegablakokat és szobrokat, pajzsokat és zászlókat is készített. Sokoldalú munkássága szinte bizonyossá teszi, hogy kiterjedt műhely élén állott s hogy ebből a műhelyből kerültek ki a középkori Bécs legkiválóbb művészeti alkotásai. Az üvegablakok készítői csaknem mindig festők voltak, de az sem volt ritkaság, hogy a műhely vezetője mindenféle természetű megbízatást vállalt, hogy csak északibb példákat idézzünk: Konrad Witz vagy Wolgemut festő és szobrász volt egyszerre, Veit Stoss pedig szobrász és grafikus, olykor festett is.

Kassai Jakab műhelyében szárnyasoltárok is készültek, kettőről bizonyosan tudunk. Fentebb szó volt arról, hogy a bécsi Szent Mihály-templom oltárát szárnyképek díszítették, ugyancsak képek ékesítették a freisingi főoltár kettős, díszes szárnyait is, amit pár soros egykorú feljegyzés említ.¹²³ Az oltár 1443 júniusában készen állott, ugyanebben az évben augusztus 13-án húnyt el alapítója. Nicodemus della Scala püspök. Halála után zűrzavaros idők következtek, ketten is áhítoztak a püspöki székre s az oltár sorsára évszázados homály borult. Annyi bizonyos, hogy 1622-ben új, barokk főoltár került a templomba, amelyet Rubens egyik képe díszített,¹²⁴ tehát a középkori oltár már ekkor nem volt a helyén.

A szárnyképek lappanganak vagy megsemmisültek. Felkutatásuk nagy akadályokba ütközik, mert témájuk nem ismeretes s

Jakab mester egyéb festményeiről sem tudunk, amelyek az analógia kiindulópontjául szolgálhatnának. A szekrény négy faszobra azonban, amelyeket az említett kódexfeljegyzés egyenkint felsorol, az utókorra maradt. Összetartozásuk kimutatása s a Kassai Jakabbal való azonosításuk a müncheni Franz Wolter érdeme.¹²⁵ A Madonnát Jézussal ábrázoló szobor Freisingből a környékbeli Thalhausen templomába került s onnan 1916-ban a müncheni bajor nemzeti múzeum (Bayrisches Nationalmuseum) váltotta magához. Szent Korbinián és Szent Zsigmond szobrát a freisingi templomból Cetto báró vásárolta meg, akinek gyűjteményéből az előbbi 1906-ban a müncheni bajor nemzeti múzeum szerezte meg, az utóbbi Dr. R. Oertel¹²⁶ müncheni gyűjteményébe, majd annak elárverezése után a stuttgarti múzeumba (Museum Vaterländischer Altertümer) került. Végül a donátor méretre kisebb figurája a freisingi érseki szemináriumba s onnan a bajor nemzeti múzeumba vándorolt, a másik kettő mellé.

A müncheni múzeum hármát őriz tehát az oltár négy figurája közül, amelyek jelenleg Szent Zsigmond Stuttgartba került szobrának másolatával kiegészítve, modern gótikus szekrényben, eredeti összefüggésükben állanak (1. tábla). Középiött a Madonna áll, jobbján Szent Zsigmond, balján Korbinián s balról a Madonna előtt térdel Nicodemus della Scala püspök.

A *Madonna*¹²⁷ álló alakja 173 cm magas, fejét kissé balra hajtja, mindkét kezével magához öleli a gyermek Jézust. A mellével lefelé forduló kis Jézusnak rövid szőke haja van, lefelé néz, bal kezében almát tart, jobbjával pedig a testén és jobbkarján végigesavarodó kendő alálógó végét nyújtja az alant térdelő donátor felé. A később fejére erősített barokk koronát a müncheni múzeumban eltávolították. Mária arca komoly, orra rövid és egyenes, jobbfelé néz, haja hosszú és hullámos. Fejét hátul gyengén fodrozódó kendő takarja, amely vállaira omlik. Nyitott, magas koronát visel, amelyet stilizált liliomok díszítenek. Hosszan aláomló tunikája földig ér és ott széles redőket vet; köpenyének egyik szárnya gazdag ráncokban borítja testének alsó részét. A szobor kerek, hátul kissé kimélyítva, Diófa, krétás alapon kifestve, lehetőleg zománcos színekkel; az elefántesont tónusú testszín a müncheni múzeumban végzett lemosás után tűnt elő a durva, brokátustrás későbbi átmázolás alól. A korona, a tunika és a köpeny aranyszínű, a köpeny belseje kék. A gyermek Jézust burkoló kendő s Mária fejkendője fehér, a haj sötétszőke s a zsámoly zöld. Mária koronájának felső része későbbi kiegészítés.

*Szent Korbinián*¹²⁷ 186 cm-es alakja ugyancsak egyenesen áll. Szokott attribútuma, a medve hiányzik. Arca fiatalos, bajusz- és szakálltalan, jobbjában püspöki botot, bal kezében pedig nyitott könyvet tart. Fején mitra, amelynek bal szalagja a mellre ér. Albát s rajta pluvialét visel, amelynek jobbszárnya elől ráncok-

ban a testre esavarodik. Kezét püspöki keztyű, ujjait két gyűrű díszíti. A mitra, a püspöki bot és a késsel bélelt pluviale arany-színű, az alba ezüstös arany, a keztyű és az aranyszélű könyv vörös, a zsámoly zöld. Kerek figura, hátul kissé kimélyítve. A kivételesen nyárfából készült szobor ugyancsak krétás alapon van kifestve; az arc teljesen, a ruházat pedig részben átfestve. A változatlanul hagyott részeken a festék teljesen lepattogzott.

*Nicodemus della Scala*¹²⁷ püspök 63·5 cm-es alakja térdel s csak jobboldala látható. Két karját melléhez emelve kissé kitarja. Arca bajusz- és szakálltalan, göndör haja a vállaira omlik. Fején magas mitra, testén övben átkötött alba s azon pluviale, amelynek jobbszárnya a mellére esavarodik. Kezén bojtos püspöki keztyű. Az alba s a keztyű fehér, a mitra és pluviale arany-színű, az utóbbi belül kék. A zsámoly zöld. Kerek alak, hátsó oldala elnagyolt. Hársfa, krétás alapon festve, s részben átfestve. A zsámoly jobb- oldala rongált.

*Szent Zsigmond*¹²⁸ 173 cm-es alakja gótikus ízlésű páncélban áll, amely derékban összeszűkül s ott öv díszíti. A páncélra hátul földig leomló köpeny borul. A szent baljában országalmát, jobb- jában jogart tart, bal csípőjén pedig rövid egyenes tör függ. Arcát hatalmas szakáll övezi, amely a bajusszal összefolyva melléig ér le. Fején stilizált virágokkal díszített nyitott koronát hord. A hárs- fából faragott alak hátul ugyancsak ki van mélyítve. Igen rossz állapotban maradt meg, a jobbkez a jogarral, az országalma, a tör, a korona felső része, az orr, az öv és a lábfejek későbbi, részben barokk, részben modern kiegészítések. Gazdagon aranyozott színe- teljesen új.

Wolter szerint¹²⁹ az utóbbi szobor Zsigmond császárt ábrá- zolná, aki 1434-ben Freisingben időzött s akivel Nicodemus della Scala püspök több ízben kapcsolatba került. A püspök két testvére, Brunó és Frignan, Zsigmond szolgálatában állott s maga a püspök is többször érezte a császár jóindulatát. A közelebbi történeti ada- tok s az ikonográfia azonban nem bizonyítanak Wolter mellett. Szent Zsigmond¹³⁰ a burgundok királya (516—523) volt s az ariánu- sok térítésével szerzett az egyház előtt érdemeket. A freiburgi dóm XIII. századi kőszobra már ugyancsak koronával, szakállasan és országalmával kezében ábrázolja őt, akárcsak Jakab mester műve. Tisztelete a skót származású Szent Korbinián püspökével († 730) együtt főképen Freisingben terjedt el, aminek magyarázata az, hogy IV. Károly cseh király a Prágába hozatott ereklyékből a freisingi püspökségnek is ajándékozott.¹³¹

Kassai Jakab stíljének sajátosságai munkásságának megmaradt töredékeiből is tisztán láthatók. Heroikus felfogása, alakjainak monumentális tisztasága és egyszerűsége az előző század gótikus

dómplasztikájára emlékeztet. Az északi hagyományokból nőtt ki, anélkül, hogy bármelyik, közös stílbeli jegyek alapján felismerhető iskola (pl. nürnbergi, ulmi, bécsi) előfutárja vagy tagja lett volna. Igazságtalanság lenne szobrait Quercia vagy Donatello stílből távolálló alkotásaival összemérni, mert művészete csak a német szobrászat összefüggéseiben érthető. A freisingi szobrok még annyira sem kerültek az olasz művészet közelébe, mint a magyar középkori faszobrászat emlékei, bár az utóbbiakban az olasz hatás jóval gyengébb, mint középkori piktúráinkban, amely velük párhuzamosan fejlődött.

Megjelenésükben teljesen új felfogásról tanuskodnak. Jakab mester a méltóságos nyugalmat minden ízében naturalisztikus külsőségek között jeleníti meg. Madonnaideálja teljesen új. A freisingi főoltár Szűz Máriája távol áll a korábbi S-alakúra görbült, negédes mosolyú, karesú Madonnáktól, de távol áll azoktól a kövérkés előkelő polgárasszonyoktól is, akiknek mintájára készültek a későbbi Mária-szobrok. Szellemében megközelíthetetlen, megjelenésében azonban természetes és egyszerű. Madonnája mennyei királynő; s az lenne attribútumai nélkül is. Előadása nem sematikus, mint a korábbi szobroké, amelyek az általánosítással akarták alakjaikat szimbolummá emelni. A lágyan omló ruharedők, amelyek sohasem törnek meg éles ékekben, pompásan éreztetik a gyapjuszövet tömött anyagát, engedelmes karakterét. Bármily gazdagok ezek az aláfoló ráncok, érezni mögöttük a test szerkezetét s nem akasztják meg a mozdulat természetességét. A finoman mintázott, előkelő kezek a formák tökéletes ismeretéről tanuskodnak, a kötelező gótikus kontrapoztnak csak sejtelve él a Madonna tartásában.

A gyermek Jézus ábrázolásának naturalizmusa még jellemzőbb. Szinte lebeg anyjának karjaiban, mintha úszni tanulna. Pompásan ellesett vonás, hogy fejét erőlködve tartja fel; pufók, lány testformái, combjának kövérkés ráncai a maga korában páratlan realista megjelenítőerőt árulnak el. A karra emelt Jézus nem élettelen és merev szimbolum többé, mint a korábbi Madonnáknál volt, individuális jellege élesen kidomborodik. Élettel teli gyermekábrázolás a legnagyobb ritkaság ebben a korban, itt szinte kitor a statikai ábrázolás kereteiből, de természetes és igaz. Teljesen új és eredeti az a mód is, amellyel a művész a főalakot és a donátort összekapcsolja. A kendő, amelynek végét a kis Jézus Nicodemus püspök felé nyújtja, kegyes jóindulatot jelképez. Ezzel a szerenéses motívummal Jakab mester a két csoportot nemesak formailag, hanem lelkileg is összekapcsolta, anélkül, hogy a kompozíció zártságát megbontotta volna.

A donátor alakja méretre sokkal kisebb s talán ez az oka annak, hogy a monumentális formákhoz szokott művész nem adhatta bele erejének teljességét, bár kifogástalanul modellált.

arisztokratikus arcvonásai kiemelik a korbéli alkotások közül. Korbinián és Zsigmond portálére való sudár alakjainak mintázása sem versenyezhet a Madonnáival. A szent püspök ruhája éppoly lágy redőkbe omlik, mint a főalaké, felépítése azonban konvencionális. Zsigmondon a páncél már eleve megakadályozza a redőzésben rejlő nagy plasztikai erő kiaknázását. A főalak és a két szent közötti értékbéli különbséget már Hans Tietze¹³² is észrevette, szerinte a Madonna stíلبelileg haladottabb fázist képvisel, mint a mellékalakok. Időbeli egymásutániségra azonban mégsem gondolhatunk, mert a két férfiszent szobra már eredetileg bizonyosan a freisingi oltár számára készült, hiszen a freisingi püspökség két védszentjét ábrázolja; az oltár megrendelése pedig aligha történt 1440 előtt. Ha feltételezzük, hogy Jakab mester kiterjedt műhely élén állott, a magyarázat sokkal egyszerűbb. A Madonna ezek szerint teljesen a mester műve, míg a két szent és a donátor kifaragásában tanítványkezek is segédkeztek. Heroikus felfogásuk s stíljüket a Máriaéval összekapcsoló mély rokonság kizárja, hogy egyszerű műhelymunkák legyenek, kifaragásukban nyilván Jakab mestert illeti meg az oroszlánrész.

A freisingi főoltár szobrai első helyen állanak a XV. század második negyedének Olaszországon kívüli plasztikájában. Kassai Jakab kortársai közül Konrad von Einbeck¹³³ külsőségesen dekoratív, a nürnbergi Sebaldus-templom Szent Kristófjának mestere¹³⁴ pedig sematikus és egységtelen. Értékelésünk nem áll egyedül s így nem illetheti az olesó patriotizmus vádja. Adolf Goldschmidt¹³⁵ Kassai Jakabot Multscher előfutárjának tartja. A freisingi Mária-szobrot a külföldi irodalom már régebben összevetette a délnémet szobrászat egyik legismertebb remekével, Multscher sterzingi Madonnájával (1458) s az összehasonlításból Jakab mester került ki győztesen. Multscher Mária-szobra a freisingi Madonna mellett száraz és hideg, az S-alakú mozdulat törvényszerűsége még erősen érzik rajta, a ruha nem követi a test formáit s a merev, gesztus nélküli gyermek Jézus a mult hagyománya. Multscher szobra tizenöt évvel későbből való s mégis sokkal konzervatívabb szemléletről tanuskodik.¹³⁶ Jakab mester a XV. század végén beköszöntő későgotikus realizmus egyedülálló előfutárja, aki elődjeinek értékeit átmentette stíljébe s tartózkodóbb annál, hogy túlzásokra ragadja el magát, amire később elég példa akad.

Wolter¹³⁷ elődjét az úgynevezett seeoni mesterben (1433 körül) látja. Mi nem Németország területén keressük a példákat, ahol Jakab mester talán sohasem járt. Kár a freisingi szobrok előképeit Németalföldön sejteni, mint Ph. M. Halm¹³⁸ tette. Egy Mária-cellből származó szoptató Mária (XIV. sz. vége, Nürnberg, Germanisches Museum)¹³⁸ inkább előfutárja az új, individuális megfigyeléstől áthatott stílusnak, főképp a gyermek Jézus szokatlanul friss ábrázolásával. Ami az elődöktől kapott heroikus felfogást illeti,

azt a művész fiatakorában Magyarországon is megtalálhatta. Sajnos, a XV. század elejéről származó faszobraink legnagyobb része megsemmisült s emlékeink jobbára csak a későbbi időkből valók, de nem is ezekre gondolunk, hanem például Szent László trencsényi hermájára vagy korábbi sírlapjainkra. Ezeknek formai nemessége, eszményítésük szuggesztív ereje ugyanazokat az érzéseket kelti, mint az időrendben későbbi Jakab mester gazdagabban hangszerelt művészete.

Meg kell emlékeznünk azokról a munkákról is, amelyek Jakab mesterrel vagy műhelyével kapcsolatba hozhatók. Ezek között a legfontosabb két összetartozó alkotás, *két női szent mellszobra* (Bécs, Dr. Franz Kieslinger gyűjteménye). Mindkettő eredetileg egészalakos oltárszekerényfigura volt, ma hónaljmagasságban el vannak fűrészelve s csak a felső, büsztalakú csonk maradt meg belőlük. Az elsőre¹⁴⁰ (2. tábla) Ph. M. Halm¹⁴¹ hívta fel a figyelmet. Legfőbb megkülönböztető jele, hogy kibontott haja a hátára omlik s nem esavarodik a mellére. A 42 cm magas mellszobor ovális arcú női szentet ábrázol, aki fejét balra hajtja. Orra rövid, egyenes és merészen ugrik ki az arcsíkból, felső szemhéjai szélesek, homloka erősen domború, arca kövérkés, száján rejtett mosoly bujdosol. Szélesen fésült haja a halántékokon felfodrozva nyitott fürtökben omlik a vállaira. Nyakát a barokk ízlés korában elfűrészelték, bizonyára azért, hogy egy betoldott résszel az új stílnak megfelelőbb fejtartást nyerjenek. Karjai az elfűrészelés magasságában még nem válnak el a törzstől, testét a ruha felett köpeny takarja, amelynek lefelé szétnyíló két szélét a nyaknál félgömbösdíszű csat fogja össze. Égerfából készült, krétás alapon kifestve, a ruha barna, az arc szürkés kőszínű, a haj aranyozása lekopott. Itt-ott a barokk-kori átfestés nyomai még láthatók.

A másik szobor (3. tábla), amely itt elsőízben kerül bemutatásra, szinte szakasztott párja az előbbinek, a fentebbi leírás reá is vonatkozik. A különbség csak az, hogy a göndör haj balról a mellre omlik, az arc kevésbé markáns, a homlok magasabb, a nyak — mely nincs elfűrészelve — rövidebb és szélesebb, a köpenyt pedig négyszögletes idomú csatt fogja össze.

Mindkét szobor a felsőausztriai Welsből származik. Egy földművesnél bukkantak elő,¹⁴² aki 1918-ban tüzelőhiány miatt báránl elfűrészelte az egészalakos szobrokat s az alsó csonka részt eltűzette. A mellszobrok egyik welsi régiségkereskedő kezébe kerültek, attól szerezte meg Kieslinger 1919-ben Szárnyasoltárszekerény oldalfigurái voltak (középpütt talán Krisztus vagy Szűz Mária állott), erre vall, hogy fejük alsónézetre van elgondolva s hogy hátoldaluk elnagyolt.

Mindkét szobor igen közeli rokonságban áll a freisingi Madonnával, annak komoly, de szájszögleteiben már-már mosolygós arcával. A formafelfogás jellemző apró részletekben is, minő

az orr és a száj, a bágyadt szemhéjú szemek s a hajkezelés, meg-
egyeznek. A nagyvonalú, zárt és nyugalmas formák mögött mind-
kettőnek szellem tiszta és egyszerű. A mestert ez esetben nem
a műhely alkalmazottjai között keressük; bátran feltehető, hogy
az elveszett oltár, melynek szekrényében egykor állottak, magá-
nak Jakab mesternek műve volt. A kissé fejlettebb formafelfogású
freisingi Madonna alapján elkészültüket 1438—1440 köré helyez-
hetjük.

A többi attribúció ingatag talajon épült. Wolter¹⁴³ szerint a
freisingi oltár egyik részletét alkotta az a dombormű, amely Mária
koronázását ábrázolja (Berlin, Kaiser Friedrich-Museum). Bode¹⁴⁴
1460 körüli időre helyezte, a magunk részéről az erőtlén és modo-
ros alkotást még csak műhelymunkának sem vélhetjük. Ugyancsak
Wolter¹⁴⁵ hozza Jakab mester stíljével kapcsolatba az úgyneve-
zett hammerthali Madonnát (München, Szentlélek-templom) s az
asbachi Madonnát (München, magántulajdon),¹⁴⁶ éppily kevés való-
színűséggel. Az előbbi többszöri átfaragás miatt eredeti formáját
elvesztette, az utóbbin Multscher hatása érzik. Az apró tittmoningi
Madonnának (egykor Cetto báró gyűjteményében, München)¹⁴⁷
s egy másiknak (München, Bayr. Nat. Mus.)¹⁴⁸ sincs semmi köze
Jakab mester stíljéhez. Kieslinger egész sorozatnyi ausztriai emlé-
ket említi,¹⁴⁹ amelyek szerinte a bécsi Kassai-műhelyből kerültek
volna ki, ezeknek a szobroknak Jakab mester stíljével való rokon-
sága azonban igen-igen távoli s olykor kétséges is. Divald Kor-
nél¹⁵⁰ a freisingi Mária-szobor rokonaként említi a nürnbergi
Sebaldus-templom kissé korábbi Madonnáját (1430 körül)¹⁵¹, amely
szellemben valóban rokon az előbbivel. Mindkettőnek formaalakí-
tása monumentális, ruharedőzése nagyszabású, mindkettőben az
új realizmus ébredszik, Jakab mester szobra azonban fejlettebb.
Stílbeli kapcsolat nincs a két mű között.

Mindezeknél nagyobb eredménnyel kecsegtet a bécsi Szent
István-dóm plasztikájának szisztematikus átvizsgálása, amely
csak napjainkban indult meg.¹⁵² Jakab mester ugyan — mint emlí-
tettük — a dómműhely számadáskönyveiben egyetlenegyszer sem
szerepel, tehát nem dekoratív szobrászként kezdette pályafutását.
Később azonban műhelye szállíthatott szobrokat a dóm számára,
annál is inkább, mert a főhajó pillérfejezetein levő szobrok fából
vannak faragva. A sötét templomban magasan elhelyezett, alig
látható szobrok tüzetes feldolgozására eddig még nem került sor.

Kassai Jakab művészetének hatásáról több szobor tanuskodik,
de a topográfiailag szétszórta emlékek ma még nincsenek össze-
állítva. Az osztrák-bajorországi művek közül itt csak a passauai
Szent Szevér-templom Madonnáját említyük, amelynek elkészültét
Pinder¹⁵³ 1450 körülre helyezi. A szobor nyilvánvalóan Jakab mes-
ter Madonnájának hatása alatt áll, mestere azonban félreértette
Kassai Jakab stíljét, erre vall a szobor franciás karesúsága,

negédes tartása s a ruharedők sajtáságosan tört formái. Mindezek miatt lehetetlen, hogy Jakab mesternek vagy műhelyének munkája lenne, mint Kieslinger¹⁵⁴ állítja. A két mester stílje közötti különbség valószínűvé teszi, hogy a passai Madonna később, 1455—1460 között készült.

Hogy Jakab mester stílje hazai hagyományokban gyökerezik, arra a kassai dóm Mária látogatása-oltárának egyik oromesoportja éles fényt vet. A három oromesoport Krisztus őseit ábrázolja, ezek közül az egyiknek főalakja, egy szent asszony (talán Szent Anna)¹⁵⁵ gyermekét éppúgy tartja a karjaiban, mint Jakab mester Madonnája. A gyermek kifelé fordul, mintha úszna, mozdulata szakasztott párja a freisingi gyermek Jézus mozdulatának. A kassai oltár a XVI. század elején készült, tehát aligha valószínű, hogy mestere emberöltőkkel előbbi freisingi szobortól tanult volna.

Formafelfogása a késői kornak megfelelően nyugtalanabb, mintázása durvább és szegényesebb, de a motívum leplezhetetlen erővel mutat Jakab mesterre, illetve nem is reá, hanem mindkettőjük találkozási pontjára, Kassára. A későbbi kassai analógia régi helybeli hagyományra, stílláncolatra utal, amelynek Kassai Jakab egyik idegenbe szakadt szeme. Így tehát e nagy mestert teljes joggal valljuk magyarnak s hazai tradíciókban gyökerező művészete a stíljének származása körül borongó eddigi homályt is eloszlatja.

IV. BÉCSÚJHELY.

A középkori Ausztria politikai és kulturális történetében nem Bécs játszotta az egyedüli szerepet. Mellete szóhoz jutottak a kisebb városok is, aminő Salzburg, Innsbruck vagy Graz. A korbeli festőművészet kifejlődése sem a fővárosban megy végbe, az első belföldi útmutatásokat az alsóausztriai freskók, Heiligenkreuz és Klosterneuburg adják, a XV. századi képtábla-festés szempontjából pedig Salzburg és Tirol fontosabb, mint Bécs városa.

Az ország vidéki kultúrcentrumai közül talán Bécsújhely az, amely a legkésőbbben alakult ki. Vezető művészeti szerephez sohasem jutott, az előbb említett városokkal és apátságokkal nem veheti fel a versenyt. Magyarország határán épült, legfontosabb célja a keleti betörések elleni védekezés volt. A sarkán emelkedő vár az egész város szimbóluma. A magyarokkal vívott háborúk s a béke idején kimélyülő szoros kapcsolatok nem engedték, hogy németosztrák jellegét oly tisztán megőrizze, mint a nyugatibb fekvésű városok.

Alighogy megalakult, 1196-ban már ellenséges viszonyba került a magyarokkal. S alig mult el ismét néhány évtized s a bécsújhelyi tornyokról láthatók voltak a tatár hordák, amelyeknek ára-

data elől IV. Béla Bécsen keresztül Dalmáciába menekült. A tatárjárás után IV. Béla összekülönbözött a gógös II. Frigyes herceggel s a Lajta melletti ütközetben (1246) legyőzte őt. II. Frigyes halva maradt a csatatéren. Negyven év múlva a magyarok elfoglalták a várost, ezúttal először, de nem soká tarthatták birtokukban.

Bécsújhely lassan, alig láthatóan fejlődött az osztrák hercegek uralma idején. Ernő (Ernst der Eiserne) herceg uralma alatt már tekintélyes határváros, szépen felszaporodott lakossággal, templomokkal, középületekkel és csaknem centrálisan rendezett utcákkal. A hercegek uralmának utolsó éveiben (1411–1440) uralkodói székvárossá vált, maga Ernő herceg sokat tett rezidenciájának szépítésére, ő építette például a Corporis Christi várkapolnát.

Fia, III. Frigyes császár, a Habsburgok világhuralmának első kovácsa életének nagyrészt Bécsújhelyt töltötte el, bár 1440-ben a frankfurti választógyűlés a német-római birodalom császári trónjára emelte. Az ő neve ad fényt a mellőzött határvároskának, amely addig csak az ország védelmében játszott szerepet. A dómon és váron kívül nincs Bécsújhelynek középkori temploma, amely nem az ő parancsára épült volna, eltekintve attól, hogy a vár nagyszabású átalakítása az ő költségén történt s a dóm évszázadok óta húzódo építkezéseit is ő fejeztette be. Alig van középkori épület, amelyen a császár híressé vált magánhangzóit, az AEIOU-t¹⁵⁶ meg ne lehetne találni. Ravasz, taktikázó politikájával mérhetetlen tekintélyt szerzett s ezt a tekintélyt a Habsburg-család hatalmának megerősítésére használta fel. A politika mellett, amely szenvedélyévé vált, hosszú uralma alatt végighúzódo, híressé vált pénz-zavarai ellenére is pártolta a művészetet. Mecenássága egészségesebb volt, mint fiáé, I. Miksa császáré, nem merült ki önmaga tömjéneztetésében. Oly épületek emelésének költségeit is viselte (pl. a ciszterciek temploma), amelyekhez személy szerint kevés köze volt. Ügyelt művészeinek megválogatására s ha nem is tudott oly jelentős egyéniségeket maga köré gyűjteni, mint Miksa, mindent elkövetett, hogy korának legjobb nevű művészeit Bécsújhelyre csalogassa. Ismeretes, hogy Nicolaus Gerhaert von Leident többször hívta udvarába s mikor végre megérkezett, valóban nagyszabású feladattal bízta meg, hatalmas és díszes tumbájának elkészítésével.

Uralkodása alatt a helybeli művészet hatalmasan fellendült. Egyre-másra épültek a templomok, kápolnák és kolostorok, amelyek számára képek, szobrok, szárnyasoltárok és ötvösművek készültek. A város a maga erejéből nem is tudott volna anyi műalkotást termelni, amennyire a hirtelen felszaporodott kerületnek szüksége volt. Idegen származású művészek özönlöttek a városba, akik mindannyian nagyszerű elhelyezkedésre találtak itt, elhalmozták őket megrendelésekkel, csengő arannyal fizettek munkájukért s megajándékozták őket a legmagasabb polgári kitünteté-

tésekkel, templomgondnoksággal vagy tanácstagsággal. A Bécs-újhelyt dolgozó idegen származású művészek legtöbbször magyar, ami természetes, hiszen hazánk volt a legközelebbi szomszéd. A magyarokkal való egyéb szoros kapcsolatokat a reánkmaradt egykorú oklevelek is mutatják. Végrendelemben, szerződésben vagy költségvetésben alig szerepel más pénzegység, mint a magyar forint. 1376-ban már magyarokról nevezett utca (Ungargasse)¹⁵⁷ van Bécsújhelyt, magyar polgárok és mesteremberek egyre nagyobb számban telepednek le a városban, sőt 1405–1406-ban magyar ember, Soproni Keresztély viseli a legnagyobb méltóságot, a polgármesterséget is.¹⁵⁸

Két hazánkból szakadt mester válik ki a III. Frigyes-korabeli bécsújhelyi művészek közül: Siebenbürger Zsigmond ötvös és Mikó János festő. Mellettük jó néhány kisebb jelentőségű hazánkfia is dolgozott a városban. Egy-kettőtől eltekintve a Mátyás-korabeli Magyarországból indultak el nyugat felé tanulni, világot látni és munkát keresni. A Németországba vezető országúton, ha nem az északibb Bécs, akkor Bécsújhely az első állomás s ez a város tárt karokkal várta a művészeket. Itt maradtak, nem jutottak tovább, de haza sem tértek többé, gondtalanul éltek a gazdag városban, amelyről Mátyás udvari történetírója, Bonfinius is csak szépet tud mondani.

Frigyes császár Bécsújhelye nemesak művészeinkkel ismerkedett meg, hanem hadseregeinkkel, vezéreinkkel, királyunkkal, sőt még a magyar uralommal is. A császár kétszínű politikájával sokszor magára haragította Magyarországot. Már 1446-ban Hunyadi János személyesen jelent meg hadseregével a város falai alatt. Öt év múlva a lángelkű Kapisztrán János hussziták elleni szónoklatát hallgathatta a lakosság. A császár uralkodásának utolsó éveit pedig a Mátyással vívott háborúk teszik emlékeztetővé. Bár Frigyes 1462-ben kiadta a szent koronát, az ellentétek nem enyhültek s nemsokára nyílt küzdelemre került a sor. Mátyás 1483-ban elfoglalta Bécsét, 1487-ben pedig Bécsújhely alá vonult s hathónapi kemény ostrom után a város végül megadta magát, augusztus 17-én megnyitotta kapuit a magyar király előtt, aki feleségével, Beatrixszal együtt pompás diadalmenetben vonult be falai közé.

A magyarok pusztításairól költött fantasztikus osztrák rémeséknél, amelyet Bécsújhely középkorinak maradt városképe amúgy is megcáfol, nagyobb figyelmet érdemelnek azok a híradások, amelyek Mátyás király helybeli építkezéseiről és ajándékairól emlékeznek meg s amelyek magyar szempontból különösen megbecsülendők. Bonfinius szerint¹⁵⁹ a hathónapos körülfalazás ideje alatt Mátyás a falakon kívül, palotát, nyaralót és kápolnát építtetett. Hogy mi igaz ebből, nem lehet megállapítani, mert sehol

máshol nem történik róluk említés, romjaikról, alapfalaikról sem tudni. A helybeli irodalom szerint Mátyás bevonulásakor díszes billikomot ajándékozott a lakosságnak, amelyet ma a városi múzeum őriz. Ugyanekkor arcképét is a városnak ajándékozta volna. Egy arckép valóban maradt az utókorra, amely ma ugyancsak a városi múzeumban látható. Felirata szerint: Naturalis et verissima Mathiae Reg. Hung. effigies, ami jámbor túlzás. A kép szakállas, egyszerűbb polgárembert ábrázol, jelentéktelenebb német mester műve a XVI. század második feléből; semmi köze Mátyáshoz, nemhogy annak ajándéka lenne. Érdekesebb az a tudósítás, amely Mátyás lovasszobráról szól. Jobst¹⁶⁰ szerint a király bevonulása után gipszből kiöntette saját lovasszobrát s felöltöztetette abba a ruhába, amelyben Bécsújhelyet elfoglalta, sőt a gipszlóra bevonulási nyergét is feladatta (!). A szobor a sz. György-várkapolnába került s ott állott a szent lecke oldali oratórium felett, talapzaton, mindaddig, amíg Kinsky gróf, a katonai akadémia igazgatója a XVIII. század végén el nem távolíttatta s a vár kertjében el nem ásatta. Ugyanekkor ő vitette a városi múzeumba a főveget, nyakfodrot és nyergét, ahol máig láthatók s azóta kiderült, hogy királyunkkal nem hozhatók kapcsolatba, mert jelentősen későbből származnak. Mátyás ízlése az olasz művészetten nevelődött, a nemes anyag iránti határtalan szeretete eléggé ismeretes, a lovasszobor legendájának lehet történeti magva, ebben a gipszből öntött, maskarává öltöztetett formában azonban aligha hihető.

Mátyás két hónap múlva, 1487 októberében elhagyta a megőhódított várost, amely nem sokáig maradt a magyarok kezén. A nagy király három év múlva meghalt s ugyanebben az esztendőben, 1490-ben Miksa császár hadai bevonultak Bécsújhelyre. Frigyes császár fia, noha a városban született, nem érezte igazi fővárosnak azt, nyughatatlan vére csaknem szüntelen utazásokra készítette. Bécsújhely fejlődése hirtelen megállott, jelentősége megszűnt, újból határvároskává süllyedt vissza. Az építkezések abba-maradtak, a falai között dolgozó művészek szétszéledtek. Magyarországgal alig került további kapcsolatba, ha kapcsolatnak nem nevezzük azt, hogy történelmünk néhány kimagasló alakja a bécsújhelyi várban raboskodott. A vár pincéi már a legrégebbi időtől kezdve foglyok tömlöcözésére szolgáltak, ma is láthatók a nagy kőgolyók, amelyeket a láncok végeire erősítettek. Négy magyar főnemes raboskodott a nevezetes várban. Perényi Péter, Zápolya János kedvelt embere, aki itt is halt meg, Zrinyi Péter és Frangepán Ferenc, a Wesselényi-összeesküvés tagjai, akiket innen vittek 1671 április 30-án a szomszédos fegyvertár udvarára, ahol hóhérbárdja alatt szenvedtek ki. Nevüket a kivégzés helyén ma emléktábla örökíti meg. A vár időrendben utolsó nevezetes magyar foglya II. Rákóczi Ferenc fejedelem volt. A saroktornyot, ahol

raboskodott, az újhelyi nép ma is Rákóczi-toronynak nevezi. Rákóczi 1701 november 9-én megszökött a börtönből és elmene-
kült, elkerülte azt a szomorú sorsot, amely három említett honfi-
társára várakozott.

1. Mikó János.

Mikó János magyar festőről, aki életének utolsó huszonnyolc
évében Bécsújhelyt dolgozott és ott is halt meg, a helybeli ok-
levelek igen sokszor emlékeznek meg, talán legtöbbször vala-
mennyi művésztársa közül. Neve sokféle változatban ismeretes;
vezetékeve Mico vagy Miko, keresztnéve pedig Hans vagy
Jämisch, Jeimsch, Jeinisch formában fordul elő, amely utóbbiak-
ból ráismerni a magyar János elrontott variánsaira. Néha egy-
szerűen Meister Hans Ungernek vagy Mico der Ungernek írják
nevét, mindebből látható, hogy magyar származása elvitázhatat-
lan. Alighanem a később grófi rangra emelkedett, ma már kihalt
Mikó-családból származott, amely Erdély egyik legrégibb, székely-
eredetű familiája volt s amelynek birtokai közé tartozott Hídvég,
Aranypataka és Erősd.

1449 augusztus 22-én¹⁶¹ szerepel először Bécsújhelyen. Nős
ember, felesége Borbála, Beck Vencel helybeli polgár leánya, aki
ebben az évben elhunyt apjától fél házat örökölt a Neunkirchner-
strasseban. Férjét az oklevél két év múlva, 1451 április 21-én¹⁶²
bécsújhelyi festőnek (Hanns Vnger, maler zu der Newnstat)
mondja. Mikó ekkor Mayrhirss Henrik helybeli ötvösmester vég-
rendeleténél tanúskodott. Ugyanebben az évben¹⁶³ Borbála a fél
házat férjével együtt való közös tulajdonnak nyilvánítja. Ez a
ház néhány hónap múlva újból eltűnik a feljegyzésekben,¹⁶⁴ egy
másik ház helyének meghatározásakor, eladásra nem kerül. Mikó
a városban dolgozik, 1453-ban¹⁶⁵ családi ügyekben tanúskodik. Ez-
után öt évig nem hallani nevét.

Homály borítja, hogy ezalatt az idő alatt a városban dolgo-
zott-e vagy útra kelt. Öt év telik el, míg újból szerepel,¹⁶⁶ tulajdon-
képen nem is ő, hanem a háza. Ungnád János, a császár kamarása
vásárolt háza mellett ingatlant, amiről Frigyes császár értesítette
a város tanácsát. Megint négy év telik el s az írott forrás csak
Ungnád háza kapcsán¹⁶⁷ emlékezik meg róla. 1459-ben¹⁶⁸ a városi
tanács tagjai közé választják, amiből nemcsak az következik, hogy
ezidőben a városban dolgozott, hanem az is, hogy a bécsújhelyi
polgárság megbecsülte a magyar művészt.

1459-től kezdve szakadatlanul, csaknem minden évben szere-
pel az oklevelekben, oly ügyekben, amelyek megkövetelik, hogy
a városban éljen és ott dolgozzon. 1460-ban több ízben¹⁶⁹ végrende-
letnél tanúskodott, ugyanebben az évben¹⁷⁰ peres eljárás indult
meg ellene. Hans Pirger polgármester kikézbcsítette neki az első

idézést. A felperes nevét nem őrizte meg a hivatalos napló s a per, amelynek tárgyát se tudjuk, nyilván kiegyezéssel végződött, mert több idézésről vagy tárgyalásról nem történik említés.

1461-ben újból végrendeletnél tanúskodott¹⁷¹ s a tanácstagok névsorában is szerepelt.¹⁷² A következő évben jóbarátja, Hans von Tübingen helybeli festő utolsó akaratának tollbamondásánál jelent meg¹⁷³ s egy hónap mulva Miklós bécsújhelyi ötvös végrendelete¹⁷⁴ említi nevét, ez egyszer nem a tanúk záradékában. Kitűnik, hogy Miklós mester több mint másfél márka ezüsttel, azonkívül 3 font, 3 silling és 24 fillérnyi pénzüsszeggel tartozott neki.

1464-ben¹⁷⁵ és 1465-ben¹⁷⁶ ismét házának legközelebbi szomszédai kapcsán fordul elő neve, az utóbbi évben újból szerepel¹⁷⁷ a tanácstagok listáján s ott is marad megszakítás nélkül 1470-ig.¹⁷⁸ A közbeeső időben a végrendeleti tanuszkodáson¹⁷⁹ kívül megint csak a házáról történik említés.¹⁸⁰ 1473-ban¹⁸¹ újból tanácstag, ugyancsak az 1475-ben,¹⁸² az utóbbi években Bécsújhely kiváló építőmesterének, Pusica Péternek végrendeleténél tanúskodott.¹⁸³ 1477-ben¹⁸⁴ felesége, Borbála elhalálozott s férjére hagyta a Neunkirchnerstrassei házat, amely ekkor már nem fél, hanem egész ház volt. Ügylátszik Mikó évek folyamán megtakarított a keresetéből annyit, hogy az apósától örökölt ház másik felét is megszerezhesse, az egykorú telekkönyv azonban nem említi, hogy ez melyik évben történt.

1478 április 14-én¹⁸⁵ bontották fel Mikó végrendeletét, amely az egyetlen közlékenyebb írott forrás élete történetéről. A végrendelet kelte ismeretlen, tehát csak annyi bizonyos, hogy a festő 1478 tavaszán, talán áprilisban halt meg. A szent Jakab kolostorban (ma a minoriták rendháza) kívánta eltemettetni magát, felesége, Borbála mellé. Végrendeletében elég részletesen emlékezik meg családi ügyeiről és vagyonáról. Kitűnik, hogy Borbála aszszony halála után másodszor is megnősült, bizonyos Katalint vett feleségül, akiről közelebbi nem ismeretes. Kiskorú fiáról, Kristófról is megemlékezik, azt azonban nem árulja el, hogy első vagy második feleségétől való; erre az egyetlen fiára hagyja a Neunkirchenstrassei sarokházát, amelyet abban az esetben, ha fia idő előtt meghalna, a végrendeleti tanuknak el kell adniok, hogy az érte kapott összegből Katalin s különböző egyházi intézmények részesüljenek. Az utóbbi esetben nagyobb összeget kapnának: a plébánia templom, a szt. Péter- és szt. Jakab-templomok, a Corporis Christi társaság s végül a városban élő hajléktalan hajadonok. Ingó vagyonát, műhelyének berendezését, festékeit és képtábláit (werchzeug, farbkunst und tafln), ágyát és annak takaróját, ezüst övét és ezüst poharát feleségére hagyta, akire kinnlevőségeinek behajtását is rábizta. Az adósok között szerepel Spaur (Spawr) Kristóf,¹⁸⁶ aki 50 magyar forinttal tartozott a festőnek,

azonkívül János úr¹⁸⁷ a szent György-rend nagymestere, aki a kápolna üvegablakaiért tartozott neki (darumb ich im glasz hab gemacht in sein kappeln). Három képtábláról is megemlékezik, amelyeket egyenkint 50 forintért készített s amelyeket a megrendelők csak részben fizettek ki. Az első a Sopron melletti Ruszt városka számára készült, árából a festő haláláig 28 forintot fizettek ki, a másik a bécsújhelyi plébánia számára, ebből 31 forint került kifizetésre, a harmadik a Corporis Christi társaságnak, amely az összeg felét kifizette. Látható, hogy Mikó igen előkelő megrendelőkkel dicsekedhetett, nemcsak a magánosok, hanem a helybeli egyházi testületek is foglalkoztatták.

Halála után többször említik nevét az oklevelek, amelyekből kiviláglik, hogy özvegyen maradt második felesége csakhamar férjhez ment Widmer Pál kőfaragómesterhez,¹⁸⁸ annak halála után pedig Sebald Werpacherhez, a jónevű építőmesterhez.¹⁸⁹ Kristóf, Mikó egyetlen gyermeke, fiatalon elhalálozott, mert a házat részben Katalin örökölte, részben férje, Werpacher váltotta magához,¹⁹⁰ aki a végrendeletben felsorolt kegyes intézményeknek kifizette az örökrészt. Mikó neve utoljára 1493-ban,¹⁹¹ jóval halála után tűnik fel az írott forrásokban, ugyanebben az oklevélben bizonyos meg nem nevezett festőről történik említés, aki Sebald Werpacher közvetítésével annakidején a bécsújhelyi ferencrendiek templomának bejárati ablakait beüvegezte. Ennek a bizonyára figurális, színes üvegfestménynek talán Mikó volt a mestere, a homályos szövegből azonban bizonyosan megállapítani nem lehet. Valószínű, hogy Werpacher valamennyi templomépítkezésénél Mikót vette maga mellé mint üvegfestőt, erre vonatkozóan azonban írásos megerősítés nincsen.

A végrendeletből kiviláglik, hogy jól fizetett mester volt, hiszen képeiért átlagban kapott 50 magyar forint mai értékben kb. 1000 aranykoronának felel meg. Nagyobb munkákat, oltárképek és epitáfiumok festését, templomüvegezést vállalt, a korabeli Bécsújhely arányban és megtiszteltetésben legjelentősebb feladatai neki jutottak. Az írott források néhány bizonyos művének emlékét megőrizték s mielőtt a nevével kapcsolatba hozható alkotások tárgyalására kerülne a sor, ezekről kell megemlékezni.

1. A sz. György-rend egyik kápolnájának üvegablakai, a végrendelet nem említi, hogy melyiké. Ekkoriban a rend birtokában volt a vár mindkét istentiszteleti helyisége, a Corporis Christi és a szent György kápolna. Az ablakok ezeknek egyikébe kerülhetett.

2. A ruszti, ismeretlen megrendelő számára készített képtábla, amely valószínűleg a városka templomának oltárképe volt.

3. A bécsújhelyi plébániatemplomba került kép. Homályos, hogy oltárkép, epitáfium vagy egyszerűbb kegyeleti kép-e; a kikötött összeg nagysága arra enged következtetni, hogy nagyobb

szabású alkotás volt. Talán a Winkler-féle epitáfium, amelyről alább bőven lesz szó, értendő alatta.

4. A Corporis Christi társaság számára készített kép, valószínűleg ugyanez oltárkép, fogadalmi kép vagy epitáfium.

Ezek közül az írásos tanubizonyossággal megerősített képek közül ma már egyik sem ismerhető fel kétséget kizáróan. Bécsűhelyen a festő emlékét úgyszólván csak Neunkirchnerstrassei háza őrzi, amelyen kegyeletes kezek megörökítették az egykori tulajdonos nevét,¹⁹² ezenkívül néhány kép és üvegablak, amelyek még a stílkritika eszközeivel sem közelíthetők meg, mert mind-ezideig Mikónak egyetlen hiteles műve sem ismeretes. Annyi bizonyos, hogy tevékenysége kettős volt, képek festésén kívül figurális üvegablakok készítésével is foglalkozott. Az alábbiakban e technikai különbség szerint vesszük sorba az alkotásokat, amelyeket az eddigi irodalom nevével kapcsolatba hozott.

Hat oly képtábla ismeretes, amelyet az idevágó osztrák irodalom több-kevesebb valószínűséggel mesterünknek tulajdonít, ezek között a legfigyelemreméltóbb *Florian Winkler epitáfiuma* (1477), amely a bécsűhelyi plébániatemplomból került a helybeli városi múzeumba. A fára festett kép átfestés nélkül, igen jó állapotban maradt meg, alakja rövidebb oldalára állított téglalap, magassága 138, szélessége 90 cm. Tartalmilag és szerkezetileg egyaránt két részre oszlik, az előtér Krisztus születését ábrázolja, a háttér a bűnbeesést és a kiűzetést.

Az előtér bal oldalán Szűz Mária térdel, imára kulesolt kezekkel. Fejét korongalakú, rovátkolt diacsfény fogja körül, kibontott haja a vállaira omlik, a szőnyegen előtte fekvő ruhátlan kis Jézusra tekint, aki jobb kezével anyjára mutat. Mária mellett, a háttér felé két széles szárnyú angyal térdepel, akik a gyermek Jézust imádják, ezek az angyalok oly aprók, hogy Mária derekáig alig érnek fel. A kép közepén, az angyalok mellett sz. József térdel. Ősz fürtjei a vállaira omlanak, bajusz és szakáll borítja arcát, feje körül hiányzik a diacsfény. Leeresztett bal kezét mintegy esodálkozva nyitja szét, jobb kezében homokórára emlékeztető s nem égő lámpát tart. A kép előterének jobb oldalát a donátor és védszentjeinek alakja tölti ki. Winkler Flórián gótikus, díszes páncélban, hajadonfőtt térdel a kis Jézus felé fordulva, kezeit imára kulesolja. Fiatalos arca bajusz és szakálltalan, gesztenyeszínű göndör fürtjei páncéljára omlanak. Nyakán elefáncsontrendjeles, súlyos aranylánc lóg. Háta mögött védszentje, a nálánál alakra sokkal nagyobb szt. Flórián áll, bő fehér ruhában, amely azonban csak karjain látszik, a sötét függöny másutt eltakarja. *Barettal* fedett fejét diacsfény veszi körül, balját védettség vállára teszi s egyúttal a feje fölé emelkedő zászlócska nyelét is magához szorítja,

jobbában pedig edényt tart, amellyel vizet önt az előtte álló házacskára. (Flórián a tűzoltás védszentje.) A kép jobb sarkában Winkler címere látható, vörös mezőben fordított L-betű, amely aranyos csillagot fog közre; ez ismétlődik a címerpajzsot koronázó sisaktaraj vörös madárszárnyán is. A bal sarokban ugyancsak címerpajzs látható, amelynek három pólyája fekete, vörös és arany színű. A két címerpajzs között egy eserép virág élénkíti az előteret. A kép bal oldalán a kilátást egy félig kiépült istálló fogja el, ablakán át egy ökör s egy szamár látható jászol előtt, tetején galambok és énekesmadarak ülnek.

A háttér az újszövetségi jelenettel szemben ószövetségit ábrázol. A paradicsom hatszögletű zöld mezője gótikus izlésű aranyfallal van körükerítve, amely a néző felé díszes portáléban zárul. A kertben az Atyaisten látható a kígyó képében ábrázolt Sátánnal, ettől balra ugyancsak az Atyaisten a ruhátlan első emberpárral, amint tiltó parancsát kihirdeti előttük, végül az ajtóban az arkangyal által kiűzött emberpár. A paradicsom mögött távoli hegyek kéklenek, felettük síma aranyhátter zárja le a képet, amely mély, barnás tónusú. Mária és szent József öltözete sötétkék, Flóriáné fekete, köpenye zöld. Az istálló barna, az egységes sötétes tónusból csak a jobboldali címer erős vörös színe válik ki. A ráma felett elhelyezett táblán gótikus minuszkulákkal írt kétsoros szöveg olvasható:

Anno dni 1477 jar an sand matheus abent starb der Edl-
Helt florian winkchler und ligt da pegraben dem got genedig sey

A kép felett és alatt, ugyancsak egy-egy sorban:

Paradysi perta p evam cunctis clausa est
Et p mariam vginom itone eis aperta est

A felirat bizonyossága szerint a kép 1477-ben készült, és pedig Winkler Flórián sírjának díszítésére. Winkler előkelő stájer családból származott,¹⁹³ a Graz melletti Feldbachból került Bécsújhelyre, ahol a császári udvarban jelentős szerepet játszott. 1477 szeptember 12-én halt meg, a kép azonban kevéssel a halála előtt készülhetett, mert a donátterra vonatkozó felirat a halál évszámával külön táblára került.

A Winkler-epitáfium a korbeli német művészet vezető egyéniségének, Martin Schongauernek hatását mutatja. A magyar művészet történetéből is ismeretes, hogy Schongauer metszetei annak idején mennyire elterjedtek Középeurópában; néhány hazánkbeli — felvidéki és erdélyi — szárnyasoltár nem egyéb színes felnagyításuknál. A városról-városra vándorló kisebb jelentőségű piktorok mintakönyvnek használták ezeket a lapokat. A Winkler-

epitáfium Schongauernek Krisztus születését ábrázoló metszete¹⁹¹ nyomán készült. Mária, Jézus és a beesukható lámpást tartó szent József kompozícióban és ruharedőzésben, arkifejezésben és gesztusban szabad átdolgozása Schongauer figuráinak, csupán a dicsfény hiányzik a metszetről. Ez a rézkarc 1475 körülről való, a mester korábbi művei közé tartozik s a Winkler-epitáfium az eddig ismert művek között időrendben az első, amelyre hatott.¹⁹⁵ Szent Flórián alakja s a háttér messzire elnyúló megoldása a németalföldi hatás alatt kivirágzott XV. századi német művészet formakincséből táplálkozik. Az alakok összeállítása, a donátornak a kompozícióba való beillesztése, amely a festő egyéni leleménye, kezdetleges; a fontosabb szereplőknek a távlatra való tekintet nélküli megnagyítása középkorias szellemű, ellentétben az egyes alakok ébredező realizmusával. W. Boenheim¹⁹⁶ Van Eyekék hatását vélte felfedezni e képen, amely Schongauer szellemét tükrözi, szinte a festői szabadság rovására. A régi németalföldi piktura hatása valóban eljutott hozzá, azonban Schongauer retortáján megszűrve, hiszen ismeretesek azok az erős szálak, amelyek a német mestert összekötik Németalföld művészetével.¹⁹⁷

Az epitáfium, mint említettük, eredetileg a bécsújhelyi plébániatemplomban függött, tehát azonos lehet azzal az oda került képpel, amelyről Mikó végrendeletében megemlékezik. Készülésének ideje megegyezik a végrendeletből gyanítható körülményekkel, az ott említett képet a mester utolsó éveiben festhette, mert halálakor még nem kapta meg az érte kikötött összeg egészét. Winkler talán nagyobb összeget hagyott a templomra, azzal a kikötéssel, hogy halála után fizessék ki síremlékének költségeit, így lenne magyarázható, hogy a templom s nem a halott rokonsága tartozott Mikónak.

W. Boenheim¹⁹⁸ Mikóval, illetve a Winkler-epitáfium mesterével hozza kapcsolatba a Bécsújhelyhez közeli Ebenfurth templomának sekrestyéjében függő két képtáblát, *Jörg von Pottendorf fogadalmi képét* és *Jesse Sax lovag epitáfiumát* (1473). Mindkettőről Mayer¹⁹⁹ már megállapította, hogy felfogásuk és stíljük egyaránt ellenkezik a Winkler-epitáfium mesterével. E sorok írója sem lát semmiféle kapcsolatot a bécsújhelyi és ebenfurthi képek között, azon a külsőséges hasonlóságon kívül, hogy mindhárom a donáter páncélosan térdel. A stílbeli különbség arra enged következtetni, hogy a két ebenfurthi kép sem egy mester alkotása.

A múlt század elején F. K. Boenheim²⁰⁰ a bécsújhelyi kapucínuskolostor betegszobájában látott egy képet, amely faalapon, aranyháttérrel Szűz Máriát ábrázolta, ölében a halott Krisztussal. Jobbján sz. György állt, lábainál sárkány, kezében vörös keresztel díszített lila zászló, balján János evangélista, az előtt kicsiny alakban megfestett donáter, egy egyházi személy térdelt. A kép, amelyet Tschischka 1836-ban még látott,²⁰¹ azóta eltűnt s szorgos

utánjárásra sem került elő, ami nagy veszteség Mikó művészetének megismerése szempontjából. A leírás alapján csaknem bizonyosra vehető, hogy ez a festmény Mikónak a Corporis Christi-társaság megrendelésére készített oltárképe volt, amelyet a végrendelet említ. Erre utal a halott Krisztus alakja, sz. György pedig arra, hogy a kép a kápolna sz. György-oltárát díszítette.

A festőkkel kapcsolatba hozott képtáblák közül meg kell emlékezni még a bécsújhelyi ciszterciak múzeumában (Neukloster) található két tábláról. Mindkettő egyforma alakú (magassága 55, szélessége 35 cm), az első a sz. család Egyiptomba való menekülését, a második²⁰² visszatérését ábrázolja. Ez utóbbi képen a háttér némelyek szerint Bécsújhelyet, illetve a várat ábrázolná, mások szerint a bécsi Kärtnerstrasset; a magunk részéről mindkét hipotézist lelkes túlzásnak tartjuk, mert az architektúrában semmiféle jellegzetes vonás nincsen. Mayer szerint²⁰³ sz. József alakja erősen emlékeztet a Winkler-epitáfium sz. Józsefére, ami feltűnő tévedés. A Schongauer-hatás alatt készült Winkler-képpel szemben ez a két tábla az úgynevezett bécsi Schottenstift-mesternek (1475 körül) sajátkezü műve, sz. József arca szinte hajszálnyira ugyanígy ismétlődik meg a mester legismertebb két képén (Menekülés Egyiptomba és visszatérés, Bécs, Schottenstift-képtár), amelyről ezt a festőt elnevezték, s amelyet Mayernek ismernie kellett volna. Ennek a két képnek semmi köze Mikó Jánoshoz.

Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a XV. század második felében Bécsújhelyen nemcsak Mikó dolgozott, hanem — hogy csak az oklevelekben gyakran szereplő mestereket említsük — Hans von Tübingen, Georg Pruner, Konrad Herer vagy Hans von Werd is, akik mindannyian jólkereső, népszerű festők voltak s ha oly megtisztelő feladatokhoz nem is jutottak, mint Mikó János, néhány epitáfium vagy oltárkép bizonyára került ki a kezük alól. Nem minden kép Mikó műve, amely a XV. század második felében Bécsújhelyen készült; az indokolatlan attribúciók nem vezetnek a probléma megoldására, sőt még jobban összekuszálják azt.

Végrendeletében a művész egy üvegfestési megbízását is említi; amely szerint ő készítette volna a sz. György-rend egyik kápolnájának ablakait. E forrás nem mondja meg bizonyosan, hogy a kápolna alatt a Corporis-Christi kápolnát kell-e érteni, vagy a sz. Györgyről nevezettet. Az előbbi Ernő herceg uralkodása alatt nagyjában elkészült, de lehet, hogy beüvegezése részben III. Frigyes császár idejére maradt. A bécsújhelyi ciszterci kolostor múzeuma többek között egy ablakot őriz, amely Ernő herceget ábrázolja, három fiával, páncélosan és térdepelve. Erről az ablakról, amelyet Aull²⁰⁴ Mikó művének tartott, történeti és stílbeli okok alapján bizonyosan állítható, hogy 1423-ban készült,

amikor a herceg Bécsújhelyen tartózkodott, tehát jóval festőnek a városban való letelepedése előtt. Nagyobb kompozíció töredéke, valószínűleg egy háromosztatú, díszes ablak szélső lécének alsó fele, a középső részt Krisztus alakja foglalhatta el, a másik oldallécet pedig a hercegi család nőtagjai.

Ez az elrendezés viszontlátható a sz. György-kápolna három híres kórusablakán, amelyeket bizonyosan nem Mikó készített, hanem ismeretlen flandriai mester alkotásai 1479-ből. Lehetséges azonban, hogy a kápolna többi ablakát a magyar mester üvegezte, ezek azonban a XVIII. században megsemmisültek. Mayer szerint²⁰⁵ a sz. Jakabról nevezett minorita-templom üvegfestményének alkotóját is benne kell keresni, egyrészt azért, mert az építkezést ezidőben Sebald Werpacher vezette, másrészt pedig azért, mert Mikó ide temettette magát; ezek az ablakok szintén megsemmisültek.

W. Boenheim²⁰⁶ és nyomán Lyka Károly²⁰⁷ a bécsújhelyi ciszterci-kolostor múzeumának néhány, méretre kisebb üveglablakáról mint Mikó művéről emlékezik meg. Az első szent Annát ábrázolja tájképi háttér előtt, a második szent Péter apostolt, fején tiarával, kezében hatalmas kulccsal, a harmadik Szűz Máriát, karján a gyermek Jézussal, a negyedik végül a Szentháromságot.²⁰⁸ A négy üvegfestmény közös stíljegyek alapján összetartozik, az említett képekkel azonban nem rokon. Nyilván bécsújhelyi mester alkotásai, noha származásuk, eredeti helyük ismeretlen. Mikónak azonban, egyszerűen azért, mert a XV. század közepén s e városban készültek, nem tulajdoníthatók, hiszen Mikó mint üvegfestő sem volt egyedüli a városban. A XV. század végéről ismeretes egy tanácsi határozat,²⁰⁹ amely a helybeli festők ügyeit célszerűen rendező s a mester-remek készítésénél megemlékezik az üvegfestőkről is, ha csak egy ily művész lett volna a városban, bizonyára nem így történik.

Az említett múzeum üveggépei közül még három címeres tábla készült Mikó működésének idején, III. Frigyes császár monogrammjával, azonkívül 1440 és 1458-as évszámmal. A többi üvegfestmény vagy jóval előbből való, pl. a több szentet ábrázoló ablak vagy a bemutatás a templomban, mindkettő 1390-ből,²¹⁰ vagy későbből (kékruhás, térdelő donáternő képe,²¹¹ amelyet régebben az Ernő herceg-féle fogadalmi kép párdarabjának tartottak, 1490 körülről).

2. Ötvösök.

III. Frigyes bécsújhelyi udvarának fénye sok ötvöst magához vonzott. A császári rezidencia napsütésében az eddig elhanyagolt vidéki városka szemlátomást nőni, izmosodni kezdett. Ipara, kereskedelme fellendült, mert a kelet felé vezető országút ezentúl az

új székvárost nem kerülhette el. Javultak a megélhetési viszonyok, beköszöntött a jólét s a gazdaság, a városi polgárság bővében volt a pénznek. Pompakedvelővé és könnyűvérűvé vált, mert aggodalom nélkül költhetett cifrázkodásra és luxusra, amiben az udvar járt elől jó példával. Csak az igények nagyranövekedésével magyarázható, hogy Frigyes császár uralma alatt 25 névszerint ismert ötvös dolgozott a városban, akik valamennyien nemesak egy ideig-óraig tartó megbízás kedvéért látogattak el ide, hanem véglegesen megtelepedtek és céhbe tömörültek. A Brandenburgi Achilles által kiadott hadirendelet (1455) szerint veszély esetén a város védelmére Wolfgang Phriller vezetése alatt 12 ötvösinas is köteles kivonulni. A helybeli születésűeken kívül magyarok voltak a legtöbben, akik a város falai között dolgoztak, aminek oka nemesak hazánk közelségében keresendő. Ötvösségünk a középkorban és a reneszánsz idején európai hírű volt; a magyar mesterek műgyakorlata, a speciális sodronyzománc-technika „hazánkban fejlődött pompázóvá s innen áradt északra és keletre, Boroszlóig, Krakóig és Moszkváig.”²¹²

Négy magyar származású ötvös nevét őrizték meg az egykorú oklevelek, ezek kronológiai sorrendben a következők: Siebenbürger Zsigmond, Richter Keresztély, Kassai Mihály és Schwarzwadl János. Nevük nem nagyon magyarosan hangzik, ami a külföld átváltoztató hatásának tulajdonítható, valójában mindannyian hazánkbeliek. A négy névvel szemben, sajnos, emlék alig maradt. Mikor a nagy fellendülést lassú visszafejlődés követte, a könnyen hordozható ötvösművek hamarosan gazdát cseréltek, elkerültek a városból s származásuk a vándorlás folyamán homályba merült. A bécsújhelyi városi múzeum egyetlen korbeli ötvösművet őriz, amely azonban kárpótolt az elveszett többitől. A Mátyás királyról keresztelt Corvin-billikom ez, párját ritkító ötvösmű, amelynek azonban semmi köze a bécsújhelyi ötvösség történetéhez, de még az ott dolgozó magyar mesterekhez sem.

*

Időrendben az első magyar mester, aki Bécsújhelyt letelepedett s ott névre tett szert, *Siebenbürger Zsigmond* volt.²¹³ Az oklevelek csaknem valamennyi alkalommal Sigmund Walachnak vagy Sigmund der Walachnak nevezik, ami tulajdonképen oláht jelentene, több esetben azonban világosan jelzik, hogy Erdélyből való (der Siebenbürger). W. Boheim a művészt Langenauer Zsigmondnak keresztelte el, mert a nagyszebeni tanács 1451-ben kelt átirata²¹⁴ fiútestvérének gyermekeit Langenauereknek mondja. Ez azonban csak annyit jelent, hogy az említett gyermekek az egyik erdélyi, talán a Brassó melletti Hosszúfaluban (Longocampo, Langenau, Cimpolung) éltek s nem vonatkozik Zsigmond mesterre. Ötvösünk Erdélyből származott, szülei és rokonai Nagyszebenben

éltek, az említett átiratban olvasható, hogy apja, András, nagy-szebeni polgár és nyílkészítő volt, anyját pedig Erzsébetnek hívták.

Arról, hogy fiatalkorát Erdélyben töltötte-e vagy másutt, nem maradt tudósítás. Homály borítja inas- és tanulóéveit is. Az akkori kényelmes módon kétségkívül végigvándorolt a magyar síkságon s a virágzó hazai ötvösműhelyeket bizonyára nem kerülte el. Így jutott Bécsújhelyre, ahol elsőízben mint végrendeleti tanu szerepel, 1431 április 19-én.²¹⁵ Ekkor már a tanács tagja, köztiszteletben álló személyiség, aki bizonyára évek óta a város falai között dolgozott. Ott is nősült. Erzsébet nevű feleségét egy oklevél²¹⁶ már ugyanebben az évben említi. Az asszony nővére, Krisztina, egy János nevű helybeli kardcsiszár felesége volt, e házaspár gyermeke Farkas (Wolfgang) ötvös, aki nem azonos Wolfgang Zulinger helybeli ötvössel, a mester halálakor, annak örökösödési ügyeiben szerepet játszott.

Zsigmond mester a város egyik legtekintélyesebb s anyagi jólétnek örvendő polgára lehetett. Már 1431-ben házat vásárolt a belső városi Ungarstrasseban,²¹⁷ 1434-ben pedig wöllersdorfi szőlőkertjéről történik említés.²¹⁸ Polgártársainak bizalma és tisztelete csaknem egész élete folyamára megajándékozta a tanácstagsággal (1431, 1436—38, 1443—49-ben viseli ezt a méltóságot²¹⁹), azonkívül 1436-ban a belső magyarkapu kapitánya,²²⁰ 1438—48 között négy ízben az adóügyek legfőbb intézője (úgynevezett Steuerherr) volt,²²¹ végül pedig 1444-ben a szomszédos Zemendorf falu Boldogasszony-templomának világi gondnokául lépett elő²²² s a templom kincseit saját házában őrizte. Ezt a tisztséget haláláig viselte, szeretettel foglalkozhatott az alája rendelt egyház anyagi ügyeivel, mert felszerelését atlaszból készült miseruhával gyarapította.²²³

Az írott tanubizonyosságok sajnos egyetlen egy munkájáról vagy megbízatásáról nem számolnak be. Feltehetjük, hogy az udvarnak is dolgozott, hiszen mint a város legtekintélyesebb ötvöse, megérte Bécsújhely császári rezidenciává alakulását is, megrendelőinek nagyobb része azonban a helybeli és a szomszédos vidéki templomok, meg a gazdag városi polgárság köréből kerülhetett ki.

Zsigmond mester 1450 január 22—29. között halt meg,²²⁴ utód nélkül. Magtalan özvegye, akit az okirat itt Annának nevez. 1450 január 29-én²²⁵ visszaszolgáltatta a férje őrizetére bízott zemendorfi templomfelszerelést. Az Anna név sok félreértésre adott alkalmat. W. Boehm szerint²²⁶ a művész második feleségét kell érteni alatta, Mayer²²⁷ szerint pedig Zsigmondnak éppenséggel három felesége volt, Erzsébet, Krisztina és Anna. Az oklevelek ezzel szemben kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy egyetlen egy házastársa volt, akit Erzsébetnek hívtak s aki egyszer elírás következtében szerepel Anna néven.²²⁸

A halálhír Nagyszébenbe is eljutott s az ott lakó rokonság lépéseket tett a gyermektelenül elhalt gazdag mester hagyatékának megszerzésére. A nagyszébeni városi tanács 1451 július 22-éről kelt latin nyelvű átiratban²²⁹ fordult a bécsújhelyi hatóságokhoz és kérte, hogy Zsigmond mester Nagyszébenben élő unokaöccseit, Langenauer Petermann-t és Jakabot, mint jogos örökösöket, juttassák illő részhez. Így is történt. A ház felét a két nagyszébeni rokon örökölte, akik közül az egyik, Jakab később Bécsújhelyt telepedett le,²³⁰ a másik felét Farkas ötvös, Erzsébet asszony unokaöccse. A többi ingatlan további sorsáról nem tudunk.

Mayer²³¹ egy ezüst állványt hozott Zsigmond mesterrel kapcsolatba, amely a bécsújhelyi ciszterciek templomában áll. A 20 cm magas állvány három részben emelkedik, talpa hatkarélyos. Felül három cilindrikus edény szolgál a szentelt olaj tartására, földjük egyszerű, az egyikben AEIOU és 1446 olvasható bevésve. Az állvány szára az edényeken felül emelkedik s kereszt-rózsában végződik. Az ízléses finom ötvösmű bizonyára III. Frigyes megrendelésére készült, talán épp a ciszterci-templom számára, amelyet a városba települt rend a császár költségén akkoriban szerelt fel. Ötvösbélyeget nem találni rajta — ekkoriban a bélyeget még alig ismerték — s a Siebenbürgerrel való azonosítása felelőtlen, hiszen ebben az időben több ötvös dolgozott a városban, közöttük például, Mayrhirss Henrik, akiről bizonyos, hogy az udvar szolgálatában állott. Ugyanily joggal Zsigmond mester alkotásának mondhatnók III. Frigyes zöld zománcal díszített híres billikomát (Bécs, Kunsthistorisches Museum) ha névtelen emlékeket okleveli nevekkal akarnánk mindenáron kapcsolatba hozni.

Siebenbürger Zsigmondot egy év múltán a város másik tekintélyes ötvöse, Mayrhirss Henrik is követte a sírba. Az 1451-ből keltezett, megmaradt végrendeletében²³² rendezi függőben levő anyagi ügyeit s néhány szóval megemlékezik segédeiről is. Kiterjedt műhely élén állott, nem kevesebb, mint hét inas és legény dolgozott a keze alatt. Ezek közül a végrendelet elsőnek *Richter Keresztélyt* (Christian Richter von Tyrnau) említi, aki a névéhez fűzött helymutató szerint Nagyszombatból került a városba. Mayrhirss 8 magyar forinttal tartozott neki, mint kifizetetlen bérrel, azonkívül az ötvösinas vele őriztette vagyonát, amely négy rajnai forintból, két márka ezüsből s egyéb kisebb nyersanyag és pénzértékből állt. Ezzel szemben a mester addig mindössze 42 garast fizetett ki neki. Richter az inasévek vége felé járhatott, amiről összekupergatott vagyonkája tanuskodik és az is, hogy mestere őt említi elsőnek munkatársai közül. Továbbit nem tudni róla.

A segédek sorában még egy magyar származásút említ az okmány: *Kassai Mihályt* (Michel von Kosehaw), aki 1449-től fogva

dolgozott a műhelyben, az első évben 2, a továbbiakban 3 garas heti fizetéssel, bérének kiadásáról azonban csak a végrendelet intézkedik. Kassai Mihály műhelybeli szerepe lényegesen alárendeltebb, mint előbb említett társáé, bizonyára mesterségében kezdő, fiatal legény volt. Nem tudni, mi az oka annak, hogy szülővárosát elhagyva Bécsújhelyre jött tanulni, hiszen Kassán Mihalik József adatai szerint²⁹³ a XV. században egymás mellett és után több mint száz ötvös dolgozott, tehát a mesterség elsajátítására kitűnő alkalom kínálkozott. Az említett végrendeletben szerepel először és utoljára, a bécsújhelyi oklevelek nem tudnak róla, úgy látszik nyugat felé vándorolt tovább és haza nem tért többé, mert az egykorú kassai források sem említik nevét.

Időrendben az utolsó magyarországi ötvös, aki Bécsújhelyen megfordult, *Schwarzswadl János* volt. Mihalik József kutatásai²⁹⁴ alapján abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a művész hazánkbeli működését is ismerjük. Az egyetlen róla maradt osztrák oklevél szerint, amely 1478-ból kelt,²⁹⁵ Schwarzswadl Lajos pozsonyi polgár és feleségének, Margitnak volt a gyermeke s tanulóéveit Hauns Starch bécsújhelyi ötvös műhelyében töltötte el. Starch az írott források bizonyossága szerint 1460—1470 között működött a városban, mint jómódú mester; bizonyára nem Schwarzswadl volt az egyetlen, aki kezei alatt dolgozott. Végrendelete²⁹⁶ dátumából következőleg 1470 körül halt meg, tehát pozsonyi tanítványa a hatvanas években sajátíthatta el műhelyében a nemes fémmel való bánás mesterségét. Schwarzswadl az inasévek leteltével visszatért Pozsonyba s ott 1476-ban belépett az Úr testéről nevezett társaság tagjai közé. 1478-ban az említett osztrák oklevél tanúbizonyossága szerint újból átrándult Bécsújhelyre, de nem sokáig maradhatott ott, mert 1481-ben ismét Pozsonyban szerepel, mint végrendeleti tanu. Pozsonyi végrendelete többször említi nevét, azt is megtudjuk, hogy kétszer nősült, első feleségét Margitnak, másodikat Katalinnak hívták. 1500 körül halhatott meg, ez évben említik nevét a magyar földön kelt oklevelek utoljára. Munkái nem ismeretesek.

*

A hazánkbeli származott négy ötvös életrajzi adatainak összegyűjtése után végül tüzetesen foglalkozni kell egy emlékkel, amelynek magyar származása kétségtelen, bár a bécsújhelyi kutatók mindezeig osztrák, sőt helybeli mester nevével igyekeztek kapcsolatba hozni. A világhíres *Corvin-billikom* ez, Mátyás király páratlan díszű ajándéka, amely Bécsújhely legismertebb, legtöbbször emlegetett kincse.

A díszpoharat legalaposabban Mayer írta le, aki vizsgálódásainak eredményét annakidején magyar nyelven, az *Archaeológiai Értesítőben* is közzétette.²⁹⁰ A városi múzeum vaspántos szobájá-

ban őrzött billikomot (4. tábla) e sorok írójának is többször volt alkalma behatóan szemügyre venni. Részletes leírása elengedhetetlen, mielőtt a vele kapcsolatos problémákra sor kerülne.

A 80 cm magas, ezüsből készült s gazdagon aranyozott billikom három részből áll: a tulajdonképeni pohárból, az ettől elválaszthatatlan lábból és a lejáró földélből. Az alul 16 cm-re kiszélesedő talp hatkarélyos alját egy kifelé homoruló szegély fogja körül, felette egy függélyes, övszerűen körülfutó szalag következik, amely világoskék zománcal van bevonva. A kék alapot, esavart sodronyból készült inda díszíti, amelynek mentén zöld zománcú virágkelyhek nyílnak; a virágok piros bibeszálai s az apró zöld levélkék ugyancsak zománcosak és kiemelkednek a síkból. Egy-egy karély összetalálkozásánál az általuk alkotott sarokból egy-egy bogáncs emeli fel fejét az említett zománcos szalag felé. A karélyok tetejét gonbszelet alakúra trébelt hólyagok alkotják, amelyből sínek futnak a talp felett emelkedő szárhoz. A hólyagok között, a szár tövében is, és a talp peremén is egy-egy, összesen 12 sárkány látható. A 145 cm magas szárnak csak az alsó fele szabad, felső részét bogáncsdísz övezi. Alapja szabályos hatszög, a szár alkotta hasáb felfelé egyre keskenyül, legfelül hengeralakúvá változik. Itt egyszerű kék zománc borítja, míg alatta, a hatszögletű részen ugyanaz a zománcdísz látható, mint a talpat körülvevő szalagon. A szár felső tövéből bogáncslevelek hajlanak felfelé, amelyek azt két egymásalatti zilált övben fogják körül, ezek közül az alsó dízesebb és szélesebb. Mind a két öv 4—4 bogáncsból áll.

A tulajdonképeni pohár a szár legfelső részére forrasztott gyűrűből emelkedik ki, alját nyole hólyag veszi körül, amelyeknek tetejét kétfelé induló s felfelé futó gerincek díszítik. A felettük következő hólyagsor hosszúkás, keskeny cikkekből áll, amelyek alul szélesebbek. Ezek közé a pohár felső széléről fent szélesebb, lefelé keskenyedő cikkek nyúlnak. A két egymásbaékelődő cikelysor homorú felületet alkot. Legfelül, a tulajdonképeni pohár legszélesebb részét ismét nyole hólyag veszi körül, ezeket sodrony-zománcos virágdísz borítja: középütt egy-egy ötlevelű, kiálló bibéjű virág, körülötte kisebb, hasonló virágok és levélkék. A középső virág kelyhe sötétkék, közepe váltakozva kékeszöld piros bibével és piros, kékeszöld bibével. A kisebb virágok szirma sötétzöld vagy kékeszöld, bibéje piros, a többi levél zöld. A pohár peremét kívül vastag, sodrott ezüsthuzal fogja körül, melyből a legfelső sor egy-egy hólyagja közé bogáncslevélkék hajlanak le.

A leemelhető, ugyancsak gazdagon díszített földének alsó peremén 15 cm széles szalag fut körül, amelyet alul és felül sodrott ezüsthuzal szegélyez. A zománcos szalag virágornamentikája azonos a talpéval, csak színben más: a virágok szirmai pirosak, a bibék pedig kékek. Ezekon kívül aranyozott ezüsből formált

és sodrott hatszirmú virágok is díszítik a szalagot. A szalagból kisebb és nagyobb bogáncslevelek indulnak felfelé, váltakozva 16 nagyobb és ugyanannyi kisebb, a kisebb levelek között egy-egy ezüst virág nyílik. A fődél tetejét kétsorban egymás fölé helyezett trébelt hólyagok alkotják, amelyek között két sorban ismét apró sárkányok ülnek. A fődél tetejéből 23 cm magas, hatalmas szár emelkedik felfelé, egyenes vonalát három helyen török meg bogáncslevél-csomók, amelyek közül a középső a legnagyobb. A szár legfelül szintén bogáncslevelekben ágazik szét s a körben lencsüngő levelek között egy vízszintes lap van elhelyezve, amelynek felső oldalát tízágú csillag díszíti. A csillag felett apró, fedetlen fejű lovag térdepel, aki jobbáiban szávalakú pajzsot tart.

Meg kell emlékezni azokról a bevésett, vagy bekarcolt jegyekről és egyéb ábrázolásokról, amelyek egyrésze döntő jelentőségű a probléma megoldása szempontjából. Tíz ilyen található.

1. A lovag kezében tartott szívidomú pajzsocska egyik oldalán: 1462.

Másik oldalán: 2. AEIOU.

3. Kétfejű sas.

4. M, száraiban egy-egy egymásfelé forduló C-vel keresztülírva.

5. Csőrében gyűrűt tartó holló.

6. A fődélen belül, közepén egy kerek lapra forrasztott címerpajzsos szakálltalan fiatal férfi zománcos mellképe. A köpeny és a háttér piros, a portré alatt három egymásmelletti stilizált liliom fordul lefelé.

7. A billikom talpának belső oldalán, a szélen négyszögletű keretbe foglalt FI bekarcolva.

8. Ugyanez a láb belsejében is.

9. A láb belsejében, az előbbi mellett MRXIII Lot XI.

10. A láb külső szélén Z-jegy, mélyen bekarcolva.²³⁷

A kovácsolt, nem öntött díszű billikom kitűnő állapotban maradt meg. Idők folyamán csak lényegtelenebb sérüléseket szenvedett, így a tulajdonképeni pohárról eltűntek a kis sárkányok, sokhelyütt megkopott a zománc, amelyből a kék szín pattogzott le leginkább. A lovag kezében levő pajzsot Reger bécsújhelyi ötvös újíttotta meg 1890 körül, a megrongált eredeti mintáját híven követve.²³⁸ W. Boenheim²³⁹ a térdelő lovag alakját a XVI. század elejéről valónak tartja. Nincs okunk kételkedni abban, hogy a díszpohárral egy időben készült, hiszen kezében tartotta azt az egykor eredeti, ma már megújított pajzsot, amelyen az 1462-es évszám olvasható.

A Mátyás-billikom igazi értéke nemesak szilárd és logikus felépítésében rejlik, hanem abban, hogy a részleteinek pazar gazdagsága nem rontja el egységes hatását. Mestere a talp hatos beszállását úgyesen és zökkenő nélkül kapcsolja össze a tulajdon-

képeni pohár nyolcas beosztásával, oly módon, hogy a hatszögletű lábat négyosztatú bogáneskoszorúval övezi. A különben nemes arányok egy pontban nem elégítik ki a mai szemlélőt. Úgy érezni, hogy a tulajdonképeni pohár, amely fedőjével együtt felfelé fordított körtéhez hasonlít, méreteihez képest keskeny talpon áll. Nyilván a mester is megérezte ezt az aránybeli apró szépséghibát, ennek tulajdonítható, hogy a födelet hatalmas, felfelé emelkedő szárral toldotta meg.

A gazdag díszítésű billikom mintegy első megfogalmazása annak a reprezentatív műfajnak, amely az oly ritka későgótikus díszpoharak gyér sorában él tovább. A későbbi alkotások közül itt csak I. Miksa császár serlegét (Bécs, Kunsthistorisches Museum), a monforti címerrel ellátott díszpoharat (ugyanott), s az Esterházy-kincstár két billikomát (Budapest, Iparművészeti Múzeum) említjük, mindezeknek formafelfogása és felépítése hasonló, de későbbi időből valók s jelentőségük is kisebb. Mátyás király fejedelmi ajándéka élére került annak a fejezetnek, amely a XV. századi világi ötvösművekről szól,²⁴⁰ az e korból megmaradt emlékek között első és legfontosabb. A világi emlékekben oly gazdag Németország sem tud hasonló jelentőségűt és értékűt felmutatni, legtöbbit említett remekei, a két lüneburgi billikom s a goslari város-lházán őrzött ezüstkanna (1477), noha megközelítik a Corvin-serleg szokatlan méreteit, formai harmónia és egységes koncepció hjján valók.

Természetes, hogy a fejlődéstörténeti szempontból is oly fontos Mátyás-billikom a nemzetközi érdeklődés homlokterében áll, ennek köszönhető, hogy keletkezését és származását illetőleg már igen korán lokálpatriotizmustól fűtött fantasztikus kombinációk kaptak lábra, amelyek az irodalomban még ma is tartják magukat. Ezek a vélemények látszólag a tudományosság teljes fegyverzetében léptek fel s ellentmondást nem tűró hangjukkal, oklevelekre való hivatkozással a magyar szakköröket is megtévesztették.²⁴¹ Ez a ferde helyzet szolgáljon melegségünkre, amikor az alábbiakban talán túlságos részletességgel foglalkozunk a billikom származásával és mesterének kérdésével.

A tévedések lavináját Bécsújhely első krónikása, Aloys Gleich indította meg a múlt század elején. Mátyásnak a városba való bevonulásáról írván, említi, hogy a király többek között a helybeli polgárságnak adta emlékül ezüst ivópoharát: „... nur kommt hiebey zu bemerken“ — folytatja — „dass dieser mit dem fünf Selblautern und dem Jahreszahl 1462 bezeichnete Becher, mehr ein kostbares Geschenk von Friedrich, als von ihrem Ueberwinder zu seyn scheint, und dass selber (wenn ihm nicht Mathias als ein vergessener Gut des Kaisers in der Burg gefunden hatte) gewiss eine Gabe ihres Gutthäters, Kaiser Friedrichs ist.“²⁴²

W. Boehm²⁴³ és Mayer²⁴⁴ véleménye megegyezően e hipoté-

ziszból indul ki. Mindkettőjük szerint a billikom III. Frigyes rendeletére készült és Zulinger bécsújhelyi ötvösmester műve. A két kutató részletekben is megegyező gondolatmenetét Mayer fejtette ki bővebben. Szerinte a díszpohár annak az alkalomnak köszönheti létrejöttét, hogy Frigyes császár és Mátyás között megegyezés történt a korona kiadására vonatkozóan, megrendelője ezek szerint vagy a császár, vagy a magyar király volt. A kétszer előforduló FI-ből Mayer arra következtet, hogy Frigyes volt a megrendelő, a két betű ugyanis Fridericus Imperator-t jelentené. A császár 1462-ben rendelte meg, oly gyakori és emlékezetes pénzzavarái sem akadályozhatták a drága ajándék elkészítésében, mert Mátyástól a korona kiadásáért óriási összeget kapott. A billikom bizonyára a pezsgő művészi életű Bécsújhelyen készült, mesterét a Z-jegy árulja el, Zulinger Farkas helybeli ötvös az.

Mielőtt a gondolatsor teljes egészére visszatérnénk, Zulinger-ről, az állítólagos mesterről kell szólni. W. Boenheim és Mayer szerint Krisztina, Zulinger anyja és Erzsébet, Siebenbürger Zsigmond első felesége testvérek voltak. Siebenbürger halála után Zulinger elvette annak özvegyen maradt második feleségét, Annát és átvette a néhai férj műhelyét. Pályája kezdetén bizonyára Siebenbürger tanítványa volt, tőle sajátíthatta el a zománcozás magyar módját, melyet egyetlen reánk maradt művében, a Corvinbillikomban is felhasználta.

Fentebb, Siebenbürger Zsigmondról szólván, kétséget kizáróan bebizonyítottuk, hogy csak egy felesége volt, Erzsébet asszony. Második feleségét, Annát már csak azért sem vehette el Zulinger, mert az nem is volt. Az alábbiakból azonban az is kiderül, hogy Zulinger nem volt Siebenbürger Zsigmond unokaöccse, s így rombadől az erdélyi ötvösnél eltöltött tanulóévek hipotézise is.

A Siebenbürger-házaspár belső Ungarstrassei házat — mint említettük — felében a férj rokonai, Petermann és Jakab örökölték, felében pedig Erzsébet asszony unokaöccse, az ismeretlen vezetéknevű Wolfgang ötvös, akit W. Boenheim és Mayer Zulingerrel azonosít. Megemlékeztünk arról is, hogy a Nagyszébenből való örökösök közül az egyik, Langenauer Jakab, letelepedett Bécsújhelyt. Petermann-t nem említik az oklevelek, nyilván Erdélyben maradt. 1460 júliusában²¹⁵ Jakab összeveszett Wolfganggal, a ház másik felének tulajdonosával, illetve annak feleségével, akinek sajnos sem kereszt-, sem vezetéknevét az írott források nem említik. A pörpatvar oka bizonyára a közös tulajdon volt. Pereskedésre került a sor s az ügyet még 1461 pünkösdjekor sem döntötte el bírói ítélet.²¹⁶ Feltűnő, hogy alperesként mindig Farkas ötvös felesége (Wolfgang, goldsmids, hawsfraw) szerepel s nem a tulajdonképeni örökös, a férj; amiből arra is lehetne következtetni, hogy az ötvös ekkor már meghalt. Ez új hipotézissel azonban távolról sem akar-

jük érveinket gyarapítani. Egyszerűen arra utalunk, mint döntő tanubizonyságra, hogy 1461-ben, szóval abban az évben, mikor a belső Ungarstrassei ház örökösei javában pereskednek, egy másik okiratban²⁴⁷ Zulinger Katalin nevű feleségével együtt a Brüderviertel sarkán álló ház felének tulajdonosaként jelenik meg. Zulinger tehát másutt lakik, nem azonos Siebenbürger örökösével, noha vele egyidőben él a városban. De nem lehet azonos neve miatt sem. Wolfgang ötvös apja Hanns kardesiszár volt, sem az apát, sem fiát egyetlen írott emlék sem nevezi Zulingernek. Bécsújhelyt ezidőben 4—5 Wolfgang nevű ötvös működött, a városi jegyzőkönyvek vezetői bizonyára minden tőlük telhetőt megtettek, hogy a sok azonos nevűt megkülönböztessék egymástól. Zulingert mindig teljes névvel említik, ezért sem lehet egy személy Wolfgang ötvössel.

Katalin, felesége 1461—1471 között férje mellett csaknem valamennyi oklevélben szerepel. Anna nevűt egyik írott forrás sem említ, más női nevet sem. Nyilvánvaló, hogy Zulingernek egyetlen egy felesége volt, akit Katalinnak hívtak. Siebenbürger második feleségét már ezért sem vehette el — eltekintve attól, hogy Siebenbürgernek nem is volt második felesége.

Mindezek alapján arra a bizonyos, de negatív konklúzióra jutottunk, hogy Zulinger nem volt Siebenbürger Zsigmond első feleségének unokaöccse és nem vette el Siebenbürger állítólagos özvegyen maradt második feleségét, Annát — tehát semmiféle bizonyíték nincs arra, hogy az erdélyi mesternél tanult vagy éppenséggel átvette volna annak halála után műhelyét. A Corvinbillikom játszói könnyedséggel és nagy technikai bravúrral készült scdronyománcos részei oly mesterre vallanak, aki a zománcozás magyar műgyakorlatát alaposan értette.

Az írott források Zulingert²⁴⁸ nem ily embernek mutatják 1461-ben,²⁴⁹ tehát egy évvel a Mátyás-billikom elkészülte előtt említi őt először az egykorú feljegyzés. A fél házhoz, amelyet az első feljegyzés említ, négy év múlva²⁵⁰ megszerezte a másik felet is, ugyanebben az évben azonban felnövekedett adósságai fejében egész házáat zálogul kellett felajánlania.²⁵¹ Ügylátszik anyagi helyzetét csak úgy sikerült rendezni, hogy a ház egyik felét megint áruba boesájtotta, ami egy év múlva történt meg.²⁵² Munkáiról nem tudni, 1476-ban szerepel utoljára,²⁵³ halálának éve bizonytalan.

Siebenbürger Zsigmond külső sikerekben gazdag pályájával szemben, amely kitüntetett tisztségekhez és megvagyonosodáshoz vezetett, Zulinger sívár és nyomasztó anyagi helyzete közepes, szintelenebb ötvösre vall. Bajosan képzelhető el, hogy a császár számára dolgozott volna, sőt, hogy a császár őt bízta volna meg a Mátyás-billikom elkészítésével, amely, mint külföldi uralkodónak szánt fényes ajándék — ha tudniillik Frigyes volt a meg-

rendelő — bizonyára az egész birodalom ötvöseinek becsvágyát izgatta.

A megrendelő azonban nem a császár volt. Ha összeállítjuk azokat a történeti eseményeket, amelyek a serleg keletkezésével kapcsolatban vannak, világosan körvonalazódik a Mátyás-billikom rendeltetése. 1440-ben történt, hogy Kottanner Ilona a vise-grádi fellegvárból ellopta a magyar szent koronát, amely néhány év múlva zálogképpen III. Frigyes császár birtokába került. A mindennél féltettebb nemzeti ereklye visszaszerzése érdekében már Hunyadi János is tett lépéseket s amikor szépszerével nem kaphatta, fegyveres erővel tört be Stájerországba és Ausztriába. Hadjárata nem járt kellő eredménnyel, a korona Frigyesnél maradt s Mátyás trónrajutásakor is ott volt, sőt Frigyes Mátyással szemben magyar királlyá is koronáztatta magát vele. Az emiatt megindult viszálykodást és háborút 1462-ben, tehát a díszpohár készülése évében békealkudozás követte. A király megbízottjaként Vitéz János tárgyalta a császárral és ugyanebben az évben megkötötte a békét. Frigyes visszaadta a koronát, cserébe érte haláláig megtartotta a határszéli városokat, igényt formálhatott a trónra abban az esetben, ha Mátyás fiúutód nélkül hal meg s végül készpénzben, mintegy személyes kárpótlásul 60.000 aranyat kapott.

Az alkudozásokban Frigyes diktálta a feltételeket. Nála volt a szent korona, amelynek óriási szuggesztív erejét kihasználta. Bizonyára sejtette, hogy Mátyás minden tőle telhetőt megad a féltett kincsért, nem kellett ajándékokkal kedveskednie, hiszen tudta, hogy ő az úr, ameddig a koronát kezében tartja. Mátyás viszont alighanem szívesen toldotta meg a 60.000 aranyat fényes ajándékkal, ha a korona visszakerüléséről volt szó. Így készülhetett a nevezetes billikom, amely a békekötés évszámát viseli födelén; talán maga vitéz János nyújtotta át Frigyesnek a szerződés aláírásakor. Nemes harmóniája és részleteinek pazarsága nagystílusú reneszánsz-fejedelemre vall, nem pedig a fukar, pénzvazarokkal küzdő Frigyesre.²⁵¹

A két uralkodó közötti ellentét nem szűnt meg a békekötés után sem. Frigyes áskálódásai háborúra vezettek, amelyben Bécsújhely is szerepet játszott. Mátyás bevonult Ausztriába, elfoglalta Bécsset, onnan indult Bécsújhely alá, amely 1487 augusztus 17-én megadta magát a magyar királynak. Egy századokkal későbbi, helybeli jegyzőkönyv szerint²⁵⁵ Mátyás ekkor ajándékozta a billikomot a városnak. E tudósítással bajosan egyeztethető össze a serleg 1462-es évszáma, amely 25 évvel előbbi keletkezésre mutat. Régebbi írók a nyilvánvaló ellentétet azzal próbálták áthidalni, hogy Mátyás bevonulásakor itt találta a billikomot s a városnak ajándékozta. Bonfinius, Mátyás történetírója, aki urát a Bécsújhelyet vívó táborba is követte s aki saját vallomása szerint ott

iovagolt a bevonulási díszmenetben, mit sem tud erről, noha oldalakat szentel²⁵⁶ az ostrom, a város, a behódolás és a díszmenet leírására s noha a legjelentéktelenebb ügyről is részletesen tudósít, ha urát dicsőítheti vele. Különbösen is kizárt dolog, hogy a fukar császár Linzbe való menekülésekor ily nagyértékű tárgyat egyszerűen a várban hagyott volna, éppen Mátyás fenyegető előrenyomulása idején, amikor úgy látszik, hogy csak a pénzre váltható értékek maradnak meg számára.

Nézetünk szerint Mátyás sohasem látta viszont egykori ajándékát. Lehet, hogy egyszerűbb ivópoharát valóban odaajándékozta a városnak a bevonulásakor, az is lehet, hogy az egész legenda a billikom történetének magyarázásából eredt. Nem ez az egyetlen ötvösmű, amelyet a jámbor szóhagyomány Mátyás bevonulási ajándékaként emleget, a Krems-kerületi Mauter városka levéltára például 1770-ig hat ivópoharat és egy aranykupát őrzött, amelyeket állítólag Mátyás ajándékozott volna a városnak.²⁵⁷ Fentebb már megemlékeztünk egyéb koholt Mátyás-relikviákról, a Bécsújhelyen őrzött areképről, fővegről, nyakfodorról és nyeregről. A jegyzőkönyv tudósításával ellentétben sokkal valószínűbb, hogy a díszpohár a császári ház tulajdonába maradt és I. Miksa zálogosította el a többi nagyértékű ötvöstárggyal együtt Bécsújhelynek 1506-ban.²⁵⁸ Erre mutat a billikomba karcolt, annak súlyát jelentő MRXIII Lot XI, amely W. Boenheim szerint²⁵⁹ 1480–1500 körülről való, mert a lapidár és kurzív betűket vegyíti. Így került volna a díszpohár Bécsújhelyre.

Visszatérve a rajta elhelyezett jegyekre, a fentebbiek alapján megfejtésüket a következőkben látjuk:

1. 1462 a billikom készítésének évszáma, korbeli és hiteles, noha megújított.

2. Az AEIOU, mint máskor (ötvösműveken, épületeken), Fri-gyes monogramja helyett áll.

3. A kétfejű sas a császári korona alá tartozó birodalmak szimbóluma.

4. M két C-vel keresztülírva: Mathias Corvinus, noha Mátyás tudomásunk szerint ily monogrammot sohasem használt. Néha előforduló monogrammjá MR (Mathias Rex).

5. Mellette, mintegy magyarázatképen Mátyás címere, a cső-rében gyűrűt tartó holló.

6. A zománcos lap férfi-mellképére vonatkozóan Mayer véle-ménye valószínű, szerinte a portré sz. Jánost, a szeretet apostolát ábrázolná. Vonásai nem emlékeztetnek a királyéra s a serleg elkészültének körülményei, a békekötés is érthetővé teszik a jelké-pet. Ez azonban minden valószínűsége mellett csak hipotézis, mert az arekép címeralakú formája s a lefelé fordított három stilizált virág vele meg nem magyarázható.

7–8. Az FI jegy nem jelenthet Fridericus Imperatort, miként

Mayer gondolja. Frigyes sohasem használt monogrammot, latint pedig éppenséggel nem, példák reá épületei, díszpohara vagy a Siebenbürger Zsigmonddal kapcsolatba hozott, említett ezüst állvány. Középkori ötvösműveken a megrendelő sohasem jelölte meg magát eldugott helyekre bevéselt monogrammmokban, annál többször teljes névvel és feltűnően.

9. MR XIII Lot XI, mint említettük, a súly jelzése (13 márka, 11 lat), későbből való s az elzálogosítás előtti lemérésre mutat. Korbeli ötvös nem szokta volt művének súlyát megjelölni.

10. A Z²⁰⁰ jelentése ismeretlen, éppúgy, mint a kétszer előforduló FI jegyé. Egyikről sem valószínű, hogy hitelesítő bélyeg lenne,²⁰¹ mert azok ebben a korban még alig ismeretesek. Lehetséges, hogy mindhárom az elzálogosítás idejéből való, kielégítő megfejtésük ma még ismeretlen.

A magyar reneszánsz rövid korszakát Mátyás király uralkodása aranyozza be s nagy királyunk kiterjedt műpártolói tevékenységéből az ötvösség felkarolása sem hiányzott. Mátyás olasz festőket és szobrászokat hívott az országba, olasz miniátorokat foglalkoztatott, az ötvösség volt leginkább az a műfaj, ahol a honi földből sugárba szökkent törekvéseket pártolta. Európai híreszt tett, gazdag hagyományú művészetünket jobban méltányolta a többenél s valószínű, hogy páratlanul gazdag kinestárának benépesítésében magyar mestereké volt az oroszlánrész.

Egykoru szemtanúk leírásában főképp a méretek nagysága szembeötlő. Beatrix-szel kötött esküvőjekor a lakodalmas asztal előtt embernél magasabb aranyozott ezüst szökökút állott. Kinestárának nevezetességei között szerepelt egy-egy ló- és számárgyúságú ezüst egyszarvú. Kétakós ezüsthordó díszítette az almáriumot, amelynek polcain 560 nemes fémből készült serleg, kupa és billikom állott.²⁰² Ilyféle példák érthetővé teszik a bécsújhelyi díszpohár 82 cm-es magasságát és háromliteres irtartalmát.

De a Mátyás-billikomot nemesak pazar pompája utalja a nagy király környezetébe. Stílkritikai okok is amellett szólnak, hogy Magyarországon s éppen az udvari művészet körében készültek tartasuk. Két emlék szól emellett. A bécsi Műtörténeti Múzeum egy vert ezüst serleget őriz,²⁰³ amelynek fenekén Mátyás király hollós emblémája²⁰⁴ látható, tehát bizonyosan a budai kincsek közül való. Noha mérete kisebb s kiképzése sem oly gazdag, első pillanatra feltűnik stíljének, felépítésének és részleteinek a bécsújhelyi díszpohárral való szoros rokonsága. A külső forma egyszerűbb rendeltetésnek megfelelően módosult, de a talpra trébelt ugyancsak hat hólyag hasonló cikkekévé vékonyodva nyúlik át a felső, nagyobb hólyagokból induló cikkelyek közé s a földélen elhelyezett szár, a mérethez illő kevésbé gazdag kivitelen, szinte szakasztott párja a Mátyás-billikomot koronázó szárnak. A két mű azonban nemesak ebben, hanem a formaadás átgondolt és tartózkodó

jellegeben is azonos. A német és osztrák munkákon oly gyakori kiugró dudorú vagy csavarintott formák, túlhalmazott részletek mindkettőből teljesen hiányzanak.

A másik emlék az Esterházy-kincstár egy öntött díszű, aranyozott ezüstkulacsa (Budapest, Iparművészeti Múzeum), amelynek leírását Csányi Károlynak köszönjük.²⁶⁵ Már szokatlan mérete — 77,5 cm magas — is a Mátyás-billikomra emlékeztet, még ennél is jobban hólyagos és gerezdes talpa, amelynek felső tövét szakasztott ugyanaz a zománcdíz övezi, mint a bécsújhelyi billikom talpának felső tövét, olyannyira, hogy a két talp egymás mellé állítva nemcsak egy országra, hanem ugyanazon műhelyre vall. A kulacs Mátyás korából származik, mesterének neve ismeretlen.

E két analógia alapján a billikom szerzőjét az ország központi fekvésű városában, alighanem Budán, a király székvárosában dolgozó mesterben látjuk, akit a király is foglalkoztatott s aki bizonyára az udvarban is megfordult. Ez utóbbira mutat az a körülmény, amelyre Hampel József²⁶⁶ hívta fel a figyelmet, hogy tudniillik a billikom sodronyzománcos virágmustrája Mátyás király könyveinek lapszéli díszítésében gyakran előfordul. Amennyiben a kronológia nem mond ellene, megjegyzését néhány példával kommentálhatjuk. Hasonló nagybibéjű virágok láthatók a Cristoforo Landino-féle Sforza-codex lapjain, a római Rossianában őrzött missale kánonképén vagy Aidymus Alexandrinusnak a newyorki Morgan-gyűjteménybeli kéziratában. Mindhárom kódex Mátyás király könyvtárából való.²⁶⁷

Utolsónak maradt a zománcdíz kérdése, amely a díszpohár származásának meghatározásában igen jelentős szerepet játszik. A sodronyzománc eredete körül ma még vita folyik, amely vitának végleges eldőlte azonban kívül esik a Mátyás-billikom problémáin. A zománcozás e sajátos módja hazánkban a XV. század első évtizedeiben jelentkezett s ugyane század folyamán már hatalmas virágzásnak indult. Hampel²⁶⁸ kutatásai alapján kétfajta emlékesoportot szokás megkülönböztetni, a zománc színei szerint. Az első csoportba a felső- és nyugatmagyarországi korábbi (XV. századbeli) emlékek tartoznak, melegebb színeik — piros, fehér, zöld, kék, viola, barna és fekete — alapján, a másodikba, amelynek színskálájából a piros és barna hiányzik, az erdélyi ötvösművek. Az utóbbiak csak később, a XVI. században terjednek el. Mindkét csoportra a virágmustrák jellemzők, más motívum úgyszólván elő se fordul. Színskálája alapján a bécsújhelyi billikom az első csoportba tartozik, elsősorban a piros szín gyakori előfordulása miatt s így mesterét a felső- vagy nyugatmagyarországi ötvösök között kellene keresni. Hampel azonban nem számolt művészeti főhelyeinkkel, Budával s az ország központibb fekvésű városaival, amelyek a sajátos stíl terjesztésében minden bizonnyal fontos szerepet játszottak, különösen ebben az időben, Zsigmond²⁶⁹ vagy

Mátyás uralma alatt, amikor a virágzás külső feltételei fokozott mértékben megvoltak. A XV. századi sodronyzománcos emlékek keletkezési helyei közé bátran felvehetjük Budát is, semmi okunk sincs arra, hogy a billikom szerzőjét vidéki művészben keressük.

Fentebbi vizsgálódásaink eredményét a következőkben foglaljuk össze. Okleveli és történeti adatok, stílkritikai okok tanúsága szerint a bécsújhelyi Corvin-billikomot Mátyás király készítette a Frigyes császárral kötött békéjének emlékére, 1462-ben. Magyar, valószínűen budai, mindeddig ismeretlen nevű ötvös alkotása, aki a hatvanas években a királyi udvar számára dolgozott s a speciálisan magyar sodronyzomántechnikát alaposan ismerte és alkalmazta. A billikomot elkészültének évében ajándékozta Mátyás a császárnak s az I. Miksa által elzálogosított kincsekkel együtt került Bécsújhelyre.

Mint magyar ötvös műve, aki nem Ausztriában, hanem szülőhazájában működött, tulajdonképen kívül esik összefoglalásunk tárgykörén s külföldre vándorolt műkincseink oly sajnálatosan gazdag sorozatából való. Mégis foglalkoznunk kellett vele, mert az eddigi irodalom tévesen Zulinger Farkas nevéhez kapcsolta s rajta keresztül egy Ausztriában működött magyar ötvössel hozta összeköttetésbe.

3.

Többször megtörtént, hogy külföldi kutatók idegenbe szakadt művészeink magyar származását nem vették figyelembe vagy elhallgatták s munkásságukat beolvasztották annak az országnak műtörténetébe, amelyben azok dolgoztak. A bécsújhelyi művészek ismertetésénél ennek épp a fordítottja történt meg: külföldi kutatók bajor és lengyel származású művészeket néztek magyaroknak s így a hazánkból való mesterek után meg kell emlékeznünk azokról is, akik nem voltak magyarok, bár a régebbi irodalom azoknak vélte őket.

Közülük legnevezetesebb *Pusica Péter* császári építőmester, aki 1450-ben tűnt fel a városban s annak falai között dolgozott 1475-ben bekövetkezett haláláig. Három templomot épített Bécsújhelyt, a Szent Péter-templomot, a ciszterciek Szentháromság-templomát és a várbeli Szent György-kápolnát, azonkívül befejezte a Corporis Christi-kápolna s a plébániatemplom építkezéseit. Főműve a Szent György-kápolna, amely stíljének valamennyi sajátosságát tükrözi. Neve az írott forrásokban gyakran Peter von Pusica alakban fordul elő, bizonyos tehát, hogy a Pusica szó annak a városnak vagy helységnek elváltoztatott formája, amelyből az építőmester származott. Így a név megfejtésére vonatkozó kombinációk közül kettő elesik: Pusica nem jelenthet buzogányt (pusicain, ahogy régi német oklevelek írják), mint F. K. Boenheim²⁷⁰ hitte, sem potykát, mint egy címerrel kapcsolatban W. Boehem²⁷¹

gondolta. F. C. Staub²⁷² Pusicát Pozsegával akarta kapcsolatba hozni. Pozsega többször szerepel az egykorú osztrák oklevelekben Posega, Bosega, Possega, Pozsega, Posaga, Poseda és Poshega alakban,²⁷³ de soha Pusica formában. E kombináció nemcsak ezért esik el, hanem azért is, mert már 1379-ben feltűnik Bécsben egy Pusica Jakab nevű pénzverőmester,²⁷⁴ aki szakasztott ugyanígy írja a nevét, tehát Pusica Péter esetében véletlen elírásról szó sem lehet. Mayer²⁷⁵ a lengyelországi Buszka falura gondol, amely Klymezyce tartományban, Lublintól északra fekszik. Ez a hipotézis a legvalószínűbb. Az építőmester vagy innen származott vagy az olaszországi Buscából, amely Cuneo tartományban, a Maira partján terül el, valószínűbb azonban, hogy a lengyel faluból, mert építészeti stílje igen közeli rokonságban van a krakói későgótikus templomokéval s egyáltalán nem olaszos karakterű. Le kell mondanunk arról, hogy ezt az érdekes művészt, akinek munkáiban a későgótikus stíl utolsó fázisa tükröződik, magyar származásúnak valljuk.

Teckendorfer János (†1469) és *Pernwalder János* (1471) bécsújhelyi ötvösök, akiket a régebbi irodalom magyar származásúaknak tartott, minden bizonnyal németek, közelebről bajorok voltak. W. Boeheim²⁷⁶ ingadozott, hogy a Straubing és Passau között fekvő, dunamelletti bajor Deggendorf városkát értse-e Teckendorfer neve alatt, vagy Teckendorft, az erdélyi falut, amely a kolozsmegyei Tekével azonos. Pernwaldert egy oklevél betűszerint deggendorfi ötvösnek mondja, származásának problémája tehát ugyanebe tartozik. A szó Deggendorf formában történt leírása bizonyossá teszi, hogy bajor művésszel van dolgunk. Philipp Maria Halm²⁷⁷ viszont egy XV. századi oklevelet közöl, amelyben a bajor helység neve Teckendorf. Nyilvánvaló tehát, hogy a két ötvös Bajorországból vándorolt Bécsújhelyre, különben, ha erdélyiek lettek volna, nevük mellől nem hiányozhatna a Siebenbürger vagy Walach szó, mint Siebenbürger Zsigmond esetében láttuk.

V. A XV. SZÁZAD MÁSODIK FELE S A XVI. SZÁZAD ELEJE.

1. Festők.

Az Ausztria területén virágzó gótikus művészet legbővebben termő időszaka a XV. század második fele volt. Autochton, nemzeti stíljegyeinek meghatározása azonban nagy akadályokba ütközik, mert önálló középkori Ausztriáról alig beszélhetünk. Az ország kulturális és politikai szempontból egyaránt a német-római császárság jogara alá tartozott s azok a tartományai (Salzburg, Tirol), amelyek a fejlődésben döntő szerepet játszottak, annakidején a

német birodalom részei voltak. Topográfiaiilag nehéz körülírni a középkori osztrák művészet fogalmát, hacsak nem akarnók Bécs és környékére szorítani azt, emlékanyaga sem egységes, különféle hatások bélyegét viseli magán s nagy általánosságban a német művészet kultúrkörébe tartozik.

Első jelentkezésében a francia (burgund-avignoni) művészet korai átfogalmazását mutatja, mint a klosterneuburgi zománcos oltár hátlapjának a XIV. század huszas éveiből származó képei bizonyítják. Ez a távoli hatás nem cseh retortán keresztülszűrve érkezett Bécs környékére,²⁷⁶ hanem első kézből származott. A későbbi fejlődés során a cseh udvari művészet hatása valóban kimutatható, különösen a XIV. század második feléből származó stájer műveken, mellette az olasz művészi kultúra térfoglalásának halvány emléke is maradt. A Szent István-dóm egyik mellékkapujának freskója²⁷⁹ Altichiero és Avanzi stíljével áll szoros kapcsolatban, az emlékek zöme azonban a német hatást tükrözi. A XV. század elején Stájerország veszi át a vezető szerepet. Ernő herceg fogadalmi képe,²⁸⁰ amellyel nagyobb emlékesoportot lehet azonosítani, a cseh hatás lassú leküzdését mutatja, formafelfogása azonban még külsőségesen dekoratív. 1450 előtt fejlődéstörténeti szempontból a legfontosabb Konrad Laib, a gráci dóm képének mestere s a vele igen szoros kapcsolatban álló, talán azonos Pfening mester. Tőlük a század második felében Salzburg és Tirol veszi át a vezetést, az idősebbik Rueland Frueauf és a német gótika egyik legsajátosabb mestere, Michael Pacher.

Ez az új művészet azonban nem a századeleji osztrák tradíciókból nőtt ki,²⁸¹ nincsenek kapcsolatai azzal a helyi stíllel, amelyet az Albert-oltár mestere s a bemutatás bécsi mestere már kevéssel a század közepe előtt megfogalmazott. Pacher Mantegna hatását mélyítette el, az idősebbik Rueland Frueauf sokat tanult a németalföldi művésztől, a Schottenstift mestere (1460 körül) pedig ugyancsak németalföldi hatás alatt fejlődött, hozzá azonban e hatás kerülő úton, Nürnbergben keresztül jutott el. Ez utóbbinál már jelentkeznek azok a finoman felvázolt, erősen vertikális tendenciájú épülethátterek, amelyek az 1480—1490 körül készült bécsi képeket azonnal felismerhetőkké teszik. A napjainkban felfedezett ifjabb Rueland Frueauf (1506 körül) vezet át a bécsi iskolából az új törekvésekhez. Áttetsző és tiszta színei, mondanivalójának halk érzelmessége Bécsre utal, míg megkapóan üde természetábrázolása a dunai iskolát ígéri, amelynek korai periódusát Ausztriában a lilienfeldi prelatúra képei, a krainburgi oltár s nem utolsósorban a Pacher-tanítvány Max Reichlich művészete jelenti.

A magyar művészet párhuzamos fejlődését felvázolni igen nehéz, mert emlékanyagunk nagyrésze még összegyűjtésre vár. Úgy látszik, a XV. század első és második felének művészete között nálunk is kevés az összefüggés. A báti mester (1390 körül)

művei közvetlen olasz hatásról tanuskodnak,²⁸² az 1420-ból való felsőmagyarországi predellán (Esztergom, Prímási képtár) az olasz hatás gyengül, a kép inkább az úgynevezett heiligenkreuzi mesterrel rokon, Kolozsvári Tamás pedig, mint Gerevich Tibor kimutatta,²⁸³ a rajnai stíl mellett Gentile da Fabriano s a veronai és firenzei mesterek művészetéből is merített.

Átmeneti mester, minő Ausztriában Laib volt, nálunk mind-
eddig nem ismeretes, általában a XV. század derekáról való jelen-
tős festőnkéről nem tudunk. Kolozsvári Tamás oltára 1427-ből való;
a következő nagyszabású alkotások pedig hosszú szünet után tűn-
nek fel a század második felének derekán. A kassai főoltárnak
(1474—77) vagy a besztecebéányai Borbála-oltárnak (1502) ninese-
nek kapcsolatai a századeleji magyar művészettel, az olasz hatás
ezeket sokkal kevésbé érintette, mint korábbi emlékeinket.
A szepeshelyi Szent Mihály-oltár (1474) mestere a németalföldi
művészet közvetlen hatása alatt áll, a jánosréti mester pedig
Mária életének kölni mesterével, az úgynevezett Meister des
Marienlebens-szel rokon, aki tudvalevően Rogier van der Weyden
követője. A XV. század második feléből tekintélyes számú
szárnyasoltárunk és töredékünk maradt, tudunk Schongauer,
Meckenem, Pacher, id. Holbein, Zeitblom és Dürer hatása, illetve
metszetei nyomán készült képekről, a legjelentősebb alkotások
azonban mentek a közvetlen német hatástól, sőt színezésük a
német művészettel meg nem magyarázható. A XVI. század elején
a magyar piktúra a német-osztrákhöz hasonlóan erjedni kezd,
meteorszerűen, honi előd nélkül bukkan fel régi festészetünk leg-
nagyobb szabású alakja, MS mester. A mohácsi vész előtti évekből
pedig a dunai iskola stíljével kapcsolatos művek is ismeretesek,
például a Szépművészeti Múzeumnak indokolatlanul Ratgeb-
kapcsolatba hozott szárnyképei (1514), a lőcsei főoltár képei, a
rozsnyói Szent Anna, a jezernycei predella s végül a szászfalvi
mellékoltár szárnyfestményei, amely utóbbiak már Altdorfer köz-
vetlen hatásáról tanuskodnak.

A magyar és az osztrák piktúra közötti kapcsolatok a két
ország közelsége ellenére is igen gyérek. Nyugat felé a magyar
festészet szinte átugorja Ausztriát. Két oltárszárny Michael
Pacher hatása alatt készült, Friedrich Pacherre emlékeztet az esz-
tergomi prímási képtár két képe, Max Reichlich stíljével is össze-
függ néhány alkotás. A csegöldi képek egyik mesterének forma-
felfogásában salzburgi minták távoli emléke él, színezése azonban
teljesen egyéni. A jánosréti mester, akiről bizonyos, hogy külföld-
dön s az ország nyugati határán dolgozott, idegen attól a bécsi,
leginkább osztrák stiltől, amely a XV. század második felében
virágzott. Említése nemesak az ellentét kedvéért történt, tudott
dolog, hogy külföldön, a keleti morva határon is dolgozott.²⁸⁴ Noha

neve nem ismeretes, részt kér ez összefoglalás kereteiben, mert bizonyára megfordult Ausztria területén is.

A többi hazánkból szakadt piktör nevét jobban ismerjük, ezzel szemben azonban munkásságuknak nem maradt emléke. *Siebenbürger Miklós* (Niclas Subenwurger) bécsi mester nevét III. Frigyes feleségének, Portugal Eleonora császárnőnek udvarmestere, bizonyos Oswald említi. 1441-ben²⁸⁵ Bécsújhelyt kelt végrendeletében megemlékezik arról, hogy Miklós mester négy magyar forinttal tartozott neki. Ebből talán arra lehet következtetni, hogy a festőt, akinek ily előkelő hitelezői voltak, a császár is foglalkoztatta. Továbbiakat nem tudni róla; neve ez egy esetben szerepel.

Kassai János (Hanns Kaschauer) néven két vagy három mester is dolgozott egymásután Bécsben, akiket az alig néhány szavas és felületes egykorú feljegyzések miatt alig lehet egymástól megkülönböztetni. Az első, akinek körvonalai nehezen bontakoznak ki a többi közül, festő volt. Feleségét is, leányát is Katalinnak hívták. 1462-ben²⁸⁶ és 1470-ben²⁸⁷ a polgári kórház adót vetett ki Katalin leányának házára s megtudjuk, hogy ez a leánya bizonyos Hans Wolczen felesége volt. Felesége, a másik Katalin, 1473-ban²⁸⁸ minden ingóságát Margit nővérére hagyta. A hagyaték felett a magukat megkárosítottaknak érzett rokonok civakodást kezdtek, amiről egy 1474-ből²⁸⁹ kelt oklevél tanuskodik. János mester Katalin leánya 1517-ben²⁹⁰ még élt, háztulajdonos volt s lefizette a polgári kórház adóját. Egy másik *Kassai János* bécsi festő (maler, userm mitburger) 1494-ben²⁹¹ megvásárolja elhunyt sógorának, Georg Jörgerne házat, amelyről az adókönyv 1500-ban²⁹² és 1506-ban²⁹³ megemlékezik. Vagy egy harmadik hasonló nevű mester, vagy ezzel azonos az a Kassai János, akinek Margit nevű felesége²⁹⁴ s Margit és Kristóf nevű gyermekei 1506-ban²⁹⁵ eladták vagy el akarták adni a bécsi Kohlmarkton álló két házat Dr. Philipp Altinger bécsi ügyvédnek. Tíz év múlva egy feljegyzés²⁹⁶ ismét említi az egyik házat, amelyről Margit asszony elismeri, hogy Altinger annakidején megvásárolta. Bizonyára Kassai János halála miatt volt szükség a vásár bizonyítására, a festőt az oklevél ugyanis ekkor néhainak említi. Továbbiakat a házaspárról nem tudni, nevük a feljegyzésekből eltűnik.

Wolter²⁹⁷ és nyomán Hans Tietze²⁹⁸ megemlékezik bizonyos Kassai Jánosról, aki 1466-ban a szász herceg számára készült ajándék-szánkót kifestette, 1506-ban I. Miksa császár udvari festőjeként szerepelt s 1516 előtt elhunyt. Ez a mester Kassai Jakab volt, nem a freisingi oltár mestere, hanem annak névrokona, akitől alább szó lesz. Az eddig publikált oklevelek szerint 1502-ben szerepel utoljára, nevének 1506-ban és 1516-ban való említése előttem ismeretlen. Tschischka szerint²⁹⁹ viszont Kassai János miniatűrfestő volt és 1494 körül Bécsben dolgozott. Közlése szintén

ismeretlen forrásból táplálkozik, alighanem tévedés, a szerző vagy az említett Kassai Péter miniátorral vagy az alább említendő János budai miniátorral zavarja össze hősünket.

Közvetlenül egy évvel a freisingi oltár mesterének halála után tűnik fel Bécsben egy másik *Kassai Jakab* festő, ha ugyan ezt a mestert Jakabnak hívták. Keresztneve igen ritkán fordul elő, az oklevelek többnyire „a kassainak“ (der Kaschauer) nevezik, csak annyi bizonyos róla, hogy nem azonos az előbb említett két Kassai János festővel, azoknál előkelőbb megrendelőkkel dicsekedhetett, mert főképp az udvar számára dolgozott. 1464-ben³⁰⁰ 56 talentumot kapott a császár részére szállított 50 tárcapajzsért, nem tudni azonban, hogy a pajzsok készítésére vagy csak azoknak kifestésére kapott megbízást. Egy év múlva, 1465-ben³⁰¹ a kamarától 12 sillinget és 20 dénárt kapott egy dárda készítéséért, a következő esztendőben³⁰² pedig nagyobb összeget a szász herceg számára készült ajándék-szánkó kifestéséért. 1471-ben³⁰³ ugyancsak pénzt kapott festésre (davon ze maln), de az oklevél nem említi, hogy minő feladattal bízták meg. Nyilván ugyanaz a Jakab mester az, aki 1472-ben³⁰⁴ Stein városába költözött és Margit nevű felesége számára vagyonának jelentős részét lekötötte. Három év múlva³⁰⁵ egy trombitászászlóra aransast festett. 1477-ben³⁰⁶ pedig újból négy dárdát készített. 1495-ben³⁰⁷ a bécsi húspiacon háza volt. Az utolsó reávonatkozó adat 1502-ből³⁰⁸ való, ekkor I. Miksa császár elajándékozta egyik kedvelt emberének Kassai mester kohlmarkti — szóval egy másik — házát, amely a művész távozásával vagy halálával megüresedett. A róla maradt feljegyzésekből arra lehet következtetni, hogy nemcsak festő volt, hanem a faragáshoz, legalább is annak dekoratív ágához is értett s hogy főképp katonai természetű megrendeléseket vállalt.

Magyarországról, annak nyugati határáról került Bécsbe *Treusman János* (Hans Treusman) pozsonyi festő. 1473 július 20-án³⁰⁹ megjelent Bécs város hatósága előtt s bizonyítványt állított ki arról, hogy elhunyt anyja, Erzsébet megkapta annakidején Rauch Miklós bécsi asztalostól azt a 13 dénárt, amellyel az tartozott neki. Treusman talán csak ebben az ügyben utazott fel Bécsbe, különben Pozsonyban dolgozhatott, ahová talán az osztrák fővárosból került, mert anyja a jelek szerint bécsi lakos volt.

Siebenbürger János (Hanns Sübenbürger) festő nevét egyetlen egyszer, 1483-ban³¹⁰ említik a bécsi városi levéltár oklevelei: Orsolya nevű felesége ekkor Heinrich Hasen bécsi polgár hitvese volt, tehát a festő, az első férj, ekkor már meghalt. A XV. századi bécsi piktorok közül időrendben ő az utolsó magyar származású, akinek nevét ismerjük; a következő adat már a XVI. század elejéről származik.

1508-ban³¹¹ Pross Kristóf Bécsújhelyt kelt végrendeletében megemlékezik egy *budai festőről*, aki 99 dukáttal tartozott neki.

A festő neve ismeretlen, ami annál inkább sajnálatos, mert Pross a maga korában jelentős mecénása volt a városnak, a plébánia-templom számára kilenc nagy képet festetett, amelyek közül az egyik Szűz Mária koronázását ábrázolta. Lehetséges, hogy ezek a képek az ismeretlen nevű budai festő esetje alól kerültek ki; bizonyosan nem tudni, mert nem maradtak az utókorra. A budai mester abban az érdekes korban működött, amelynek ausztriai festői közül ifjabb Rueland Frueauf és Urban Görtschacher nevezetesebb s amelynek magyarországi reprezentánsa a régi magyar festészet nemzetközi jelentőségű alakja, MS mester volt.

János pesti „levélfestőről“ (Hanns priefmaler von Pescht) húsz évvel később emlékeznek meg a feljegyzések, ugyancsak egyetlenegy alkalommal.³¹² Mindössze annyit tudunk róla, hogy Bécsben dolgozott, feleségét Ágotának hívták, gyermekei is voltak s hogy 1525 előtt meghalt. Levélfestő volt, azaz miniátor, aki címeres levelek heraldikus és ornamentális díszeit készítette abban az időben, amikor a kéziratfestést a könyvnyomtatás háttérbe szorította már s e műfaj gyors hanyatlásnak indult. Úgy gondoljuk, hogy a bécsi János levélfestő azonos azzal a János scriptorral, aki II. Ulászló budai udvarában működött.³¹³ Ez a János mester a király megbízásából Bonfinius történeti könyveit másolta le s nagy munkájáért nemességet kapott. Ulászló halála s az ezután következő zavarok idejében vándorolhatott ki Bécsbe, ahol nem-sokára meghalt.

2. Ötvösök.

A középkori Ausztria virágzó ötvösségéről igen sok adat maradt az egykorú számadásokban, zálogjegyzékekben és a városok nevezetességeiről tudósító leírásokban. Az emlékek száma is igen tekintélyes, de a németországi ötvösművektől való szétválasztás nagy akadályokba ütközik, mert az osztrák munkákat stílbeli jegyek — amilyen például Magyarországon a sodronyzománc — nem különböztetik meg a korbeli német művektől, az ötvös- és hitelesítőjegyek pedig e korban még igen ritkák.

A középkori ötvösség leginkább a nagyobb városokban és apátságokban virágzott. A főszerepet ezúttal Bécs játszotta, de mellette szerepet játszott Graz, Klagenfurt, Laibach, Linz és Salzburg is. A Magyarországból vándorolt ötvösök, akik hazájuk nagymúltú műgyakorlatát meghonosították Ausztriában, többnyire Bécsben telepedtek le s a magyar műhelyek, ahol mesterségüket elsajátították, jó iskoláknak bizonyultak, mert mestereink nagyrésze idegen földön fényes karriert futott meg. Nevük többnyire erdélyi származásra mutat, de akadnak ötvösök az ország szívéből, Budáról és Pestről is.

Siebenbürger Tamás (Thomas Siebenbürger) neve Bécs város

számadáskönyveiben többször előfordul, élete folyásáról meglehetősen tájékozva vagyunk. 1435-ben³¹⁴ a császárnak 3000 forintos kölcsönre volt szüksége, amelyet a város tehetősebb polgárai adtak össze. Az ilyféle pénzügylet — ma kényszerkölesönnek hívnák — a középkorban nem volt ritkaság. A hitelezők között akadni először Tamás mester nevére, 10 forinttal járult hozzá a nagy summa összehozásához. Körülbelül ugyanebből az esztendőből vagy pár évvel későbből maradt egy évszám nélküli oklevél,³¹⁵ amely a bécsi polgári kórház fenntartására kivetett adók jegyzékét tartalmazza s amelyben egy Huterstrassei ház tulajdonosaként szerepel. 1440-ben³¹⁶ a kamará 4 márka és 5 lat súlyú aranyozott ezüst ötvösművéért, amelyet Albert (valószínűleg VI. Albert osztrák herceg) herceg számára készített, nagyobb összeget utalt ki neki. Pályája felfelé ívelt. 1445-ben³¹⁷ a városi tanács tagjává választották s ettől kezdve 1468-ig³¹⁸ az írott források többször említik, mint tanácstagot. 1448-ban³¹⁹ egy építési ügyben tanuskodott. Az ötvenes évek elején anyagi zavarokkal küzdött, pontatlanul fizette az adót, a kamarai számadások szerint 1451-ben³²⁰ egy ezüst serlegfödél s egy poharat 12 dénárnyi adóhátraléka fejében zálogba tett. Pénzügyi zavara csak néhány évig tarthatott, 1454-ben³²¹ az eddigieknél még kitüntetőbb méltóságot visel, Kassai Jakab mellett a Widmerter körüli negyed hadnagya. 1455-ben³²² üzleti viszonyban állott bizonyos Vincken nevű vargával, a szűkszavú feljegyzésből azonban nem derül ki, hogy a varga készített-e cipőket neki vagy Siebenbürger ötvösműveket Vinckennek, bár az előbbi eset a valószínűbb. 1457-ben³²³ és 1461-ben³²⁴ még az említett negyed hadnagya volt, 1458-ban,³²⁵ amikor a szász követség ügyében a város válaszolt Vilmos szász hercegnek, mint tanácsúr megjelent az ülésen. Az írott források utoljára 1461-ben³²⁶ emlékeznek meg munkájáról, ebben az évben Bécs városa Niclas Ernst-tel és vele készítette el azt az ezüst, részben aranyozott flacont, amelyet karácsonyi ajándéknak Portugál Eleonora császárnőnek felajánlott. A két ötvös ezért a 10 márka súlyú, hatalmas alkotásért fejenként 82 dénárt kapott. Ebből az érdekes feljegyzésből kiviláglik, hogy Tamás mester nem dolgozott mindig egyedül, a nagyobb megrendelések esetén igénybevette mások segítségét, akik bizonyosan műhelyében, keze alatt dolgoztak. Niclas Ernst Bécsben tevékenykedő ötvös volt a XV. század második felében, ötvösünkkel való további kapcsolatai nem ismeretesek.

Ugyancsak Erdélyből vándorolt Bécsbe *Gerhart Tamás* (Thoman Gerhart der Sibenburger) ötvös, akinek neve az oklevelekben előforduló formában az előbb említett ötvösével rokonhangzású. A Siebenbürger szó azonban ezúttal nem esetleges vezetéknev, hanem származási helyének megjelölése.³²⁷ A két művész már azért sem lehet azonos, mert nevük egy alkalommal ugyanabban az oklevélben egymás mellett szerepel. Vándorútjáról és inaséveiről

semmit sem tudni. 1446-ban³²⁸ említik nevét az oklevelek először, ekkor már a városi tanács tagja s hallatlanul gazdag, nábob a maga idejében. A magyar történetből jól ismert Giskra ebben az évben beismeri, hogy utolsó bécsi tartózkodása alkalmával Gerhart mester 1100 forintot adott kölcsön neki s a visszafizetés ügyében halasztást kér. Hogy a halasztást megkapta-e avagy sem, nem tudni, annyi bizonyos, hogy az ötvösnek nem ez a kölcsönadott pénz volt egész vagyona. Az említett keltezetlen oklevél szerint³²⁹ a Weidenstrasseban ekkor már háza volt. 1449-ben³³⁰ Engelmann János bécsi polgár ügyében tanuskodik, ő pecsételi le a szerződő felek okiratát. A kerek, zöldszínű viaszpecséten, amely a bécsi városi levéltár kérdéses oklevelén ma is rajt függ, ferdén álló címerpajzs látható, amelyet négy bástyafok díszít, felette elhelyezett körzövel. A címert ismét négy bástyafok koronázza, azon madárszárny díszlik. Gerhart mester pecsétgyűrűje ellenére lehetett polgári származású is, mert — mint Kassai Jakabról szólva már említettük — a XV. században még gyakoriak a polgári címerek. 1450-ben³³¹ tanuként jelent meg a hatóság előtt. A következő esztendőben³³² ismét tanuskodott, ezúttal a Szentlélekről nevezett bécsi templom számára végrendeletileg hagyományozott ötvös-művek átadásánál. 1454-ben³³³ feleségével, Magdolnával együtt szerepelt az írott forrásokban, 40 dénárért eladta Bécs környékén levő szőlőjét. Ugyanebben az évben³³⁴ egy özvegyasszony anyagi ügyeinek kapcsán fordult elő neve, azonkívül oklevelet is hitelesített pecsétjével.³³⁵ Öt év múlva, 1459-ben³³⁶ másik szőlőjét is eladta. Magdolna asszony nevét itt újból említi a feljegyzés. Egy másik pecsétjével.³³⁵ Öt év múlva, 1459-ben³³⁶ másik szőlőjét is eladta. pénzsűkéből történhetek, Gerhart mester változatlanul hatalmas vagyon felett rendelkezett. Ebben az évben ugyanis a kamara 100 dénárról emlékezik meg, amelyet Tamás mester kölcsönzött neki néhány évvel azelőtt a zsoldosok kielégítésére s az összeg felét ekkor letörleszti az adósságból. Az erdélyi ötvös neve utoljára két év múlva, 1467-ben³³⁸ található meg a bécsi városi levéltár iratai között, ekkor egy ház öröklési ügyében tanuskodott. Munkája nem ismeretes.³³⁶

Körmöci András (Andre Krembnitzer) mester nevét egy 1468-ban kelt oklevél őrizte meg.³⁴⁰ András mester ekkor már meghalt. Megtudjuk róla, hogy Bécsben dolgozott s hogy háza a régi Kohlmarkton állott. Halála után feleségét, Dorottyát Zeisslmaurer Tamás brucki lakos vette el, aki felesége beleegyezésével a házat az említett évben eladta.

Osztrák oklevelek nem emlékeznek meg *Ötvös Mátyásról*, akinek működésére egy pozsonyi oklevél vet világosságot, melyet Mihalik József közölt.³⁴¹ E forrás szerint Mátyás király 1473-ban ötvösünket Hainburg alatti táborába hívta. Noha arról nem ismeretes adat, hogy Mátyás mester valóban átrándult-e Pozsonyból

Ausztriába, avagy sem, feltételezhetjük, hogy eleget tett a nagy király parancsának.

Hogy a magyar származású ötvösök a XVI. század elején is megtartották előkelő szerepüket az osztrák fővárosban, arra a legjobb példa *Siebenbürger Lukács* (Lucas Sybenburger), akit I. Miksa császár udvari ötvösének említenek az írott források. Így szerepel már 1494-ben,³¹² amikor neve először tűnik fel az oklevelekben s amikor a Jörg Gossenbrottól kapott 14 márkát nyugtázza. Az idő változott, a pénzzavarokkal küzdő III. Frigyes trónjára fia, I. Miksa császár került, aki noha ugyancsak nem mindig volt bővében a pénznek, sokkal nagyobb megrendeléseket eszközölt, mint bármelyik elődje. 1494 júniusában³¹³ Jörg Gossenbrot útján 3000 rajnai aranyforintot utaltat ki Lukács mesternek, hogy mi célból, nem tudni; minden bizonnyal egész sorozat díszes ötvösmunka ára kitélt belőle. 1496-ban³¹⁴ a császár kinevezte udvari ötvösét az ür- és hossz mértékek hivatalos felülvizsgálójává, a koronája alá tartozó valamennyi országra kiterjedő hatáskörrel. Lukács mester ettől kezdve a hamis mértékek mérőket 10 marka erejéig megbírságozhatta. 1497-ben³¹⁵ újból 200 rajnai forintot kapott az udvartól Simon von Hungerspach főkinestárnok útján, bizonyos bánya feltárása körül szerzett érdemeiért. Úgy látszik, az éremveréshez is értett, mert 1498-ban³¹⁶ egy oklevél a pénzverővel való kapcsolatairól is homályosan megemlékezik. Ugyanebben az évben³¹⁷ újból 200 forintot kapott a bánya ügye körül való munkálataiért, 1500-ban³¹⁸ pedig költségeinek megtérítése fejében 10 forintot. Két év múlva, 1502-ben³¹⁹ Miksa meghagyta augsburgi tanácsosainak, hogy Lukács mesternek fizessék ki rendes járandóságát, 200 forintot, amelyhez az ötvösnek szerződésben biztosított joga van. Hogy Lukács ekkor Augsburgban tartózkodott-e vagy a kifizetés küldőne útján történt, nem tudni. A fényes pályát megfutott mesterről időrendben az utolsó adat beszél a legbővebben. A császár 1509 októberében³²⁰ Veronában tartózkodott s leírt a trienti püspöknek, hogy Lukács mester fiát, Miksát, aki eddig a császári kancelláriában dolgozott, bízza meg a veronai St. Ambrosius de Tomba plébániatemplom és a szent Zénó-templom anyagi ügyeinek vezetésével s juttasson neki az egyházi javadalmakból is. A császár — miut írja — ezzel ötvösének harminc éven át az udvarnál teljesített hű szolgálatait akarta megjutalmazni. Lukács mester ezek szerint nem 1494-től kezdve, hanem már 1480 körül a császári udvarban dolgozott. Noha a Miksa idejéből szép számmal maradt ötvösművek közül egyelőre egyet sem lehet vele kapcsolatba hozni, az eljövendő kutatást itt keesegtetni a legtöbb remény.

Néhány évtizeddel később, két évvel a mohácsi vész előtt tűnik fel Bécsben *János* (Hanns Unger) ötvös. Lehet, hogy az Unger egyszerű vezetéknev, de az sem kizárt, hogy származását jelöli; mint a Sz. István-dóm építőmestereinél láttuk. 1524-ben³²¹ a Wieden-

negyedben, a Sz. Tibold-kolostor mellett háza volt, amit az adókönyv említ, ugyanez a ház szerepel három év múlva, 1527-ben.³⁵² Csaknem egy évszázaddal később, 1613-ban³⁵³ az adókönyv ismét megemlékezik egy ingatlanról, amely ekkor János mester örökösének birtokában volt. Munkásságáról egyéb adat hiányzik. Hihetőleg a jobban kereső mesterek közé tartozott, hiszen ingatlanok birtokában volt.

Peer János (Hanns Peer) budai ötvös 1527-ben³⁵⁴ telepedett le Bécsben s egy dénár lefizetése ellenében a városi polgárjogokat megszerezte. Alighanem a mohácsi vész utáni fenyegető politikai helyzet elől menekült el Budáról a védettebb osztrák fővárosba. Munkásságáról semmit sem tudunk, neve csak az adókönyvekben szerepel. 1536-ban³⁵⁵ már örököséről van szó, tehát ebben az évben már nem volt az élők sorában. 1538-ban³⁵⁶ az elhunyt neve az adóhátralékosok listáján tűnik fel. Ugyanebben az évben ismeretlen nevű özvegyéről történik említés,³⁵⁷ aki ekkor már szintén meghalt. 1540-ben³⁵⁸ újból bizonyos *Peer János* ötvös veszi fel a polgárjogokat Bécsben s fizeti le az érte járó 2 dénárt. Neve mellől hiányzik a budai származás jelzése. Alighanem az elhunyt budai mester fia vagy öccse volt, 1547-ben³⁵⁹ még a városban élt s csak annyit tudni róla, hogy nem saját házában lakott.

A mohácsi vész utáni időből még egy ötvösmestert említünk meg, akit néhány szál még az előbbi korhoz fűz. *Siebenbürger Márton* (Marx Sibenburger) ez, akinek munkásságáról aránylag részletesebb feljegyzések maradtak, neve nem lévén ismeretlen az irodalom előtt sem. Noha csak egyetlen évben, 1538-ban említik őt az írott források, sokoldalú működésének maradt emléke. I. Ferdinánd király élete fogytáig évi 50 forint járandóságot rendelt neki egy találmánya jutalmaként.³⁶⁰ A találmányt, bizonyos vízhatlan agyagburkolatot, melynek úgylátszik az egykorú várépítéseknel nagy hasznát vették, Tscherte János, a király udvari hadiépítésze felülvizsgálta s megfelelőnek találta. Ferdinánd bizonyára az ő szakvéleménye alapján rendelte el, hogy az ötvös ezentúl is foglalkozzon hasonló szerkezetek kifundálásával s ezeket mindenkor ajánlja fel az udvarnak. De Márton mester nemcsak a fűrés-faragásban volt kiváló, igazi mesterségét is méltányolták. Anna királyné megrendelésére ugyanebben az évben³⁶¹ több ékszert készített. Az egykorú számadás alapján részletesen fel lehet sorolni a nyersanyagot s az abból készült drágaságokat. A királynő Péter udvari ötvös útján aranyat, gyöngyöket, zafirokat és egyéb drágaköveket küldött neki, amelyekből két ékszert készített, az egyiket Anna királyné, a másikat Erzsébet királykisasszony számára. Anna királynénak ezenkívül 14, nyakláncra fűzött s gyönggyel díszített zománcozott rózsáskát s egy zafírral és drágakövekkel kirakott aranyládikát készített. Mindezekért 12 forintot és 40 krajcárt kapott. Későbbi feljegyzés nem ismeretes Márton mesterről,

aki Siebenbürger Lukácshoz hasonlóan elérte a legmagasabb társadalmi pozíciót, amit művész ezidőben elérhetett, az udvar számára dolgozott.³⁶²

3.

Szép számmal ismeretesek e korból a kézművészetek mesterei is, akik leginkább Bécs felé veszik útjukat, itt-ott azonban az ország különböző kultúrcentrumaiban is feltűnnek.

Miklós (Niclas der Unger) selyemhímzőt 1430-ban³⁶³ említi egy oklevél. Csak annyit tudni róla, hogy háza volt Bécsben. *Konrád* (Ehunz) budai fazekasmester neve Bécsújhelyről kelt okmányban szerepel 1436-ban,³⁶⁴ amikor Siebenbürger Zsigmonddal, az említett magyar származású ötvössel együtt rokonsági ügyben tanuskodik a helybeli hatóság előtt. Úgy látszik nem a letelepedők közé tartozott, mert neve csak egyszer bukkan fel; talán átutazóban volt s hamarosan visszatért Budára. Konrád az egyetlen középkori magyar fazekasmester, akinek ausztriai kapcsolatairól tudunk, a reneszánszbeli pompás virágzás idején sem találni hazánkbeli fazekasokat Ausztriában.³⁶⁵

István (Stephan von Oedenburg) soproni üveges neve néhány évvel később tűnik fel a bécsi városi levéltár irataiban. 1440-ben³⁶⁶ az osztrák fővárosban telepszik le, a Pippingerstrasseban kertészházban lakik, ami arra enged következtetni, hogy mestersége csinos jövedelmet biztosított neki. Nem lehet határozottan megállapítani, hogy üvegfúvó volt-e vagy üvegező-mester, nézetünk szerint azonban az utóbbi valószínűbb, hiszen az egykorú írott források a díszes templomablakok tervezőit és készítőit is csak üvegesnek (glaser) nevezik. Adat nem maradt arról, hogy résztvett-e a Sz. István-dóm vagy az akkoriban épült s azóta nagyjából elenyészett templomok és kápolnák ablaküvegeinek díszítésében; némi támpontot nyújt erre vonatkozóan az a körülmény, hogy jövedelméből házat vásárolhatott s hogy ez a ház a város szívében, a Sz. István-templomhoz közel állott. 1442-ben³⁶⁷ ingatlana ismét szóba kerül.³⁶⁸

Sopronból származott át a közeli osztrák fővárosba *Kálmán* (Colman Ödnburger) késes is. 1476-ban³⁶⁹ vették fel Bécs polgárainak sorába, amiért 4 shillinget kellett fizetnie. Házadót ez évben még nem róttak ki rá, tehát nem tudni, melyik utcában rendezte be műhelyét. Huszonnégy év múlva, 1500-ban³⁷⁰ még a városban élt, ekkor a Wieden-kerületben lakott, Suttner Tamás késsel egy házban. Talán rokona e mesternek *Farkas* (Wolfgang Ödnburger) késes, aki 1506-ban³⁷¹ szerepel először az oklevelekben. Ugyancsak a Wieden-kerületben lakott, ahol háza volt. Húsz esztendő múlva, a mohácsi vész évében is a város lakója még, háza — változatlanul régi helyén — sűrűn szerepel a városi adókönyvekben 1506—1526 között.³⁷²

Egy asztalosról, *Aicharn Jánosról* (Hanns Aicharn) is történik említés, akinek magyar származása azonban kétséges. Két oklevél emlékezik meg róla, az egyik 1478-ban,⁷³³ a másik 1487-ben³⁷² kelt. János mester ezek szerint bécsi polgár s asztalos volt és 1478 előtt meghalt. Fia, *Jakab*, aki 1478-ban még szücsinas volt Bécsben, 1487-ben kassai Ferencrendi szerzetes, aki azzal a kérelemmel fordul a bécsi városi tanácshoz, hogy atyja végrendeletéről s a róla maradt örökségről tudósítsák őt. Felmerülhet az a gondolat, hogy Jakab barát apja Kassáról való volt s onnan vándorolt Ausztriába, ahol élete végén dolgozott. E feltevést neve sem cáfolja, hiszen Felső-Magyarországon már ebben az időben gyakoriak a német nemzetiségű, német nevű mesterek.

Az erdélyi művészek ausztriai pályafutására érdekes fényt vet az alábbi adat, amely a XV. század végéről való. 1490-ben, az I. Miksa császár udvartartására vonatkozó iratokban³⁷⁵ páncéllkészítők, szabók, selyemhímzők és kárpitások között feltűnik bizonyos *Siebenbürger* (Sybenburger) udvari szücs neve. A mestert, akinek keresztnévéről, tehát tulajdonképeni nevééről, sajnos, az írott forrás nem tudósít,³⁷⁶ Miksa császár megbecsülhette és sokat foglalkoztathatta. Erre mutat legalább is az a körülmény, hogy az udvartartás költségeire két lovat tarthatott. A kényes ízlésű uralkodó udvari szücsé tehát magyar, közelebről erdélyi volt, éppúgy mint udvari ötvöse. Az ő keze alól kerülhettek ki azok a prémekkel kivarrott menték és díszkabátok, amelyek Burgkmair fametszeteinek tanúsága szerint Miksa császár öltözködésében nagy szerepet játszottak. Kár, hogy éppen róla, aki ily magas pártfogóval dicsekedhetett, alig tudunk továbbiakat. Egy keltezetlen (1519 körüli?) oklevél³⁷⁷ szerint Appenzeller János puskaműves is rendelt nála szőrmeneműeket. Keresztnéve ez alkalommal sem szerepel.

*

Mohács művészetünk fejlődésében éppoly tragikus határjelző, mint történelmünkben. A román és gótikus stíl virágzásának hazánkban még mi sem állt útjába, de már a frissen bontakozó reneszánsz kiérését — amely a Mátyás halála utáni időkre esett volna — a félhold uralma megakadályozta. A török hódoltság következtében művészeink letévedtek a nyugati nagy stíláramlatok országútjáról, ami nem csoda, hiszen magukra maradtak oly uralom közepe, amelynek műveltségi foka lényegesen a miénk alatt állott. A nemzeti királyság jogára alatt virágzó gazdag és hatalmas ország néhány évtized alatt elvesztette centrumát s vele együtt a centrum felé áramló nyugati kapcsolatokat. A Felvidék és Erdély energiáit a művészetnél fontosabb tennivalók kötötték le. A friss folyóvíz zavaros, állott mocsárrá változott, mi sem emlékeztetett az egykori, szélesmedrű áramlásra.

Mohácsig Magyarország és Ausztria közötti versenyben két-

ségtelenül az előbbi vezetett. Ha a későgótikus korban még egymás mellett haladtak is, a reneszánsz idején Magyarország járt elől. Hamarabb és teljesebben tette magáévá az Olaszországból érkező tanítást, mint Ausztria, amely mindvégig idegenül állott az új stíllel szemben, ezzel is bizonyítva, hogy nem volt több Németország művészeti provinciájánál. Nálunk a kifejlődést külső okok gátolták meg, amelyek osztrák földön ismeretlenek voltak. A bécsi reneszánsz mégis satnya és vidékies, egész fejlődésével nem ér fel a miénkhez, amely pedig alig pár évtizedre terjedt.

A török hódoltság Ausztria javára billentette a mérleget. A nemzeti királyság megszűntével s művészeti főhelyeink munkaképtelenségével a hangsúly nyugat felé tolódott. A Habsburg-család centralisztikus törekvései Béceset választották székhelyül s az osztrák fővárosban virágzó művészet irányadóvá vált. De amíg ez az átesoportosítás megtörtént, elmúlt a reneszánsz tulajdonképeni delelőkora s az a művészet, amely a bécsi udvarban virágzott ki, az olasz manierizmus korában kezdte bontogatni szárnyait. Nem osztrák, hanem Habsburg-udvari, dinasztikus művészet ez, mesterei egyik országból a másikba vándoroltak, mert csak az udvarok napsütésében tudtak alkotni. Közöttük a legnevezetesebbek távolról jöttek, Milánóból, mint Abondió, vagy Németalföldről, mint Bartholomeus Spranger. II. Rudolf császár korában éri delelőpontját ez a füledt pompájú, modoros és eikornyás habarcsművészet, a ritkasággyűjtemények kora, amely lassan helyt ad a barokkizlés térfoglalásának. Mit kerestek volna az élet-halálharcot vívó, mindenkitől elhagyott Magyarország művészei ebben az elfinomodott, udvari kultúrájú, üvegházi művészkörben? Otthon maradtak s zsoldosoknak esaptak fel, harcoltak a török és a német ellen s a felgyújtott templomok, rommálőtt kastélyok tövében elvesztették hitüket a művészetben. Az 1526 előtti Kassai Jakabokkal, Mikó Jánosokkal, udvari ötvösökkel szemben a Mohács utáni Magyarország művészetét osztrák földön Boeckay György eszázari titkár és kalligrafus képviseli s e példa szebben szól bármily gazdaság- és szellemtörténeti magyarázkodásnál. Mohács után, a nemzeti hagyományokon nőtt művészet eltűnte után, művészexportunk is megszűnik s csak a XIX. századi újjáéledés hoz végül frissebb levegőt és szerencsés változást.

FORRÁSOK.

Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen der Allerhöchsten Kaiserhauses. I—XXXV. kötet. Bécs, 1880—1921.

Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. I. rész, 1—9. kötet, 1895—1921, II. rész 1—5. kötet, 1898—1921, III. rész 1—3. kötet, 1898—1921, Bécs.

Die Rechnungen der Kirchmeisteramtes von St. Stephan zu Wien (Dr. Karl Uhlirz). Bécs, 1902.

Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen, XXVII. évf. Bécs, 1861.

Copey-Buch der Gemainen Stat Wienn. Herausgegeben von Dr. H. Zeibig. Fontes Rerum Austriacarum. II. rész, 7. kötet. Bécs, 1853.

A kisebb források s a felhasznált irodalom felsorolását lásd a jegyzetekben.

JEGYZETEK.

A megjegyzés nélkül közölt arab számok a *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* illető oklevélkivonatának számát, az utánuk zárójelbe tett rómaiak pedig az évkönyv kötetét jelzik, amelyben az megjelent. A *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien* című kiadványt egyszerűen Quellen-nel jelöljük, az utána következő római szám a sorozat (Abteilung) száma, az arab pedig a köteté, végül a gondolatjel utáni arab szám az oklevélkivonat száma.

¹ Romanische Portale in Niederösterreich. Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentralkommission. IX. kötet. Bécs, 1915. 1—105. l.

² Pleidell Ambrus: A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Budapest, 1925. 4. l.

³ Bécs, Iparművészeti Múzeum.

⁴ Quellen I. 3. — 2873.

⁵ Quellen I. 3. — 2900.

⁶ Quellen II. 1. — 36.

⁷ Quellen II. 1. — 43.

⁸ Quellen II. 1. — 48a.

⁹ Quellen I. 2. — 2149.

¹⁰ 12.735. (XVI.) és Quellen II. 1. — 622.

¹¹ Quellen II. 2. — 1910, 1943, 2017, 2184, 2373, 2425, 2051.

¹² Quellen I. 3. — 3243.

¹³ Quellen II. 1. — 796. és III. 1. — 373.

- ¹⁴ Quellen III. 1. — 754.
¹⁵ Quellen III. 1. — 1084.
¹⁶ Quellen III. 1. — 1125.
¹⁷ Quellen III. 1. — 1166.
¹⁸ Quellen III. 1. — 1191.
¹⁹ Quellen III. 1. — 2028.
²⁰ Például gyakran előforduló forma: geswornor des rats.
²¹ Quellen II. 1. — 1023.
²² Az eredeti oklevelet Bécs város levéltára (Archiv der Stadt Wien) őrzi.
²³ Quellen II. 1. — 1026.
²⁴ Quellen III. 1. — 1445.
²⁵ Quellen II. 1. — 1071.
²⁶ Quellen II. 1. — 1134.
²⁷ Quellen II. 1. — 1136, 1149, 1150, 1151.
²⁸ Quellen II. 1. — 1201.
²⁹ Quellen II. 1. — 1403.
³⁰ Quellen I. 2. — 1731.
³¹ Pór Antal: Magyar festő és műhímnző Párizsban. Arch. Ért. Új folyam, XXI. kötet. Budapest, 1901. 35. l.

³² A reávonatkozó irodalmat lásd Szentiványi—Szendrei: Magyar művészeti lexikon.

³³ 12.909. (XVI.)

³⁴ 13.053. (XVI.)

³⁵ 13.059. (XVI.)

³⁶ Hans Tietze: Alt-Wien in Wort und Bild. Bécs, 1924. 6. tábla.

³⁷ Itt emlékezzünk meg a *Walch* (Walich, Walach) melléknevű művészekről, akiket a többiek közé nem akartunk felvenni származásuk bizonytalansága miatt. A Walch név a XIV. században tűnik fel először az oklevelekben s azután egyre sűrűbben fordul elő, különösen a XVI. század második felében. Középkori német nyelven tulajdonképpen oláht jelent (Walachey = Oláhország), ily értelemben való használatára azonban a művésznevek körében egyetlen hiteles esetünk sincs. Németországban és Ausztriában az oláhság geográfiai fogalma összezavarodott Erdélyével s az erdélyi művészeket olykor az írott források oláhoknak nevezik. A Bécsújhelyen dolgozó Siebenburger Zsigmond nagyszabeni ötvöst (l. a Bécsújhely fejezetét) az oklevelek Sigmund Walachnak nevezik, bár, ha magyar nem volt, akkor erdélyi szász, oláh semmiesetre sem. Ez a példa vezetett minket arra, hogy az alábbiakban, legalább jegyzetben utaljunk az osztrák földön dolgozó Walchokra, tekintet nélkül arra, hogy magyar származásukat egyéb körülmény támogatja-e, avagy sem.

Sok jogos ellenvetés merülhetett volna fel az ellen is, ha a Walchokat feltétlenül magyar származásúnak mondjuk s valamennyit a szövegben tárgyaljuk. Walch nemcsak oláht jelent, így nevezték a hegyekben élő nomád lakosságot, azonkívül az olaszokat (wälsch) s néha a franciákat is. 1370-ben bizonyos Sleumel Walich nevű zsidó neve szerepel az oklevelekben (Quellen III. 1. — 299.), akit másképp Shumlinus Gallicusnak hívnak, tehát francia földről került Bécsbe. Egy másik Walch, Bertram (Quellen III. 1. — 1269, 1380.), aki a XIV. század végén élt, Milánóból származott. A velencei festészet egyik nevezetes átmeneti mestere, Jacopo de' Barbari Nürnbergben, Wittenbergben és Frankfurtban Hans Walch néven dolgozott (Katalog der älteren Pinakothek in München, 1925. 8. l.), az osztrák oklevelek legkitünőbb ismerője, Uhlirz, egyik Walch nevű művész esetében

a francia származás mellett foglalt állást (Die Rechnungen des Kirchmeisteramtes, XXVII. 1.).

Walch Miklós (Niclas der Valch) bécsi nyílfaragó időrendben az első közöttük. 1399-ben végrendeletnél szerepelt tanúként, 1403-ban a bécsi városi tanács tagja volt, ugyanabban az évben kölcsönügyben tanúskodott. 1406-ban halt meg, végrendeletében nagyobb összeget hagyott egyházi építésekre (12.890, 13.123. — XVI. Quellen II. 1. — 1544, 1553, 1674.).

Walch Máté (Mathes Walch) 1427—1429 között kőfaragó volt a bécsi Szent István-dóm műhelyében. Virágokat, tornyocskákat s egyéb finom részleteket faragott, azonkívül résztvett a tető szélének dekoratív kiképzésében. (13.800. 13.929. — XVI. Uhlirz: Die Rechnungen des Kirchmeisteramtes, XXVII. és 538. 1.)

Walch Márton (Mert Walich) szücsmester Bécsben dolgozott, csak annyit tudni róla, hogy 1443 előtt meghalt (Quellen I. 7. — 14.982.).

Walch Péter (Peter Walich) bécsi pénzverő 1465-től kezdve mutatható ki az osztrák fővárosban. A Pippingerstrassban háza volt, amelyről több adókönyvi bejegyzés emlékezik meg, az utolsó 1471-ben. (15.367, 15.376, 15.384, 15.406. — XVII.)

Walch Kelemen (Clemens Walch) kőfaragó volt Bécsben. Egy 1538-ban kelt oklevél özvegyét, Borbálát említi. (15.685. — XVIII.)

³⁸ V. ö. Ogesser: Beschreibung der Metropolitankirche zu St. Stephan in Wien. Bécs, 1779. — Franz Tschischka: Die Metropolitankirche zu St. Stephan in Wien. 2. kiad. Bécs, 1843. — Sajnos, Hans Tietzének a dómról írt s régóta várt alapvető műve, amely az Österreichische Kunsttopographie egyik kötetének készül, e munka sajtó alá adásakor még nem jelent meg.

³⁹ Kiadta Dr. Karl Uhlirz: Die Rechnungen des Kirchmeisteramtes von St. Stephan zu Wien. Bécs, 1902.

⁴⁰ 13.032, 13.070. (XVI.) — A császári évkönyvek oklevélkivonatai hézagosan és semmitmondóan közlik a dóm számadásait, ezért Uhlirz teljes kiadását is idézzük (Die Rechnungen des Kirchenmeisteramtes stb.), és pedig annak tartalommutatói összeállítását, mert a számozatlan oklevelek lapszámának felsorolása sok helyet foglalna el. — Uhlirz, op. cit. 537. l.

⁴¹ Gerevich Tibor (könyvismertetés) Arch. Ért. Új folyam, XXXIV. kötet. Budapest, 1914. 429. l. — Gerevich Tibor: Az építési munka szervezete a középkorban. Budapesti építőmesterek ipartestülete VI. évkönyv. Budapest, 1910. 68. l. — Siklóssy László: Ismeretlen magyarországi művészek. A Műbarát, III. évf. Budapest, 1923. 48. l.

⁴² Tschischka, Franz: Beschreibung der Metropolitankirche zu St. Stephan in Wien. Bécs, 1843. 32. l.

⁴³ Uhlirz, op. cit. XXVII. 1.

⁴⁴ 13.070. (XVI.) és Uhlirz, op. cit. 537. l.

⁴⁵ 13.070, 13.153, 13.529, 13.553, 13.586, 13.737, 13.800. (XVI.) — Quellen I. 4. — 4038. — Uhlirz, op. cit. 517—519. l.

⁴⁶ 13.209. (XVI.)

⁴⁷ 13.337. (XVI.) és Uhlirz, op. cit. 520. l.

⁴⁸ 13.374. (XVI.) és Uhlirz, op. cit. 537. l.

⁴⁹ A kassai Szent Erzsébet-templom. Budapest, 1912. 35—36. l.

⁵⁰ 13.529, 13.553, 13.583, 13.586, 13.737. (XVI.) és Uhlirz, op. cit. 514. l.

⁵¹ Die mittelalterliche Plastik in Österreich. Bécs, 1926. 150. l.

⁵² 13.929. (XVI.) és Uhlirz, op. cit. 514. l.

⁵³ 13.583, 13.586. (XVI.) és Uhlirz, op. cit. 510. l.

- ⁵⁴ 13.949. (XVI.) és Uhlirz, op. cit. 510. l.
- ⁵⁵ Uhlirz, op. cit. XVII. l.
- ⁵⁶ Ernst Garger: Die Reliefs an den Fürstentoren des Stefansdoms, Bécs, 1926. 43. l.
- ⁵⁷ Dr. Franz Kieslinger: Zur Geschichte der gotischen Plastik in Österreich. Bécs (év nélkül 1923). 31. l. — U. az: Die mittelalterliche Plastik in Österreich. Bécs, 1926. 57—58. l.
- ⁵⁸ Cikke az Orsz. M. Régészeti Társulat évkönyvének II. kötetében fog megjelenni. V. ö. Az Orsz. M. Régészeti Társulat évkönyve, I. kötet. Bp., 1923. 187. l.
- ⁵⁹ A nagyszámú osztrák középkori oklevelek egyetlen egy kolozsvári származású művész nevét sem említik. 1373—1379 között Bécsben dolgozott bizonyos György ötvös (Quellen III. 1. — 1162. 3.—3037, 3228.), akinek származása ismeretlen, csak annyit tudni róla, hogy a régi lópiacon háza volt s hogy a feleségét Krisztinának hívták. Nyilvánvaló, hogy nem azonos Kolozsvári Györggyel. Más György nevű szobrász vagy ötvös tudomásunk szerint nem dolgozott ez időben Ausztriában. Márton (Mert Unger) kőfaragót sem lehet azonosítani Kolozsvári Mártonnal, később (1416) dolgozott, s munkaköre sem vall az ötvösszobrászokra.
- ⁶⁰ 13.337. (XVI.)
- ⁶¹ 13.646. (XVI.)
- ⁶² V. ö. Th. Hampe magyarázatát. Nürnberger Ratsverlässe. II. kötet. Bécs, 1904. 128. l.
- ⁶³ Gerevich Tibor: A régi magyar művészet európai helyzete. Bp., 1924. 12. l.
- ⁶⁴ U. ott 18. l.
- ⁶⁵ U. ott 18. l.
- ⁶⁶ 13.152. (XVI.)
- ⁶⁷ 13.366. (XVI.)
- ⁶⁸ 13.393. (XVI.)
- ⁶⁹ 13.599. (XVI.)
- ⁷⁰ 13.678. (XVI.)
- ⁷¹ 13.847. (XVI.)
- ⁷² Quellen III. 1. — 89.
- ⁷³ V. ö. Századok, XXVIII. évf. 1894. 664. l. — Siklóssy László: Ismeretlen magyarországi művészek. A Műbarát, III. évf. Budapest, 1923. 16. l.
- ⁷⁴ 13.091. (XVI.)
- ⁷⁵ 13.144. (XVI.)
- ⁷⁶ 1441-ben Bécsben újból található egy Ulrik nevű lakatos, aki talán azonos mesterünkkel. A Vöröstorony melletti ház ajtaját megvasalja, kijavítja a lépcső korlátját s másutt is apró-cseprő munkákkal bízzák meg. Például a diákok által megrongált halháló rendbehozásáért pénzt kap. V. ö. 15.175. (XVII.)
- ⁷⁷ H. von Ofen helyett H. Ofner, mint Jacob von Kaschau helyett Jacob Kaschauer.
- ⁷⁸ Quellen I. 2. — 1775.
- ⁷⁹ Quellen I. 1. — 481.
- ⁸⁰ 13.500. (XVI.)
- ⁸¹ 15.220. (XVII.)
- ⁸² 15.337. (XVII.)
- ⁸³ 13.505. (XVI.)
- ⁸⁴ Quellen III. 1. — 778.
- ⁸⁵ 13.592. (XVI.)
- ⁸⁶ 13.899. (XVI.)

⁸⁷ Quellen II. 2. — 3043.

⁸⁸ Quellen II. 2. — 3238.

⁸⁹ Jacob Kaschauer: Jahrbuch des Vereins für christliche Kunst in München. I. kötet. München, 1912. 1—26. l. Wolter nem ismeri az alább idézendő „Copey-Buch“ adatait, még a Jahrbuch oklevélkivonatait sem használja fel teljesen, pl. az üvegfestési megbízatásról sem tud. Kieslinger (Die mittelalterliche Plastik in Österreich. Bécs, 1926. 149. l.) viszont csak a Copey-Buchból merít. A Quellen zur Geschichte der Stadt Wien okleveleinek jórészt egyikük sem ismeri.

⁹⁰ 13.878. (XVI.)

⁹¹ 13.981. (XVI.) és Kieslinger: Glasmalerei in Österreich. 79. és 112. l.

⁹² L. Meldemann Miklós metszetét (1529), repr.: Hans Tietze, Alt-Wien in Wort und Bild. Bécs, 1924. 6. tábla.

⁹³ Összeállításukat Dr. Franz Kieslinger vette tervbe, aki az osztrák üvegfestésről most készülő nagyobbarányú kiadványában a Kassai-műhellyel kapcsolatba hozható ablakok kérdését is tisztázni óhajtja.

⁹⁴ Quellen I. 5. — 4888.

⁹⁵ Dr. Karl Uhlirz: Die Wiener Bürger-Wehr und Waffen. Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien. XXVII. kötet, 138. l.

⁹⁶ Quellen II. 2. — 2403.

⁹⁷ Először közölte Joseph Zahn (Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen. 26. kötet. Bécs, 1861. 242. l.). Wolter (op. cit. 12. l.) kiegészítései szerint a szöveg a következő:

(Anno MCCCCLIIj die XXVIIj Junii posita ē et firmata tabula quam R(everendissimus) p(ater) et dñs (dominus) Nicodemus eps (episcopus) frisingensis fieri fecit super altare maioris ecl. ie cathedralis sue in frisinga, in qua sunt tres ymages pa (prima) beate Marie virg, secunda sancti Corbiniani ěpi et patroni tertia scti Sigismondi regis quam fecit Jacobus Cashauer pictor civis vienensis pro Libris ^{CO L} _{111 j} sed alie expense pro conductu(rarum) peti(tione) ascendunt ad libr LXX.

⁹⁸ 17.637. (XX.)

⁹⁹ Uhlirz, idézett cikk, 138. l.

¹⁰⁰ 15.207. (XVII.) és Quellen II. 2. — 3048.

¹⁰¹ Quellen II. 2. — 3077.

¹⁰² 15.210. (XVII.)

¹⁰³ Repr.: 15.210. (XVII.) és Wolter, op. cit. 15. l.

¹⁰⁴ Az amúgy sem nagy peccáten a formák kissé elmosódottak, körvonaluk bizonytalan.

¹⁰⁵ 17.649. (XX.)

¹⁰⁶ 15.212. (XVII.) és Quellen II. 2. — 3130.

¹⁰⁷ 15.225. (XVII.) és Quellen II. 2. — 3228.

¹⁰⁸ 15.226. (XVII.) és Quellen II. 2. — 3228bis.

¹⁰⁹ Quellen I. 4. — 4056.

¹¹⁰ 15.265. (XVII.)

¹¹¹ Quellen II. 2. — 3511.

¹¹² 15.273. (XVII.) és Quellen II. 2. — 3561; 15.286. (XVII.) és Quellen II. 2. — 3628; 15.294. (XVII.) és Quellen II. 2. — 3684; 15.295. (XVII.) és Quellen II. 2. — 3693.

¹¹³ Copey-Buch der Gemainen Stat Wienn. Herausgegeben von Dr. H. Zeibig. Fontes Rerum Austriacarum. II. rész, 7. kötet. Bécs, 1853. 3. l.

¹¹⁴ U. ott 9—10. l.

- ¹¹⁵ U. ott 55. l.
¹¹⁶ U. ott 232. l.
¹¹⁷ U. ott 206. l.
¹¹⁸ U. ott 271. l.
¹¹⁹ U. ott 271. l. — Oklevelet hitelesít és tanúskodik 1459—1460-ban: 15.316. (XVII.) és Quellen II. 3. — 3911; Quellen I. 8. — 15.781; Quellen II. 3. — 4196.
¹²⁰ 15.359. (XVII.)
¹²¹ Quellen II. 3. — 5338.
¹²² 15.534. (XVII.) és Quellen II. 4. — 5549.
¹²³ Közli Wolter, op. cit. 17. l.
¹²⁴ Dehio: Handbuch der Deutschen Kunstdenkmälern. III. köt. 1920. 146. l.
¹²⁵ op. cit.
¹²⁶ Sammlung Dr. Oertel, München. Versteig. Katal. (Lepke) Berlin, 1913. 98. szám. — J. Baum: Die Sammlung Dr. Oertel. Der Cicerone, V. évf. Lipsec. 1913. 277. l.
¹²⁷ Leirja Ph. M. Halm: Die Bildwerke des Bayerischen Nationalmuseums. I. rész. Augsburg, 1924. 46. l.
¹²⁸ V. ö.: Kgl. Museum Vaterländischer Altertümer in Stuttgart, Bericht über das Jahr 1913. (I.) 1914. 23—25. l. (Christ) és Julius Baum: Deutsche Bildwerke des 10. bis 18. Jahrhunderts. (Katalog der kgl. Altertümerversammlung in Stuttgart. III. kötet.) Stuttgart, 1917. 126—128. l.
¹²⁹ op. cit. 7. l.
¹³⁰ V. ö. Dr. Karl Künstle: Ikonographie der Heiligen. Freiburg, 1926. 533—534. l.
¹³¹ Künstle hipotétikusan említi. Mi bizonyosan állítjuk 18.056. (XX.) alapján, amely megemlékezik arról, hogy a freisingi templom mindkét szent ereklyéből adott az assingi templomnak.
¹³² Thieme-Becker, XIX. kötet, 579. l. (H. T. jelzéssel.)
¹³³ V. ö. Pinder, W.: Die deutsche Plastik des fünfzehnten Jahrhunderts. München, 1924. 20. tábla.
¹³⁴ U. ott 34. tábla.
¹³⁵ Ad. Goldschmidt: Gotische Madonnenstatuen in Deutschland. Augsburg, 1923. 17. l.
¹³⁶ Nationalmuseum, München. Bericht für 1916. Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst, X. kötet, 299. l.
¹³⁷ op. cit. 1—2. l.
¹³⁸ Repr.: Ausstellung Gotik in Österreich. Bécs, 1926. 24. kép.
¹³⁹ Die Bildwerke des bayerischen Nationalmuseums, I. rész. Augsburg, 1924. 47. l.
¹⁴⁰ Repr.: Belvedere, 1923. évf. 28. tábla.
¹⁴¹ Die Bildwerke des bayerischen Nationalmuseum. 47. l.
¹⁴² Dr. Franz Kieslinger: Mittelalterliche Bildwerke 1200—1440. Belvedere, 1923. évf. 57—58. l. és szóbeli közlése.
¹⁴³ op. cit. 17—18. l.
¹⁴⁴ Katalog d. Kaiser Friedrich Mus. 235. szám.
¹⁴⁵ op. cit. 18—23. l.
¹⁴⁶ op. cit. 22—23. l.
¹⁴⁷ op. cit. 24. l.
¹⁴⁸ op. cit. 26. l.

¹⁴⁹ Mittelalterliche Plastik in Österreich. Bécs, 1926. 77. l. — Ezek: Madonna (Passau, Szent Széver-templom; alább szó van róla). Anna harmadmagával (Neuberg, Temető-kápolna). Űlő Madonna (terrakotta, Szent Flórián-apátság). Álló szent (Aachen). Ezüst oltár (Maria-Pfarr).

¹⁵⁰ Magyar művészettörténet. Budapest, 1927. 100. l. — Itt említjük, hogy a hazai irodalomban, Divald e műve előtt, elsőnek Hekler Antal (A magyar művészettörténelem feladatai. Századok, LV. évf. Budapest, 1921. 167. l.) foglalkozott Kassai Jakabbal, utána Siklóssy László (Ismeretlen magyarországi művészek. A Műbarát, III. évf. Budapest, 1923. 47. l.).

¹⁵¹ Repr.: Pinder, op. cit. 11. tábla.

¹⁵² Richard Ernst és Ernst Garger nagyszabású publikációjának (Die Früh- und Hochgotische Plastik des Stephansdomes) eddig csak a korábbi művekkel foglalkozó fejezetei jelentek meg.

¹⁵³ op. cit. 36. tábla. Ugyanitt repr.

¹⁵⁴ op. cit. 77. l. V. ö. 149. jegyzet.

¹⁵⁵ Reprodukálva tudomásom szerint nincs. Emlékezetből idézem, ezért az ikonográfiai meghatározás labilis. A mellette álló csoportot Zebedeus és neje néven Divald többször közölte, pl.: Magyarország csúcsíveskori szárnyasoltárai. I. füzet. Budapest, 1909. 11. l.

¹⁵⁶ Jelentése: Austria Est Imperare Orbi Universo vagy Alles Erdreich Ist Österreich Untertan — vagy ahogyan a császár zománcos ezüstpoharán (Bécs, Kunsthist. Mus.) leghitelesebben olvasható: Aquila Eius Iuste Omnia Vincet.

¹⁵⁷ 3059. (IV.)

¹⁵⁸ Dr. Jos. Mayer: Geschichte von Wiener-Neustadt. I. rész, 2. köt., 349. l.

¹⁵⁹ Antonii Bonfini Rerum Hungaricum Decades. VII. kiad. Lipsiae, 1771, IV. Dec. Lib. VII.

¹⁶⁰ Die Neustädter Burg und die k. k. Theresianische Militärakademie. Bécs, 1909. 123. l.

¹⁶¹ 3681. (IV.)

¹⁶² 3134. (IV.)

¹⁶³ 3137. (IV.)

¹⁶⁴ 3689. (IV.)

¹⁶⁵ 3142. (IV.)

¹⁶⁶ 3160. (IV.) — Ottmann (Österreichische Malerei. I. Mittelalter. Bécs, 1926. 83. l.) szerint 1458-ban az alsóausztriai Heiligenblutban dolgozott, aminek nyomát az eddig közzétett oklevelekben nem találtuk.

¹⁶⁷ 3725. (IV.)

¹⁶⁸ 3165. (IV.) és 11.325. (IV.)

¹⁶⁹ 11.330. (XIV.), 3172. (IV.) és hibás dátummal 3176. (IV.)

¹⁷⁰ 3181. (IV.)

¹⁷¹ 3191. (IV.)

¹⁷² 3199. (IV.)

¹⁷³ 3202. (IV.)

¹⁷⁴ 3203. (IV.)

¹⁷⁵ 3769. (IV.)

¹⁷⁶ 3789. (IV.)

¹⁷⁷ 3226. (IV.)

¹⁷⁸ 3231, 3239. (IV.), 11.397, 11.398, 11.401, 11.408. (XIV.)

¹⁷⁹ 3280. (IV.)

¹⁸⁰ 3796, 3801, 3807, 3808. (IV.)

¹⁸¹ 11.431. (XIV.)

- ¹⁸² 11.461. (XIV.)
- ¹⁸³ 3288. (IV.)
- ¹⁸⁴ 3904. (IV.)
- ¹⁸⁵ 3296. (IV.)
- ¹⁸⁶ Gazdag bécsújhelyi család szülötte. V. ö. Boheim: Maler u. Werke der Malerkunst stb. Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien. XXV. kötet. Bécs, 1889. 88. l.
- ¹⁸⁷ Siebenhirter János († 1508).
- ¹⁸⁸ 3845. és 3916. (IV.)
- ¹⁸⁹ 3916. (IV.)
- ¹⁹⁰ 3944. (IV.)
- ¹⁹¹ 3384. (IV.)
- ¹⁹² Neunkirchnerstrasse 21. szám. Egyemeletes, fehérremeszelt egyszerű sarokház, amelynek másik frontja a mai Bahngassera néz. A kapu feletti táblán olvasható: Dieses Haus gehörte dem Maler Hans Miko † 1478. hierauf dem Steinmetz u. Baumeister Sebald Werpacher † 1503.
- ¹⁹³ Boheim: Maler u. Werke der Malerkunst stb. Ber. u. Mitth. d. A.-V. zu Wien. XXV. kötet. Bécs, 1889. 94. l.
- ¹⁹⁴ Bartsch 4.
- ¹⁹⁶ V. ö. Max Lehrs: Geschichte und kritischer Katalog des deutschen niederländischen und französischen Kupferstichs im XV. Jahrhundert. V. kötet. Bécs, 1925. 52. l.
- ¹⁹⁶ op. cit. 94. l.
- ¹⁹⁷ V. ö. Max Dvořak: Schongauer und die niederländische Malerei. Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. München, 1924. 149—190. l.
- ¹⁹⁸ op. cit. 89—93. l. és Boheim, W.: Mikó János bécsújhelyi festő. Archaeologiai Értesítő, új folyam, IX. kötet. Budapest, 1889. 107—112. l.
- ¹⁹⁹ Geschichte von Wiener-Neustadt. I. rész, 2. köt., Bécsújhely, 1926. 466. l.
- ²⁰⁰ Chronik von Wiener-Neustadt. II. kötet, 215. l.
- ²⁰¹ Tschischka, Franz: Kunst und Alterthum in dem österreichischen Kaiserstaate. Bécs, 1836. 32. l.
- ²⁰² Repr.: Franz Ottmann: Österreichische Malerei. I. Mittelalter. Bécs, 1923. 33. tábla.
- ²⁰³ Geschichte von Wiener-Neustadt. I. r. 2. k. 455. l.
- ²⁰⁴ Dr. Otto Aull: Die Kunstdenkmäler Wiener-Neustadts. 25. l.
- ²⁰⁵ Geschichte von W.-N. I. r. 2. k. 458. l.
- ²⁰⁶ Radisich-Szendrei: Magyar műkincsek. 2. köt. Boheim W.: A Habsburg-ház műkincsei. 4. l.
- ²⁰⁷ Lyka Károly: Az üvegfestés: Ráth György: Az iparművészet könyve. II. kötet, 282—283. l.
- ²⁰⁸ Mellékesein említjük, hogy az ablakokkal kompozícióban és stílusban közeli rokon üvegfestmények találhatók az Erdődy grófok aranyosmaróti kastélyában. Repr.: Lyka, u. ott. 286. l.
- ²⁰⁹ Mayer: Geschichte. I. rész, 2. kötet, 398. l.
- ²¹⁰ Repr.: Kieslinger: Glasmalerei in Österreich. 9. tábla.
- ²¹¹ U. ott 20. tábla.
- ²¹² Gerevich Tibor: A régi magyar művészet európai helyzete. Budapest, 1924. 7. l.
- ²¹³ Nem idézzük valamennyi reávonatkozó oklevelet, ezért ezeknek számát itt közöljük időrendben: 3087. (IV.), 11.258. (XIV.), 3664, 3665, 3097. (IV.), 11.261. (XIV.), 3102, 3103, 3104, 3105, 3107, 3109, 3111, 3116, 3118. (IV.),

11.281. (XIV.), 3120, 3675, 3123. (IV.), 11.285. (XIV.), 3127, 3128, 3138, 3690, 3698, 3741, 3931. (IV.) — Az 1480-ból kelt legutolsónak idetartozása bizonytalan. *Nem reá* vonatkozik a Jahrbuch tartalommutatójában a többiek közt felsorolt 3661-es számú regesta, hanem Zsigmond nikolsburgi ötvösre.

²¹⁴ 3138. (IV.)

²¹⁵ 3087. (IV.) — W. Boeheim szerint (Goldschmiede in Wiener-Neustadt stb. Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereins z. Wien, XXXII. kötet. Bécs, 1896. 93. l.) 1408 június 7-én a bécsi Stadtbuch már említi nevét. E fontos bejegyzésre — amelyről Mayer sem tud — nem tudtam ráakadni.

²¹⁶ 3664. (IV.)

²¹⁷ 3665. (IV.)

²¹⁸ 3097. (IV.)

²¹⁹ 3087. (IV.), 11.258. (XIV.), 3104, 3109, 3111, 3116, 3118, 3120, 3123. (IV.)

²²⁰ 3104. (IV.)

²²¹ 3111, 3120, 3123. (IV.)

²²² 3118. (IV.)

²²³ 3128. (IV.)

²²⁴ 1450 január 22-én még élt (3127. — IV.), 27-én néhainak említik (3128. — IV.).

²²⁵ 3128. (IV.)

²²⁶ Goldschmiede stb. Berichte u. Mitth. XXXII. — 1896. 93. l.

²²⁷ Geschichte von Wiener-Neustadt. I. rész. 2. sz. 467. l.

²²⁸ Erzsébet 1450 január 22-én még élt, v. ö. 3127. (IV.), egy hét mulva férjéről mint néhairól emlékeznek meg a források. Egy hét alatt az első feleséget eltemetni, másodikat venni és meghalni túlságosan gyors lett volna. Különben is Zsigmondot is és Erzsébetet is rokonok öröklik meg, a hagyatéki ügyekben a második feleség bizonyára szerepelt volna.

²²⁹ 3138. (IV.)

²³⁰ 1460 június és 1461 január között neve többször szerepel, olykor mint Siebenbürger Jacob. V. ö. 3177, 3179, 3183. (IV.), 11.334. (XIV.) 3186. (IV.), 11.335 (XIV.), 3193. (IV.) *Siklóssy László* (Ismeretlen magyarországi művészek. A Múbarát, III. évf. Bp., 1923. 48. l.) ötvösnek mondja őt, noha foglalkozása ismeretlen.

²³¹ Geschichte von Wiener-Neustadt. I. rész. 2. k. 479. l.

²³² 3134. (IV.)

²³³ Kassa város ötvösségének története. Bp., 1900.

²³⁴ A magyarországi okleveleket Mihalik József közölte Háromszáz év a pozsonyi ötvösség történetéből c. hézagpótló tanulmányában (Múzeumi és Könyvtári Értesítő, VI. évf. Bp., 1911. 104. l.), amelyet itt az egyetlen osztrák oklevéllel kiegészítünk.

²³⁵ 3303. (IV.)

²³⁶ Dr. Mayer József: A német ujhelyi Mátyás-billikom. Archaeologiai Értesítő, Új folyam, XI. k. Bp., 1891.26—31. l.

²³⁷ Mayer négyszögű keretbe foglalva közli, mintha ponccal lenne beütve. Nincs kerete s nem poncolt, hanem szélesen és mélyen bekarcolt betű.

²³⁸ Mayer, op. cit 29 l

²³⁹ Der Corvinusbecher in Wiener-Neustadt. Berichte u. Mittheilungen des Alterthums-Vereins zu Wien. XXVIII. k. Bécs, 1892. 86. l. Ugyanaz különnyomatban is.

²⁴⁰ Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes. Berlin, 1908. I. k. 374. l. (Az idetartozó fejezetet a középkori ötvösség egyik legkitűnőbb szakértője Otto von Falke írta.)

²⁴¹ Hampel: Das mittelalterliche Drahtemal. Bp., 1888. 16. és 36. l. — Kövér Béla: A középkori sodronyzománc kérdéséhez. Arch. Ért., Ú. f. XII. köt. Bp., 1892. 25. l. — Mihalik József: Az ötvösség és zománc. Bp., 1913. 51. és 63. l. — Velük szemben Otto von Falke (Ill. Gesch. d. Kunstgewerbes. Berlin, 1908. I. k. 374. l.) a magyar szerzőség mellett foglal állást: „Es ist sicherlich ungarische Arbeit...“ s ugyanezt teszi egy utikalauz szerzője, Alfred von Baldass (Wien. Bécs, 1926, 376. l.), aki a billikomot ismeretlen erdélyi ötvös művének tartja. Magyar részről elsőnek s eddig egyedül Csányi Károly szállt síkra a hazai szerzőség mellett (Az Esterházy-kincstár magyar ötvösművei. Az Orsz. Magy. Régészeti Társ. I. évkönyve. Bp., 1923. 189. l.) egy odavetett mondatában, álláspontját bővebben tudtommal nem fejtette ki.

²⁴² Gleich, Aloys: Geschichte der kaiserlichen königlichen Stadt Wienerisch Neustadt. Bécs, 1808. 70—71. l. — Hormayr, Joseph Freiherr von (Wien, seine Geschichte und seine Denkwürdigkeiten. Bécs, 1823. IV. kötet, 1—2. füzet. 64. l.) és Miessl (Beschreibung und Erklärung d. Merkwürdigkeiten und Antiquitäten im Archiv d. Rathauses der Stadt Wiener-Neustadt. Bécsújhely, 1824.) adataikat Gleichtől vehették.

²⁴³ Der Corvinusbecher in Wiener-Neustadt. Ber. u. Mitth. stb. XXVIII. k. Bécs, 1892. 88. l. — Goldschmiede in W.-N. stb. U. ott. XXXII. k. Bécs, 1896. 115—117 l.

²⁴⁴ Beziehungen des Königs Mathias Corvinus zu Wiener-Neustadt und der Corvinus Becher. Ungarische Revue, XI. évf. Bp., 1891. 212—223. l. — A német-újhelyi Mátyás billikom. Arch. Ért., Új f., XI k. Bp., 1891. 29—31. l. — Geschichte von Wiener-Neustadt. I. rész. 2. köt. 37, 479—485. l.

²⁴⁵ 3177. (IV.)

²⁴⁶ 3193. (IV.)

²⁴⁷ 3745. (IV.)

²⁴⁸ W. Boheim (Goldschmiede in W.-N. Ber. u. Mitth. stb.) Zulingerről írva, az életére vonatkozó adatokat teljesen összezavarja a sok Wolfgang nevű ötvössével.

²⁴⁹ 3745. (IV.)

²⁵⁰ 3781. (IV.)

²⁵¹ 3782. (IV.)

²⁵² 3805. (IV.)

²⁵³ 3901. (IV.)

²⁵⁴ Mayer szerint a billikom abból a 60.000 aranyból készült, amelyet Frigyes a korona átadásáért kapott. Ezzel szemben a díszpohár 1462-ből való, a pénzt pedig csak egy évvel a megkötött béke után, 1463-ban kapta meg a császár.

²⁵⁵ 1741. — V. ö. helybeli levéltár, Rathsprotokoll, 1741. fol. 73; és Mayer cikkét. Arch. Ért. stb. 27. l.

²⁵⁶ Antonii Bonfini Rerum Hungaricum Decades, VII. kiadás, Lipsiae, 1771.

²⁵⁷ Österreichische Kunsttopographie, I. k. Bécs, 1907. 314. l.

²⁵⁸ 2601. (IV.)

²⁵⁹ Der Corvinusbecher stb. 85. l.

²⁶⁰ Lapidáris betűtípus.

²⁶¹ Bécsújhely hitelesítő jegye a XVI. századtól kezdve ismeretes, a város címerét ábrázolja. Magyar hitelesítő jegy a XV. századból nem ismeretes. V. ö.

Mihalik József: Az ötvösművek hitelesítő bélyegeiről. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, IV. évf. Bp., 1910. 78—92. l.

²⁶² V. ö.: Eschenloer Péter leírását: Szamota: Régi utazások Magyarországon. Bp., 1891. 107. l. — Csánki Dezső: I. Mátyás udvara. Századok, XVII. évf. 1883. 638. l. — Berzeviczy Albert: Beatrix királyné. Bp., 1908. 184. l.

²⁶³ Repr.: Siklóssy László: Műkincseink vándorútja Bécsbe. Bp., 1919. 32. l. után.

²⁶⁴ Említésre érdemes, hogy a holló nem tart gyűrűt a csőrében s a poháron egyetlen jegy sem található.

²⁶⁵ Az Esterházy-kincstár magyar ötvösművei. Az Orsz. Magy. Régészeti Társulat I. évkönyve. Bp., 1923. 189. l., repr. XV. tábla

²⁶⁶ Kövér Béla: A középkori sodrony-zománc kérdéséhez. Arch. Ért., Új f., XII. k. Bp., 1892. 25. l.

²⁶⁷ Repr.: André de Hevesy: La bibliothéque du roi Mathias Corvin. Paris. 1923. VII, XI, XXII. tábla.

²⁶⁸ Das mittelalterliche Drahtemail, Bp., 1888.

²⁶⁹ Zsigmond király 1425-ben Budán Harcias Frigyes meissenai őrgrófnak sodronyzománcos kardot ajándékozott (ma a drezdai történeti múzeumban). Ez a kard bizonyára nem a vidéki városok egyikében, hanem Budán készült. V. ö. Mihalik József: Az ötvösség és a zománc. Bp., 1913. 161. l.

²⁷⁰ Chronik von Wiener-Neustadt. II. kiad. Bécs, 1863. 214. l.

²⁷¹ Baumeister und Steinmetzen in Wiener-Neustadt im XV. Jahrhundert und ihre Werke. Berichte u. Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien. XXIX. k. Bécs, 1893. 181. l.

²⁷² Pozsegai Péter: Arch. Ért., Új f., XIII. k. Bp., 1893. 382. l.

²⁷³ V. ö.: Dr. Schrauf Károly: Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Bp., 1892. 221. l. — U. az.: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve. Bp., 1902. 409. l.

²⁷⁴ Quellen I. 3. — 3361.

²⁷⁵ Geschichte von Wiener-Neustadt. I. r. 2. k. 389. l.

²⁷⁶ Goldschmiede in W.-N. stb. 100. l.

²⁷⁷ Studien zur süddeutschen Plastik. Augsburg, 1926. I. kötet. 47. l.

²⁷⁸ Hans Tietze: Wien. Lipcse, 1923. 94. l.

²⁷⁹ Repr.: Wilhelm Suida: Österreichische Kunstschatze. Bécs, 1911. I. kötet, 57. l.

²⁸⁰ Repr.: Suida: Österreichs Malerei in der Zeit Erzherzog Ernst' des Eisernen und König Albrechts. Bécs, 1926. I. tábla.

²⁸¹ Ludwig Baldass: Gotik in Österreich. Der Cicerone, XVIII. évf. Lipcse. 1926. 652. l.

²⁸² Gerevich Tibor: A régi magyar művészet európai helyzete. Bp., 1924. 14. l.

²⁸³ Kolozsvári Tamás, az első magyar képtábla-festő. Bp., 1923.

²⁸⁴ Gerevich Tibor mutatta ki. V. ö.: A régi magyar művészet európai helyzete. Bp., 1924. 12—13. l.

²⁸⁵ 3113. (IV.)

²⁸⁶ 15.339. (XVII.)

²⁸⁷ 15.400. (XVII.)

²⁸⁸ Quellen II. 3. — 4495.

²⁸⁹ 15.419. (XVII.)

²⁹⁰ 15.611. (XVII.)

²⁹¹ 15.524. (XVII.)

²⁹² 15.565. (XVII.)

- ²⁸³ 15.581. (XVII.)
- ²⁸⁴ Margit asszonyról I. Berichte u. Mittheilungen, XV. köt. Bécs, 1875.
181. l. (Camesina.)
- ²⁸⁵ 15.582. (XVII.)
- ²⁸⁶ 15.605. (XVII.)
- ²⁸⁷ Jahrbuch des Vereins für Christliche Kunst. I. k. München, 1912. 16. l.
- ²⁸⁸ Thieme-Becker, XIX. k. 579. l. (H. T. jelzéssel.)
- ²⁸⁹ Kunst und Alterthum in dem österreichischen Kaiserstaate. Bécs, 1836.
378. l.
- ³⁰⁰ 17.866. (XX.)
- ³⁰¹ 15.367. (XVII.)
- ³⁰² 15.369. (XVII.)
- ³⁰³ 15.406. (XVII.)
- ³⁰⁴ 15.408. (XVII.)
- ³⁰⁵ Közli Franz Wolter: Jahrbuch des Vereins für Christliche Kunst. I. k. München, 1912. 16. l. Az okleveli forrás ismeretlen.
- ³⁰⁶ 15.433. (XVII.)
- ³⁰⁷ Wolter, op. cit. 16. l.
- ³⁰⁸ 2498. (III.)
- ³⁰⁹ 15.415. (XVII.)
- ³¹⁰ 15.471. (XVII.)
- ³¹¹ 3407. (IV.)
- ³¹² 15.637. (XVII.)
- ³¹³ Fögel József: II. Ulászló udvartartása. Bp., 1913. 98. l.
- ³¹⁴ 13.969. (XVI.)
- ³¹⁵ 15.159. (XVII.)
- ³¹⁶ 15.171. (XVII.)
- ³¹⁷ 15.206. (XVII.)
- ³¹⁸ 15.217, 15.261, 15.266, 15.283, 15.377. (XVII.) és Copey-Buch (l. 113. jegyzet), 3. l.
- ³¹⁹ Quellen I. 4. — 4054.
- ³²⁰ 15.260. (XVII.)
- ³¹² Copey-Buch, 55. l.
- ³²² 15.290. (XVII.)
- ³²¹ Copey-Buch, 9—10. l.
- ³²⁴ U. ott 232, 271. l.
- ³²⁵ U. ott 106. l.
- ³²⁶ 15.334. (XVII.)
- ³²⁷ 1465-ben (15.367. — XVII.) neve a következőképen fordul elő: „Thoman Gerhart, den man auch nennet Sibenburger...“
- ³²⁸ Quellen II. 2. — 3145.
- ³²⁹ 15.159. (XVII.)
- ³³⁰ 15.239. (XVII.)
- ³³¹ Quellen II. 2. — 3399.
- ³³² 15.259. (XVII.)
- ³³³ 15.279. (XVII.)
- ³³⁴ 15.280. (XVII.)
- ³³⁵ Quellen I. 4. — 4154.
- ³³⁶ 15.313. (XVII.)
- ³³⁷ 15.367. (XVII.)
- ³³⁸ 15.373. (XVII.)

³³⁹ Jegyzetben megemlékezhetünk bizonyos *Rácz Péter* (Peter Racz) ötvös-ről, akinek magyar származására vonatkozóan neve nyújt némi támpontot, anélkül, hogy ezt feltétlen bizonyító erejűnek vélnők. Az innsbrucki levéltár két oklevele emlékezik meg róla, amely szerint 1444-ben (17.639. — XX.) Nürnbergben VI. Albert osztrák herceg számára egy strucctójást erősített fel — bizonyára oly ötvösművet kell érteni alatta, amelynek a strucctójás poharát alkotta —, 1462-ben (17.812. — XX.) pedig Görz-Tiroli János gróf Jakab vésnöknek és neki sajtót küldetett. Az utóbbi írott forrás egyszerűen Péter ötvösnek nevezi őt (Meister Peter, Goldschmied), tehát nem is bizonyos, hogy róla szól.

³⁴⁰ Quellen II. 3. — 4221.

³⁴¹ Háromszáz év a pozsonyi ötvösség történetéből. Múzcumi és Könyvtári Ertesítő, V. évf. Bp., 1911. 104. l.

³⁴² 540. (I.)

³⁴³ 195. (I.)

³⁴⁴ 2219. (III.)

³⁴⁵ 207. (I.)

³⁴⁶ 2239. (III.)

³⁴⁷ 2240. (III.)

³⁴⁸ 2411. (III.)

³⁴⁹ 708. (II.)

³⁵⁰ 274. (I.)

³⁵¹ 15.633. (XVIII.)

³⁵² 15.641. (XVIII.)

³⁵³ 15.962. (XVIII.)

³⁵⁴ 15.644. (XVIII.)

³⁵⁵ 15.675. (XVIII.)

³⁵⁶ 15.684. (XVIII.)

³⁵⁷ 15.685. (XVIII.)

³⁵⁸ 15.629. (XVIII.)

³⁵⁹ 15.717. (XVIII.)

³⁶⁰ 4077. (V.)

³⁶¹ 6333. (XI.)

³⁶² Az osztrák oklevelekben három oly magyar ötvös munkásságának emléke is fennmaradt, akik Magyarországon dolgoztak, talán nem is jártak soha Ausztriában s nevük peres ügyek, tanuzások kapcsán került a külföldi iratokba. *András* pesti ötvös az egyik. (15.482. — XVII, Quellen II. 3. — 5083.) *Mátyás* király 1486 január 2-án Budáról átírt bécsi helytartójának, *Zápolya* István szepesi grófnak *András* pesti polgár és ötvös ügyében. *András* mester *Barnabás* nevű szolgájával *Gyertyagyártó* János pesti polgárhoz 148 forintot küldött, amelyet az át is adott. *Barnabást* kevéssel utóbb meggyilkolták s *Gyertyagyártó* azóta tagadja, hogy a pénzt megkapta volna, bár mindkát erszény, amelyben *András* a forintokat küldötte, nála van s bár *Kanti* János és *Lengyel Benedek* pesti polgárok tanuskodtak az átadásnál. Bécs városa (úgy látszik *Gyertyagyártó* Bécsben élt vagy közben odament) nem akarta elismerni a pénz átadását s *Mátyás* király azért írt át *Zápolyának*, hogy azonnali, pártatlan elintézését követeljen. Sajnos, az érdekes ügy elintézéséről nem maradt feljegyzés. Annyi azonban ebből az egy oklevélből is kiviláglik, hogy *András* mester a nagy király kedvelt embere volt s minden bizonnyal az udvar számára is dolgozott. Ez a bécsi tudósítás annál inkább figyelemreméltó, mert *András* mester pesti működéséről régebben tudott az irodalom. 1492-ben Pest város esküdt polgára volt (V. ö. *Walther* Imre: Adalék Pest történetéhez. Századok, 1873. 551. l., dr. Főgel

József: II. Ulászló udvartartása. Bp., 1913. 99. l.), a bécsi adat valamivel többet árul el életéből. Értésülünk arról, hogy hat évvel előbb, Mátyás király uralkodása idején már jobbnévű mester lehetett, aki bizonyára több segédet foglalkoztatott műhelyében, hiszen inasáról, Barnabásról is történik említés.

Meyer György (Georg Mayr) és *Uler János* (Hanns Wler) budai ötvösök 1509-ben Pap János özvegyének, Honának ügyében tanuskodtak a budai hatóság előtt. (Quellen II. 4. — 5903.)

Meg kell emlékezni arról is, hogy a bécsi egyetemen tanult bizonyos varasdi származású *Johannes Aurifaber*, aki a XVI. század harmincas éveiben a bécsi egyetem bölcészeti dékánja, majd rektora volt. Neve arra mutat, hogy ötvös-családból származott. V. ö. Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873. 201—213. l.

³⁶³ Quellen II. 2. — 2364.

³⁶⁴ 3103. (IV.)

³⁶⁵ V. ö.: Alfred Walcher: Bunte Hafnerkeramik der Renaissance in den Österreichischen Ländern. Bécs, 1906. (Mesternevek, 117—121. l.)

³⁶⁶ 15.164. (XVII.)

³⁶⁷ 15.180. (XVII.)

³⁶⁸ A század második felében, 1463-ban (17.827. — XX.) bizonyos *Hans Rab* lakatosmesterről történik említés, aki talán Győr (Raab) városából vándorolt Ausztriába, Innsbruckba. A hadifelszerelés körébe vágó munkákat vállalt s úgy látszik páncélokot (17.956. — XX.) is készített vagy legalább is javított. 1467-ben szerepel utoljára. *Casper Rab* kőfaragót ugyane meggondolás alapján említjük. 1480-ban (18.537. — XXI.) Machelbachban dolgozott.

Hans Starch bécsújhelyi ötvös 1470-ben (3248. — IV.) kelt végrendeletében megemlékezik egy *kismartoni puskaművesről*, akinek nevét nem említi s aki tőle egy aranyozott poharat vásárolt, amelynek árával részben adós maradt.

³⁶⁹ 15.430. (XVII.)

³⁷⁰ 15.565. (XVII.)

³⁷¹ 15.581. (XVII.)

³⁷² 15.612. (XVII.), 15.622, 15.626, 15.640, 15.641. (XVIII.)

³⁷³ Quellen II. 3. — 4670.

³⁷⁴ 15.504. (XVII.)

³⁷⁵ 174. (I.)

³⁷⁶ A császár udvartartásában más alkalommal (292. — I.) szerepel bizonyos Michel hofkursner, aki talán azonos mesterünkkel.

³⁷⁷ 493. (I.)

NÉVMUTATÓ.

(A művészek felsorolása időrendben.)

	Oldal
1288—1309 Pécsi Ulrik (Ulrich der Fünfkircher) ennsi pénzverő	7
1350 György (Gorig an dem Neusidel) szücs	8
1364 Selmei Wolfhart (Wolfhart von Schemnitz) † 1364 előtt, bécsi ötvös	8
1365 Ortolf kovács	8
1365 Pozsonyi János (Jans von Pressburg) nyeregkészítő	8
1371 Pécsi Henrik (Henricus de Fünfkirchen) bécsi szücs	8
1376—1399 Ungerdorfer Detre (Dietrich Ungerdorffer) bécsi szücs	8
1379 Lajtai János (Johann von der Leitha) bécsi övkészítő	8—9
1379—1388 Kassai Ulrik (Ulrico de Chaschaw) bécsi szücs	9
1382 Budai Jakab (Jacob von Ofen) szücs	9
1382—1398 Csallóközi János (Hans von Schütt) bécsi viaszöntő	9
1393—1405 Aquila János festő	10
1395 György (Jörg der Unger) bécsi selyemhímző	10
1399—1404 Budai János (Hanns von Ofen) bécsi festő	10
1403—1404 Bálint (Valtein Unger) bécsi kőfaragó	12
1404 Péter (Peter Unger) bécsi kőfaragó	12—13
1404—1427 Körmöci András (Andre von der Chremnitz) bécsi kőfaragó ..	13
1405 Márton (Mert) sipos	13
1405—1407 Ulrik (Ulreich) lakatos	13
1407—1427 Siebenbürger János bécsi ötvös	17
1410 Keresztély (Christian) bécsi kőfaragó	13
1415 Budai Jakab (Jacob von Ofen) bécsi szobrász	16
1416 Márton (Mert Unger) bécsi kőfaragó	13
1416—1462 Budai János (Hanns Ofner) bécsi pénzverő	13
1420 Siebenbürger János bécsi öntő	18—19
1420—1426 Kassai Miklós bécsi kőfaragó	13—14
1422—1423 Kismartoni Péter (Peter von der Eisneinstat) bécsi kőfaragó ..	14
1429 Flöderl János lakatos	19
1425 Kassai Péter bécsi miniátor	16—17
1429 Flöderl János lakatos	19
1429 Kassai Gáspár bécsi kőfaragó	14
1429—1448 Flöderl Ulrik bécsi lakatos	19
1429—1495 Kassai Jakab, † 1463 körül, bécsi festő és szobrász	19—29
1430 Miklós (Niclas der Unger) bécsi selyemhímző	65
1430 Kismartoni István (Stephan von Eisneinstat) bécsi kőfaragó	14
1431—1480 Siebenbürger Zsigmond, † 1450, bécsújhelyi ötvös	41—43

	Oldal
1435—1468 Siebenbürger Tamás bécsi ötvös	60—61
1436 Konrad (Chunz) fazekas	65
1440—1442 Soproni István (Stephan von Oedenburg) bécsi üvegező	65
1441 Siebenbürger Miklós bécsi festő	58
1446—1467 Gerhart Tamás (Thoman Gerhart der Siebenbürger) bécsi ötvös	61—62
1449—1493 Mikó János, † 1478, bécsújhelyi festő	33—40
1451 Kassai Mihály bécsújhelyi ötvös	43—44
1451 Richter Keresztély (Christian Richter von Tyrnau) bécsújhelyi ötvös	43
1462—1517 Kassai János bécsi festő	58
1464—1502 Kassai Jakab (2) bécsi festő	59
1468 Körmöci András (Andre Krembniczter) bécsi ötvös	62
1472 Ötvös Mátyás ötvös	62—63
1473 Treusmann János bécsi festő	59
1476—1500 Soproni Kálmán (Kolman Ödnburger) bécsi késes	65
1478—1487 Aichorn János, † 1478 előtt, bécsi asztalos	66
1478 Schwarzwadl János bécsújhelyi ötvös	44
1478—1487 Aichorn János, † 1478 előtt, bécsi asztalos	66
1480—1507 Siebenbürger Lukács ötvös	63
1483 Siebenbürger János bécsi festő	59
1490 Siebenbürger, szűcs	66
1494—1516 Kassai János (2) bécsi festő	58
1506—1518 Soproni Farkas (Wolfgang Ödnburger) bécsi késes	65
1508 Ismeretlen budai festő	59
1524—1527 János (Hanns Unger) bécsi ötvös	63
1525 János (Hanns) miniátor	60
1527—1538 Peer János bécsi ötvös	64
1538 Siebenbürger Márton bécsi ötvös	64—65
1540—1547 Peer János (2.) bécsi ötvös	64

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés	3
I. A XIII. és XIV. század	7
II. Magyarok a bécsi Szent István-dóm építésénél. — A XV. század első fele	10
III. Kassai Jakab	19
IV. Bécsújhely	29
1. Mikó János	33
2. Ötvösök	10
V. A XV. század második fele s a XVI. század eleje	55
1. Festők	55
2. Ötvösök	60
Források	68
Jegyzetek	68

DEUTSCHER AUSZUG.

Die künstlerischen Relationen zwischen Ungarn und Österreich stammen schon aus der Zeit der ersten ungarischen Herrscherdynastie, der Arpaden, und dauern, abgesehen von der mit der Schlacht von Mohács (1526) einsetzenden und anderthalb Jahrhunderte dauernden, ungeheuern Caesur der türkischen Besetzung sozusagen bis zum heutigen Tage. Vorliegende Arbeit hat sich zur Aufgabe gesetzt, jenen ungarischen Künstlern nachzugehen, die nach Österreich ausgewandert sind, dort gearbeitet haben und von denen im „Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses“, in den „Quellen zur Geschichte der Stadt Wien“ und in weiteren kleineren Quellenpublikationen nicht weniger als 64 namentlich angeführt sind.

1. 1288 taucht der erste dem Namen nach angeführte ungarische Künstler Ulrich, der Fünfkirchner Münzmeister, in Österreich auf. Auf ihn folgen im XIII. und XIV. Jahrhundert: Georg der Kürschner an dem Neusiedel (1350), Wolfhart von der Schemnitz, Silberarbeiter (1364), Ortolf der Schmied (1365), Hans von Pressburg, Sattler (1365), Heinricus de Fünfkirchen, Kürschner (1371), Dietrich der Ungerdorffer, Kürschner (1376–1399), Hans von der Leytta, Gürtler (1379), Ulrico de Chaschaw, Kürschner (1379–1388), Jacob von Ofen, Kürschner (1382), Hans auf der Schütt, Wachsgiesser (1382–1398) und Jörg, der Ungar, Seidensticker (1395). Die meisten dieser Maler hat in Wien gearbeitet. Johannes Aquila, der in Steyrmark tätige ungarische Freskenmaler (1393–1405) ist schon von früher her bekannt. Auch Hans von Ofen, Maler, hat in Wien gearbeitet (1399–1404), doch können wir kein Bild von ihm nachweisen.

2. In der Dombauhütte von St. Stefan in Wien haben auch mehrere ungarische Steinmetzmeister gearbeitet. Einige von ihnen kommen aus dem oberungarischen Kaschau, was auf nähere Beziehungen zwischen der Wiener und der Kaschauer Dombauhütte schliessen lässt. Die ungarischen Steinmetze — Valtein Unger, Peter Unger, Andre von der Chremnitz, Christian von Ödenburg, Mert Unger, Nielas von Kaschau, Caspar von Kaschau, Peter und Stephan von Eisneinstadt — sind samt und sonders in der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts in der Bauhütte tätig gewesen. Die

Rechnungsbücher wissen nur von dekorativen Arbeiten, doch haben diese Meister sicherlich auch an den Bildhauerarbeiten Anteil gehabt. Doch zeugt der Wiener Stefandom auch, abgesehen von ihrer Tätigkeit, für Beziehungen zu Ungarn. Das sogenannte Riesentor ist unter dem Einfluss des Jáker Hauptportales entstanden, wie Donin dieses nachgewiesen hat. Das Relief des einen Seitentores — der Sturz des Saulus zeigt deutlich den Einfluss von Georg und Martin von Kolozsvár, den Schöpfern des St. Georg-Denkmals zu Prag und ist um 1380 zu datieren. (Kieslingers Annahme, dass auch das Relief eine Arbeit der beiden Brüder sei, ist unhaltbar.) Zwischen 1435—1476 lieferte ein ungarisches Bergwerk (Széleskút = Breitbrunn) die Steine für den Bau des Domes, vermutlich zum Grundbau für den Nordturm. Auch unter den Stiftern zu Dombauzwecken finden sich Ungarn, wie der erwähnte Hans von Schütt vom Jahre 1398. Schliesslich hat auch eine heute schon zerstörte Grabplatte für den Kaplan der Kirche, Paul von Geyr der ungarische Bildhauer Jacob von Ofen geschaffen. In Wien hat ausserdem im XV. Jahrhundert noch gearbeitet: Peter von Kaschau, Miniatürmaler (1425), Hans, der Siebenbürger, Goldschmied (1407—1427), Ulrich von Pressburg, Schlosser (1405—1407), Hans Ofner, Münzer (1416—1462), Hans Siebenbürger, Zinngiesser (1420), Peter, der Siebenbürger, Schlosser (1423), Ulrich und Hans Flöder, Schlosser aus Pressburg (1420—1448).

3. Der Maler, Bildhauer und Glasmaler Jakob Kaschauer, dessen Freisinger Hochaltar (1443) bekannt ist, stammt von Oberungarn, wie auch die häufige Schreibung seines Namens *Jacob der Kaschauer* beweist. Die in den Dokumenten verstreut vorkommenden Daten sind von Wolter nur lückenhaft verwendet worden. Wie bekannt, kommt er 1429 zum ersten Male in Wien vor und ist vor dem September 1463 gestorben. Ein authentisches Werk seiner Hand ist der 1443 entstandene Freisinger Hochaltar, dessen Statuen zum Teil in München, zum andern Teile in Stuttgart noch vorhanden sind. Diese sind in der deutschen Fachliteratur nicht unbekannt. Von dem dem Meister von Wolter und Kieslinger zugeschriebenen Statuen können stilistisch nur die beiden im Wiener Privatbesitz befindlichen weiblichen Heiligenbüsten (abgesägte Altarschreifiguren) in Betracht kommen. (Abgebildet auf Tafel 2, 3.) Jakob Kaschauers Stil, der lange unableitbar schien, ja sogar an niederländische Einflüsse denken liess, ist eben ungarischer, oder enger gefasst Kaschauer Ursprunges. Die Madonnenfigur eines aus dem Anfang des XVI. Jahrhunderts herrührenden Kaschauer Flügelaltars verrät denselben, seltenen ikonographischen Typus, wie die Freisinger Mutter Gottes: das Jesuskind in den Armen der Mutter, mit der Brust nach unten gewendet, als ob er schwimmen wolle. Dieses beweist, dass sich dieses Thema in Kaschau entwickelt und dort weiter gelebt hat. Der monumentale Realismus der Freisinger

Statuen ist übrigens in der ungarischen Kunst des Mittelalters nichts neues.

4. Unter der Regierung Kaiser Friedrich III. spielte auch das in der Nähe der ungarischen Grenze gelegene Wiener-Neustadt eine nicht unerhebliche Rolle im Kulturleben Österreichs; war es doch eine zeitlang sogar die kaiserliche Residenz. Schon seiner Nähe wegen kam es recht bald in Berührung mit Ungarn: 1286 war es sogar einige Monate hindurch von Ungarn besetzt, in Verträgen und Testamentsbestimmungen wird kaum eine andere Münzart genannt, als der ungarische Gulden, 1376 gab es schon eine Ungargasse in der Stadt. Der Gegensatz zwischen Friedrich III. und dem Ungarkönig Matthias Korvinus führte in der Folge dazu, dass Matthias in Wien einrückte (1483) und vier Jahre später auch Wiener-Neustadt eroberte, welche letzteres bis 1490 unter ungarischer Herrschaft verblieb. Der bedeutendste unter den in Wiener-Neustadt tätig gewesenenen ungarischen Künstlern ist Johann Miko, Maler und Glasmaler, der zwischen 1449 und 1478 hier gearbeitet, Altarbilder und Epitaphien gemalt hat. Wiewohl in Dokumenten sehr oft von ihm die Rede ist, Bestellungen an ihn erwähnt werden, so sind keine beglaubigten Werke seiner Hand auf uns gekommen. Von den Schöpfungen, die mit ihm in Zusammenhang gebracht worden sind, hat noch das sogenannte Winkler-Epitaphium (1477) die grösste Wahrscheinlichkeit für sich. Auch seine Glasmalereien sind nicht authentisch. — Aus der Reihe der ungarischen Goldschmiede, die hier gewirkt haben, ist der bemerkenswerteste Sigmund Siebenbürger (1431–1450), Ratsherr und Stadthauptmann; ausser ihm sind noch zu nennen Christian Richter von Tynau (1451), Michael von Kaschau (1451) und Hanns Schwarzwadl von Pozsony (Pressburg) (1478–1500). W. Bocheim und J. Mayer möchten den im Museum von Wiener-Neustadt aufbewahrten Korvin-Becher (1462) Wolfgang Zulinger, dem Schüler des oben erwähnten Sigmund Siebenbürger zuschreiben; dieser 82 cm hohe, mit Drahtemail geschmückte, vergoldete Willkomm sei auf Bestellung Friedrich III. für König Matthias gearbeitet worden, dieses Geschenk sei indessen in Wiener-Neustadt verblieben und beim Einzug des Ungarkönigs der Stadt zum Geschenk gemacht worden. Der Frage nach dem Drahtemail, das unzweifelhaft ungarischen Ursprung verrät, suchen die genannten Forscher dadurch auszuweisen, dass Zulinger diese Technik in der Werkstatt Siebenbürgers erlernt hätte. Dem gegenüber bezeugen dokumentarische Daten, dass Zulinger mit jenem Wolfgang, der in der Werkstätte des Siebenbürger gearbeitet hatte, durchaus nicht identisch war. Auch die historischen Judizien sprechen dafür, dass Matthias den Becher hat verfertigen lassen, da er ja dem Kaiser wegen Zurückgabe der ungarischen Königskrone verpflichtet war. Der Pokal ist 1462 entstanden gelegentlich der Versöhnung der beiden Herrscher und steht in keiner

Beziehung zur Eroberung von Wiener-Neustadt. Matthias mag denselben dem Kaiser gesendet haben; zur Zeit Maximilians I. wird er erst nach Wiener-Neustadt gelangt sein. Jedenfalls steht er mit den ungarischen Gold- und Silberschmiedearbeiten aus der Zeit des Korvinus in engstem technischen und stilistischen Zusammenhang, als da sind das Weingefäß aus der Esterházy'schen Schatzkammer (Budapest, Kunstgewerbemuseum) oder ein als Ölbehälter dienendes Wisenthorn im Domschatz zu Esztergom (Gran). Vorurteilsfreie Forscher, wie etwa Otto von Falke ziehen den ungarischen Ursprung des Pokals nicht in Zweifel.

5. In Österreich tätige ungarische Maler aus der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts: Nielas Siebenbürger (1441), Hanns Kaschauer (1462–74), ein zweiter Hanns Kaschauer (1494–1506), Jacob Kaschauer (1464–1494), Hanns Treusmann (1473) von Pozsony (Pressburg), Hanns Siebenbürger (1483) und Hans Briefmaler von Pest (Budapest) († vor 1525). — Von den Goldschmieden haben es einige zu hohen Ehren gebracht: Thoman Siebenbürger (1435–1461) war Ratsherr zu Wien und Hauptmann des Wiedner Viertels. Thoman Gerhart, der Siebenbürger (1446–1467) erwarb ein ungeheures Vermögen, Lucas Siebenbürger (1494–1509) war durch 30 Jahre Hofgoldschmied Kaiser Maximilian I. Goldschmiede von geringerer Bedeutung und Vertreter anderer kunstgewerblichen Gattungen sind in dieser Zeit ebenfalls reichlich vertreten.

1. *Kassai Jakob* : A freisingi oltár.
(München, Bayerisches Nationalmuseum.)

2. *Kassai Jakab*: Szent nő mellképe.
(Bécs, magántulajdon.)

3. Kassai Jakab: Szent nő mellképe.
(Bécs, magántulajdon.)

4. Mátyás király billikoma. ...
(Bécsújhely, Városi Múzeum.)

